

KOMÁROMI JÁNOS

EMLÉKEIM

RÉVAI IRODALMI INTÉZET
KIADÁSA

Copyright 1938 by Révai, Budapest.

55275. — Révai.

LEVELEK EGY BARÁTOMHOZ

1935 március 3.

Uram!

Ön olykor valóságos talányokat ad föl nekem, de megértem önt minden alkalommal: gömöri udvarházában elunja magát minden negyednap s olyankor meg-megindít hozzám egy levelet. . . Kijelentem azonban, hogy a legnagyobb készséggel állok rendelkezésére. Mindenben és mindenkor!

Ön legutóbb azt kérdezi tőlem: „vannak-e még eredeti emberek Magyarországon?”

Nincsenek, uram! Fájdalom, nincsenek . . . Egy alkalommal akadt egy originális alak, az azonban régen meghalt s állása szerint török császár volt . . . Magatartása több volt, mint imponáló! Erről akarnék megemlékezni ezúttal. . .

A — sajnos — ma már elfelejtett szultán viselt dolgairól Isztambulban hallottam elsőízben, amikor néhányad magammal megfordultam arrafelé. Az egykori szultáni paloták, a szerály kertjében járkálgattam egy török-magyar tolmáccsal, aki vagy húsz esztendővel ezelőtt diák volt még Kassán. Különös hangulatok között mendegéltünk a néhai császári park juharfái és boglárfaí alatt, amelyek sűrűn hullatták a leveleiket . . . ős volt, Uram, kétségbeejtő ősz s melankólia ült a kert zugaiban s az egyes paloták között . . . Hozzá-

járult a mélabúnkhoz, hogy alig félórával előbb azok előtt a fegyverek, buzogányok és sisakok előtt álltam nagy tűnődéssel, melyeket a nagy Hunyadi csatáiban zsákmányoltak a janicsárok . . .

Estetajt ott álltunk a tolmáccsal ketten a szultáni lakóház teraszán, honnan a legfönségesebb kilátás tárul a messziről odáig fáradt vándor elé: a szultánok egykori lakópalotája lábánál ölelkezik össze az Arany-szarv-öböl és a Boszporusz a Márvány-tengerrel. Lenyűgözve és szótlantul álltam ott sokáig . . .

Sokára, ahogy megmozdultam volna, azt kérdeztem rokonszenves török kíséremtől, milyen emberek voltak a szultánok általában?

— Csöndes természetűek, — szolt maga a tolmács is csöndesen. — Mindössze egy eredeti alak akadt közöttük, akiről ma is emlékszik még a hagyomány . . .

Uram! Ennek a kivételes szultánnak nevét felírtam akkor, mély fájdalomra, azonban sehol nem találok följegyzéseim között. Kár, nagy kár . . . Mert értékes ember volt mindenképen!

Hogy miért? Hisz épp ezt szeretném most elmondani . . .

A Korán tudvalevően keményen tiltja a borivást, minekutána a szeszese folyadékok szennyes gondolatokat gerjesztenek az emberi elmékben. A szóbanforgó szultán azonban kivétel volt: tudniillik úgy ivott, mint a szivárvány . . .

S még csak nem is titkolta. Ellenkezően . . .

Mialatt alattvalóinak — vizén kívül — halálbüntetés terhe alatt megtiltott minden italfajtát, ő maga példátlan tempóban nyakalt. Ráadásul, hogy pukkadjanak birodalma összes lakosai, megparancsolta a tüzér-

ségi főfelügyelőnek, hogy valahányszor egy nagy pohár bort hajt le, süssenek el egy ágyút. . . Hiteles tradíciók szerint megesett minden másodnap, hogy egy-egy szultáni ebéd alkalmával ötvenet is szólt az ágyú, sőt fennmaradt az emléke olyan esetnek is, amikor egész üteg dörgött, hogy belerendültek a tengerpartok . . . S mialatt az alattvalók dühöngtek Isztambul-szerte, a szultán csöndesen kacagott, hogy remegett a hasa . . .

Uram!

Ez a szultán feltétlen értéket jelentett a mindig-szomorú ozmán birodalomban: tudniillik humorista volt. Sőt akasztófahumorista!

Őn azt kérdezte, tudok-e még eredeti emberekről? Íme, itt a régi szultán, akinek volt egy olyan ötlete, hogy megér öt koronát. Békebeli értékben!

De elég is lesz, Uram, mára . . .

1935 március 10.

Uram!

Itt, minálunk nagy a harci készülődés s bizonyos, hogy odafönt, Gömörben is zörögni kezdenek a fegyverek: most fog eldőlni, ki a különb legény, illetve ki tud többet ígérni a szeretve tisztelt választópolgároknak? Ez ígéretnek majdani valóraváltása egyértelmű persze a fikcióval . . .

Ezek a mostani választások azonban satnya kópiái csak a régieknek. Amikor volt még nemzetiszínű avagy ellenzéki verestoll, volt pörkölt, melléje sör és volt szelíd vesztegetés: így legalább jutott némi összeg a szegénységnek is - lelkesedés céljából.

Ma?

Ma — sajnos — semmi kilátás egy kis korrupcióra, miután a követ jelölt urak (gersli szempontjából) oly csupaszon ereszkednek belé a küzdelembe, akár a koppasztott liba . . .

Micsoda megmozdulást jelentett egy választási, hadjárat a század elején minálunk! Elemista nebuló voltam mindössze (talán 1902-ben!), de mi, apró legénykék is lelkesen és bánattal daloltuk egész Zemplénben:

*Esik eső lassan, szépen . . .
Kossuth Lajos sír az égben,
Az hozott bút a fejére,
Hogy labanc a vármegyéje,
Éljen a haza!*

Ez azonban mind semmi, Uram! Hanem ami 1910-ben esett a falunkban, ahhoz hasonló epizód nem fordult elő 1867 óta . . .

Akkor májusban a munkapárt siserahadai lejttek el a haza földjét Árvától Háromszékig s a falunkban néhai jóemlékezetű apósom volt a kormánypárt főkorifeusa. Úgy látszott, hogy — mint egyéb alkalmakkor — ezúttal is az egész falut viszi magával a szavazásra Újhelybe. Ámde a „fehér zászló“-ból nem lett semmi! Nem pedig azért, mivel Csanak András, a hazafiúi aggodalmakkal telített, ádáz csizmadia odaállt az apósom elé és míg bajusza bútól borzasán csüngött, így kezdte:

— Tekintetes uram, mint becsületes ember szeretnék meghalni . . .

Csanak Andrásra igyekeztek hatni aztán szép

szóval, később megfenyegették, — aztán hivatalos pressziót próbáltak alkalmazni vele szemben . . . Bagót sem használt! A vakmerő Csanak szembehelyezkedett az összkormányval s egymaga lehetetlenné tette a munkapárti kortesgyűlés megtartását.

Ez viszont így történt, Uram!

A hadjárat egyik május végi napján apósom téres portájára gyűlt össze a falu, kivéven a makacs Csanakot. Mikor már mind együtt lettek volna a vokok, lengő zászlók alatt kilenc-tíz kocsira való kortesével megérkezett Kazy József báró is, a munkapárt hivatalos jelöltje. Nyomban föllépett a verandánk előtt rögtönzött emelvényre s gesztusra lendítvén ki jobbját, beszélni kezdett volna. Ámde lehetetlen volt szóhoz jutnia, mivel a portát szegélyező jegenyefák egyikéről abban a szempillantásban lekiáltott Csanak András:

— Éljen Kossuth Lajos!

Az elszánt csizmadia ugyanis jóval előbb felmászott arra a jegenyefára s ott felállván az egyik ágra, balkezével megfogózott a jegenyefa törzsébe, jobbában pedig sámfát szorongatott. S minden alántról felhangzott tiltakozásra fenyegetően kiáltott le:

— Éljen Kossuth Lajos!

A gyűlés — szégyenszemre — eredménytelenül oszlott szét . . . Nagy dolog volt az mindenképen, Uram!

Megemlítek ezúttal egy másik csizmadiát is, Új helyből. Amikor Molnár Béla selyemtenyésztési kormánybiztosnak az alacsony termetű Búza Barna lett volna az ellenfele, ellenzéki programmal, a kérdéses csizmadia — mély hazafiúi gondoktól ellepve — kortesverset írt. Ma is hallom még, amint heteken át fűjják a magyar függetlenségi tótok:

*Molnár Béla hernyóbiztos,
A bukása több mint biztos.
Az ő elve férgesalma,
Nem veszi be csak a marha . . .
Éljen doktor Búza Barna!*

S be is jött Búza Barna. Verhetetlen fölénnyel!

Uram! . . . Régen volt eredetiség a választásokban ... A maiak? Szánalmas utánzatok a legjobb esetben. Beszélni sem érdemes róluk!

Fogadja, Uram, rendíthetetlen nagyrabecsülésemet!

1935 április 7.

Uram!

Mosolyogva olvastam végig legutóbbi levelét . . . Ön azt kérdezi nevezetesen, mi a magyarázata, hogy soha még értekezést nem írtam a költészet lényegéről s hatásának titkairól.

Megmondom úgy, amint van: nem igen értek hozzá. Egyszer ugyan előszóval próbáltam megmagyarázni Hunke kapitánynak úrnak, ámde a kapitány úr, mikor éppen kezdtem volna belejönni a fejtegetésbe, ingerülten csattant fel:

— Maul halten! . . . Genug!

Azaz, hogy fogjam be a számat: elég!

Ez pedig így történt . . .

Hihetőnek vélem, Uram, hogy ön is hallott már valamit életem ama szakáról, amikor — mint rokkant tartalékos hadnagy s fiatal szépíró — 1916-ban és 1917-ben magyar előadója voltam a cs. és kir. hadügy-minisztérium sajtóosztályának Bécsben. A sajtóosztállyal

kapcsolatos os. és kir. szerkesztőségnek, hol a *Feldzeitung* című frontlap készült, Hunke kapitány volt a teljhatalmú szerkesztő-parancsnoka. Erről a Hunkéról annyit, hogy dilinós volt némileg s a heti frontújságot az egykori császárváros legközepén szerkesztette, minél-fogva teljes rohamfölszerelésben dolgozott a szerkesztőségi asztalnál s munkatársait is frontadjuosztirungban járatta ... Es így tovább.

Egy délután magam üldögéltem a sajtóosztály egyik szobájában, amikor belihegett Tkács, a cs. és kir. altiszt:

— Hadnagy zúrnak jelentek alázsan, Hunke kapitány zur hivat a hadnagy zurat igen zsürgössen!

(Tkács altiszt azért beszélt oly feltűnő sok z betűvel, mivel Eperjesre való volt. Ma is tartozik húsz ezüstkoronámmal ... De ha találkoznék vele véletlenül, megölelném szeretettel. Mert Tkács bácsi visszahozná nekem egy-két meghatott pillanatra ifjúkorom ama kísértő-émlékű napjait.)

Nyomban átsiettem a szerkesztőségi alosztályba, ott is Hunke redaktor-parancsnok szobájába. Őmaga ezúttal is frontfelszerelésben, feje mellett a rohamsisakkal — a sarokba állított heverőn pihent, miután vége volt az aznapi taposómalomnak. Szabályszerűen jelentkeztem:

— Parancs, kapitány úr!

Hunke frontlapszerkesztő úr félig megfordult a heverőn és rámemelvén nyáriszeplős keskeny képét és hegyes orrát, így kezdte:

— Azért hívattalak át hadnagy úr, mert fölvilágosítást szeretnék kapni tőled olyan dolgokról, amelyekről alig van sejtelmem... A költészetre gondolok tudniillik...

Uram! Abban a pillanatban jóleső zsongást éreztem a szívem táján . . . Hunke kapitány és költészet! Csaknem felkiáltottam a meglepetéstől. Mindazáltal uralkodtam magamon:

— Parancsoljon, kapitány úr!

Hunke kapitány úr (kivételes leereszkedése jeléül) hellyel és cigarettával kínált meg, maga is rágyújtott s egyet ásítván, föltekerte az első számú kérdést:

—Miféle emberek a költészet művelői általában?

— Kapitány úr, jelentem alássan, a költők nem eléggé normálisak polgári felfogás szerint . . . Tetszett neki. Kedélyesen kiáltott fel:

— Zum Teufel, magam is ezen az állásponton voltam, abból a megfontolásból indulván ki, hogy költők és elbeszélők (Dichter und Erzähler!) — a vezérkar megfigyelése szerint — a leggyatrább elemekhez tartoznak, mint tevőleges frontcsatázók . . .

Meghajtottam magamat diszkrét bólintással, hogy körülbelül ez az igazság, amire Hunke kapitány példátlan ellágyulásában megdicsérte a *Feldzeitung*-ban legutóbb megjelent frontelbeszélésemet, mely a tiroli császár vadászok hallatlan hőstettét tárgyazta, különös tekintettel a kézitusákra. S kivételes elismerése gyanánt a kezét nyújtotta Hunke kapitány úr:

— Abszolút tetszésemet vívta ki a csatateri beszéledben felütköző császárhű lelkeség s a komoly csatároktól elvárható leíró modor. S mondd csak, Krieg.s-kamerad, honnan jutnak eszedbe a tetszetős ötletek, melyek átlengik a szóbanforgó tárcacikkedet?

Kézzelel-lábbal próbáltam neki megmagyarázni erre, hogy magam sem tudom, honnan jönnek a gondolataim írás közben. Csak jönnek maguktól . . .

Hunke kapitány úr erre intett a jobbkezével, maga elé tekintve hosszan, szinte megtörten:

— Das versteh ich nicht. . . Ezt sehogyse értem . . .

Ez a megjegyzése mélyen lehangolt. Ámde mielőtt hebeghettem volna valamit, Hunke kapitány máris feladta a második számú kérdést:

— Arra lennék módfölött kíváncsi, lieber Kriegskamerád, mi az alapja a költészet lényegének s minő előfeltételek közt vitetik végbe az úgynevezett alkotás?

Megkönnyebbülten lélekzettem egy nagyot:

— Parancsára, kapitány úr . . .

S ki akartam fejtem, hogy a költés első előfeltétele a révület, mely állapotban öntudatlanul működik a költői agy . . .

— Szentek az ilyen pillanatnyi hevületek, kapitány úr! — beszéltem csaknem extázisban.

Hanem ugyanakkor elszontyolodva tapasztaltam, Uram, hogy Hunke kapitányon erőt vesz az álmoság s mind többször elásítja magát. Meg is szólalt később:

— Sok zagyvaságot beszélsz te, lieber Kriegskamerád!

S hozzátette még, hogy csupán azért hivatott át, mert unatkozván, okosodni szeretett volna valamit, ámde az ellenkezője történt: fejtegetéseimtől igen elálmosodott. S kezet adott:

— Most menj dolgozra, hadnagy úr: szundítani szeretnék keveset. Hanem hallod-e. nagy ostobaság lehet az a költészet!

Kissé leforrázva távoztam . . .

Hát, Uram, ezért nem írok én soha értekezést a költészet lényegéről és hatásának titkairól . . . Hozzáfogtam nem egyszer azóta, ámde olyankor mindig magam

előtt látom Hunke kapitány urat. Pedig tizennyolc esztendeje van már annak a régi eszmecserének . . . De nem untatom tovább, Uram!

1935 április 14

Uram!

Kötelességszerűen közlöm Önnel, hogy nem érdemes csatázni ezért a hazáért, mert a nagy elődök unokáival a kutya sem törődik Magyarországon!

Itt van például a Tyukodi József esete . . .

Tyukodi Józseffel való első találkozásomról szinte extatikus sorokban emlékeztem meg a *Magyarság* hasábjain, három évvel ezelőtt. Megírtam akkor, hogy Tyukodi József, aki egyenes ivadéka ama labancverő Tyukodi pajtásnak, fiatalember még, nyalka kiállású, hetyke járású, tele önérzettel s büszke reá, hogy Tyukodi pajtás volt az ősapja. Tyukodi Józsefnek semmi egyéb baja e teremtett világon, mint hogy valami csekély állást szeretne kaparni maga alá, mivel pozíció nélkül még a hazafias érzés is kipárolog idővel az emberből. Megírtam akkor, hogyha ebben a nemzetben csak csipetnyi van a kemény elődök iránti kegyeletből, Tyukodi Józsefnek föltétlenül juttatni fognak valami állást, hisz Tyukodi József valósággal ég a munkakedv lázától, mint ahogy kétszázharminc esztendővel ezelőtt nagy őset égette a harci düh.

Ennek három esztendeje már s Tyukodi József még ma is kereseti lehetőség nélkül teng Budapesten.

Mindezt pedig felhoztam azért, Uram, mivel Tyukodi József barátom tegnap levelet intézett hozzám. Határtalan bizalommal arra kér, hogy tekintettel Rákóczi urunk halálának kétszázados fordulójára, s

tekintettel ama körülményre, hogy Tyukodi pajtást alighanem személy szerint ösmerte a fejedelem, tegyem szóvá az ő (Tyukodi József) sajnálnivaló helyzetét is.

Hát erről van szó, Uram!

Tyukodi Józsefnek rég valami altiszti állásban kellene lennie, nem azért, mert szerény és megbízható fiatalember, hanem ősenek, amaz ingerült Tyukodi pajtásnak feneketlen szilajsága okából, amellyel halálra-csapott minden németet, akinek lábát a két marka közé kaphatta egyszer. Merthogy csak így verekedhetett, azért felelősséget vállalok! Gyalogláb dulakodott rendes körülmények között (a ló akkor is pénzbe került!) s veszett erejűnek kellett lennie, mert megkapván a lábánál egy lompos lancknehtet, megforgatta maga körül, de úgy, hogy szelet kavart vele s az egy némettel úgy verdeste le lábáról a többit. Különbem nem volna oly fékezhetetlen szilajságú a „Kuruc tábori dal“, amelyben ilyen gyűlölködő indulatú sorok fordulnak elő:

*Csak azt nézd pajtás, hogy labanc hun van,
Csak azt vágd, pajtás, nagy búsultodban,
Mert e pogány kiöl mindent édes hazánkban,
Vágd tehát még az magyart is társaságában!*

Olyan érdemek voltak ezek, amelyeket még Rákóczi eő nagysága is megbecsült minden bizonnal. Sajnos, a kuruc Tyukodi pajtás nem ért rá vagyont gyűjteni, hogy könnyebb életet biztosíthatott volna utódainak, miután minden ráérő idejét a némettel való rútvagdal - kozása kötötte le. Ezekután érthető, ha ősunokája ma nyomorogni kénytelen . . .

Uram!

Tyukodi Jóskának a neve is elég biztosíték lehetne

reá, hogy megbecsüljék kissé. Tudom, hogy a Beszkárt-nál rimánkodva könyörgött valami villamoskalauzi pozícióért; tudom, hogy alázatos kérvénnyel fordult a MÁV igazgatóságához némi elhelyezkedésért . . . Hiába! Hiába! . . . Nem voltak protektorai . . .

Hát ez nem mehet így, Uram!

Ennek az ágrólszakadt Tyukodi Józsefnek volt egy ősapja, akinek emléke élni fog, míg egyetlen magyar fogja fújni a „Te vagy a legény ...“ kezdetű indulatos kuruc tábori dalt. Az az egyetlen remény éltet még, hogy Ön, Uram, gömöri gazdaságában tud talán némi helyet szorítani Tyukodi Jóskának. Ezért itt küldöm a pesti címét is: VI., Lóportár-utca 5. II. 31.

Fogadja, Uram, hazafias üdvözetemet!

1935 április 21

Uram!

Szíves figyelmébe szeretnék ajánlani egy újságot, amely most üli félszázados jubileumát. Ez az újság nem napilap, nem folyóirat, nem képes irodalmi lap, hanem, mindez együttvéve és úgyszólván kizáróan lelkes előfizetői támogatásával tartja fenn magát . . .

Ez a lap a *Sárospataki Ifjúsági Közlöny I*

Diákújságról van szó tehát, Uram ... S ahogy forgatom ötvenesztendős jubileumi számát, megrezdül rá valami a lelkemben. Hiszen huszonöt esztendővel ezelőtt magam is írtam bele, mint nyolcadgimnazista költő és mély meggyőződéssel hittem akkor még, hogy nagy jövő előtt állok . . .

Ismétlem: az *Ifjúsági Közlöny* szinte kizáróan az előfizetési összegekből tartja fenn magát. Vannak benne

ugyan helybeli hirdetések is, mint például a Dobozy István pataki borbély- és fodrázmester úré, aki is mint az ifjúság bizalmas és kedvenc hajnyíró-művésze mutatkozik be hirdetéseiben, ezek után azonban aligha lát pénzt a lap tisztelt kiadóhivatali igazgatója. Úgy rémlik nekem, hogy e hirdetések díja ellenében — már az én diákkoromban is! — Dobay István úr ingyen nyírta meg a redakció belső munkatársait . . .

Hol vannak e diáklap első szerkesztői és munkatársai, én Istenem, hol vannak! Az első évfolyam derék és törekvő redaktorai közül ma már, úgy tudom, csak egy él tisztas öregségben: S. Szabó József nyugalmazott debreceni professzor. Azt hiszem, Cegléden. Társai rég a föld alatt pihennek, de sokan elmentek már e földi világból a legelső munkatársak közül is . . . Többen országos nevű emberekké váltak később, dísz és megbecsülést szerezve önmaguknak és az Alma Maternek, mások egyszerűbb munkakörben éltek le dolgozó életüket, de egyben megegyeztek valamennyien: munkás és dacos magyaroknak és becsületes embereknek maradtak meg minden időben . . .

Uram!

Feltűnhetett talán önnek is, hogy állandóan szerkesztőkről beszélek többes számban. Ez így is van! Nem is tudom hirtelen, akad-e Magyarország földjén még egy másik diákújság, amely egységben félszázadon át, tehát ötszáz számban jelent volna meg. Azt hiszem, e tekintetben versenytárs nélkül áll a *Sárospataki Ifjúsági Közlöny*. Ezen azonban nem lehet csodálkozni, mert a pataki ifjúság féltékeny gonddal szerkeszti lapját s ez okból még nagyobb gonddal válogatja ki saját kebeléből — egy évi időtartamra! — a redaktor

urakat. Mert az *Ifjúsági Közlöny* főszerkesztője a mindenkori szenior-diák, van azonfelül felelős-szerkesztője, van szerkesztője, vannak társszerkesztői és főmunkatársak.

Uram!

Ez a díszes vezérkar visel minden felelősséget a diákság egyetemével szemben a lap előkelő színvonaláért, mert ha a szerkesztőség — összetételében — változik is csaknem évről-évre, a tartalom mindig átgondolt és nemes, legfeljebb műfajilag változik meg az idő folyamán. Huszonöt esztendővel ezelőtt például, amilyen maturandus-diák és költő voltam magam is, a szerelmi líra mellett tetemes részt foglaltak le a *Közlönyben* a balladák, sőt elvétele fel-felcsillant még egy románc is . . .

Ma más időket élünk!

Hiszen igaz, ma is olvashatunk szerelmes költeményt az *Ifjúsági Közlönyben*, miután szerelmes diákok mindig lesznek Patakon, az uralkodó többség azonban ma már az elmélyedő fejtegetéseké, a magvas tanulmányoké, a szociális értekezéseké, melyek mellett például háttérbe szorul a novella . . .

Uram!

Ahogy lapozgatom a *Sárospataki Ifjúsági Közlöny* ötvenesztendősz jubileumi számát, elszorult kissé a szívem. Mert megéreztem abban a pillanatban, hogy száll felettünk az idő s a tavalyi felhők soha-soha nem fognak visszatérni. . . Csak egy a vigasztaló: hogy a *Közlöny* halhatatlan marad. Biztosíték rá a kiadóhivatali igazgató úrnak (nem emlékszem hirtelen, hányadéves teológusnak?) nyilatkozata a lap végén, melynek sarkában ott tapasztalható az igazgató úr arcképe is. Nyilatkozatából kiderül, hogy ezúttal is az

előfizetési díjak pontos beküldésére animálja a hátralékos előfizetőket, arcának elszánt vonásaiból ki lehet érezni viszont, hogy a kiadóhivatali igazgató úr a hátralékos díjakat nem fogja otthagyni a kissé kényelmeskedő előfizetők zsebében, hanem könyörtelenül behajtja rajtuk, az utolsó petáig . . .

Uram!

Ha már lapot szerkeszt a magyar ifjúság, kívánjunk neki olyan orgánomot, amelyen a *Sárospataki Ifjúsági Közlöny*.

Köszönöm Uram, hogy meghallgatott . . .

1935 április 28

Uram!

Ön minden bizonnyal el fogja nézni nekem, ha a végletekig el vagyok keseredve. Hiszen én is ember vagyok, tehát lehetnek gyöngéim. Hogy egyebet ne említsek: elmondhatatlan vágyakozással sóhajtozom egy pár cügoscipő után.

Dehát nem lehet! S emiatt vagyok halálra keseredve.

Elkövetkezvén tudniillik az időpont, amikor betöltöttem negyvenedik esztendőmet, reájöttem, hogy minden jogcímem megvan egy pár cügoscipőhöz. Igaz, hogy cügoscipőben némileg totyakosnak hat az ember, a benne való járás-keelés azonban tagadhatatlanul kényelmesebb s a járásmód ha nem is daliás a cügoscipőben, mindenesetre bársonyos hatású. Mert puhább, nem is említve azt a mellékkörülményt, hogy reggelenként a felhúzásnál nem kell bajlódni vele negyedóráig, mint a fűzőscipővel.

Tíz nappal ezelőtt — látszatra közömbösen — annyit jegyeztem meg a feleségem előtt, mintha csak történetesen ötlött volna az eszembe:

— Istenem, aki erre a világra hoztál, ha nekem egy pár cügoscipőm lenne egyszer!

— Ugyan már! — rebbent meg a feleségem.

— Tovább élnék tíz esztendővel... A cügos - cipőnél nincs állandó baj a fűzéssel. . .

Szegény feleségem itt már megrémült:

— Gondoljon csak rá, milyen nyalka legény volt hadnagy korában . . .

Kapva-kaptam ezen a bejelentésen s kifejtettem ott helyben és nyomban, hogy akkori vakmerő kiállásom érthető, miután akkor fiatalabb voltam tizenkilenc esztendővel. Igaz, hogy fűzőcipőt viseltem akkortájt, de micsoda túltengést vittem volna végbe eleganciában, ha cügoscipőm lett volna 1916-ban. Hozzáfűztem még, hogy tényleges tisztek ma is cügoscipőt viselnek túlnyomórészt, a vezérkar tagjai pedig egytől-egyig.

Az asszony nem szólt semmit, csak mintha elgondolkozott volna kissé maga elé . . . S ilyen előzmények után történt, ami történt!

Uram!

Tudni kell közbevetve, hogy családunk elődei minden nevezetesebb évfordulat előtt nagytanácsba ültek össze, meghányandók a meg vitatandókat. így volt ezúttal is . . . Négy nappal ugyanis a főntebb érintett jelenetre, jelen-délelőtt, csak betoppant a nagyobbik sógor Ujhelyből, utána a kisebbik sógor Esztergomból, s valamivel ebédidő előtt bezörgetett öcsém is a Dunántúlról. Megörültünk egymásnak s egyelőre semmi gyanúm nem volt a tömeges látogatás miatt. Ebéd után

azonban, amikor már cigarettára gyújtottunk az asztalnál, egyszerre csak így szólt az újhelyi sógor:

— Nincs izléstelenebb látvány, mint cügoscipőben látni egy férfikor delén álló polgári öltözetű úriembert...

(Ahá! — kaptam fejhez. — A három rokont feleségem értesítette hirtelen kétségbeesésében, hogy legyenek segítségére az ellenem való offenzíva megindításában.)

Meglepetésemben a végsőnek tartogatott tromfot vágtam ki:

— Úgy tudom, Mikszáth is cügoscipőben járt, mégis volt valaki!

Sógorom legyintett:

— Hagyjuk csak Mikszáthot. . .

S elbeszélte szivarszó közben, hogy egész véletlenül látta egyszer a páratlan elbeszélőt, ő, elsőéves erdész-hallgató korában — az akkori Reviczky-tér felől — egyik fiatal fővárosi tanárbarátja kíséretében a Múzeumkőrút felé haladt el, amikor szembejött velük egy közép-termetű, köpcös úrféle, erősen szuszogva. Az ismeretlen úrfélén kényelmes cügoscipője volt a legfeltűnőbb, mert e cügos cipőnek hátul kiállt a füle és ezen a cipőfülön megakadt mindkét nadrágszár. Sógoromnak feltűnt, hogy tanárbarátja mély meghajlással köszönt az ismeretlen úrfélének, amire — mikor továbbmentek volna — kötekedve kérdezte meg:

— Ki volt ez az ószeres?

A fiatal tanár sógorom karjába kapott:

— Hallgass, te boldogtalan! Mikszáth Kálmánnak köszöntem . . .

Uram!

Ahogy idáig ért volna újhelyi sógorom régi emlékei idézésében, elhallgatott. A hatás kedvéért természetesen. Magam is hallgattam, de azért, mert tehetetlenné voltam téve . . . akkor jött a másik sógorom, az öcséin, a lányom, a kisfiam és könnyörögve kértek, mondjak le egyszersmindenkorra a cúgoscipőről. Ne úzzek csúfot saját magamból. . .

Megígértem nekik mindent!

Most aztán itt állok egyfelől a megadott becsület-szóval, másfelől a cúgoscipő iránti gyógyíthatatlan nosztalgiával. Érzem, hogy rossz végem lesz: mert cúgoscipő nélkül nem élet az élet!

Kívánok önnek nyugodtabb lelkiállapotot, Uram!

1935 május 1.

Uram!

Ha nem untatnám vele, futólag örömet vázolnám ön előtt, minő körülmények között próbáltunk tanulni németül 1912 koraószén a tiroli Bozenben, Rác Gyula régi-régi kenyerespajtásom, meg magam . . .

Idei októberben huszonhárom esztendeje lesz bizony, hogy mi ketten bevonultunk a 2-ik számú tiroli császár vadászrezedhez, leszolgálándók azt a kis önkéntesi esztendőt. Bevonultunk pedig az egész ezred szomorítására, mivel alig konyítottunk valamit a német nyelvhez . . .

Hiszen épp azért kértük magunkat a németek közé, hogy elsajátítsunk valamit a nyelvükből. . . Mind a ketten egy-egy miniatűr szótárral fölszerelve vágunk

neki az irdatlan útnak: magam a eléli pályaudvarról, Ráczy Gyula pajtás a szabolcsmegyei Nagyhalász falujából . . .

Régen volt, Uram!

Ami rosszban volt részünk az egy katonaesztendő alatt, mindazt rég elmosta emlékeimből az idő s ami szépet éltünk meg akkor, az megszépülve szokott visszavisszatérni hozzánk huszonhárom esztendőnek kegyetlen messzeségéből. . .

Miután belebújtunk az angyalbőrbe, az első vasárnap délutánra kértünk ketten kimenőt. Laktanyánk Griesben volt, a zúgó Talfer-folyócska túlsó partján, ahonnét áthaladva a Talfer hídján, átléptünk Bozenbe. Alig tettünk pár lépést, amikor Ráczy Gyszi felütötte az orrát:

— Hát ez meg mi a csoda?

Tudniillik a Talfer partjához közel eső egyik ormótlan épület homlokán ezt olvastuk: „Schlachthaus“.

Nos, Uram, itt akadtunk meg először a német nyelvvel! Annyit tudtunk már, hogy a „Schlacht“ csatát jelent, a „Haus“ annyi, mint ház. Tanácstalanul néztem rá Gyszi pajtásra:

—Csataház . . .

— Az! — bólintott rá komolyan Ráczy Gyula. —

— De mi lehet az a csataház?

(Sokszor kellett kivonulni a gyakorlótérre, még többször húzta vállunkat a bornyú, amire megtanultuk. hogy „vágóhíd“-ról van szó itten, semmi másról.)

Azon a vasárnap délutánon, mikor — közel az akkori olasz határhoz — október közepén is olyan szép idő járt, mint minálunk augusztus végén, sokat kószáltunk ketten a város környékén. Összehozott bennünket a

közös bánat: tudniillik mind a ketten egy-egy kis menyasszonyt hagytunk vissza Magyarországon. Emiatt keseregtünk éppen, mikor az Eggentalba találtunk elvetődni, ebbe a csodálatosan szűk és fantasztikusan meredekfalú völgybe. Ott, az első fordulónál, üdítő kutacsára bukkantunk rá, a kutacska fölött ezzel a figyelmeztetéssel:

„Das Tränken der Schlachtvieher ist streng verboten!“

Szótár segítségével öt percen belül így fordította le Gyuszi pajtás a fölírást:

„Csatamarhák itatása szigorúan tilos!“

S tanácstalanul nézett rám:

— Csak azt nem tudom, micsoda marha lehet az a csatamarha?

Uram!

Sok havast kellett megmásznunk, mégtöbbször volt izomlázunk, amire megtanultuk, hogy szarvasmarhák itatása volt tilos a tiszta vizű kutacsánál! . . . És amíg észrevétlenül ragadt hozzánk a német tudomány, Ráczy Gyula mindennap sóhajtott egy olyat, hogy majd a mellét vitte szét:

— Istenem, minek is jöttem én ebbe a veszett német világba? Szolgáltam volna inkább a miskolci 65-ösöknél!

Hanem ezzel még nem volt vége . . . Tanultunk hamarosan egyebet is . . .

Mikor az első kivonulás után sorakozót kiáltottak a kiképző altisztek, mi sorakoztunk is, persze civilmódra csupán, mire Ferrant főhadnagy megállva végül a kettős sor előtt, minden különösebb emóció nélkül, közömbösen annyit szólt felénk:

— Sauhaufen . . .

Ráczy Gyuszi pajtás, hogy szaporítsa némettudását, izgatottan súgott oda Pisky Zoltánhoz:

—Mit mondott? Megdicsért talán?

Pisky Zoltán hidegvérrel súgta vissza:

—Azt mondta: disznókonda!

. . . Uram! Idei őszön huszonhárom esztendeje lesz immár, hogy Ferrant főhadnagy úr sertéseknek minősített bennünket katonátlan magatartásunk miatt... De ha lehetne . . .

De ha lehetne, újból ott sorakoznánk ezer örömmel a bozen-griesi gyakorlótéren, másznók dühödten a havasok ormait, állnánk előrsön könnyfakasztó hófúvásokban . . .

Nem lehet többé, Uram! Nem lehet!

Mert Bozenben nincsenek már császárvadászok, mi sem vagyunk többé huszonkettedik esztendőnkben. Szállnak széleseben az esztendők s az öregedő katonának emlékei vannak legfeljebb . . .

Kívánok mindnyájuknak jobb világot. Uram!

1935 május 19.

Uram!

Értesítem önt némileg elbúsult elmével, hogy megint meghalt egy barátom, egy olyan bizarr figura, akihez hasonló ember aligha akad még egy másik ebben a teremtett országban.

Wiczmány Istvánnak ismerte mindenki valóságos neve szerint, de regényben is megírták „Csuhánszky“ néven. Sátoraljaújhelyről érkezett utasnépektől tudtam meg, hogy az ottani kórházban néhány nappal ez előtt utoljára hajtotta le rút gondoktól zaklatott fejét.

Ámbár igaz, hogy a gondokkal törődött legkevésbé, ahelyett szakadatlanul gyalogolt az országutakon, küzködvén az ellenkező szelekkel vagy verejtékezvén lelketlenül a nyári napnak hevében. Mert szakadatlanul úton volt, ha csak ki nem segítette valaki némi útiköltséggel . . . Igaz másfelől, hogy felszállt ő a személyvonat harmadik osztályába nem egyszer jegy nélkül is és ilyenkor vonaton érte el minden esetben a cél gyanánt kitűzött vasúti állomást. A jó Isten a megmondhatója, mint csinálta, hogy útközben nem tették ki a kalauzok...

Uram!

Soha olyan originális alakot, amilyenek Wiczmándy István számított, míg e földi világban botorkált és lihegett, hol Balassagyarmattól Battonyának vévén az irányt, hol Celldömölkön vágván neki két talpán a csonka hazának, hogy meglátogassa egy Mátészalkán lakó meghitt barátját, akinél egy soha vissza nem térítendő pengőcske kölcsönre volt kilátása.

Mert barátaiból állt az egész ország!

Termetre csontos és közepes ember volt s valamikor Bereg vármegye valamelyik falujában volt segédjegyző, ámde megunván a körmölést, sarokba vágta a tollszárat:

— Ej, nem nekem való ez a pálya!

S nekivágott az országutaknak. És nem is tért le róluk többé.

Uram!

Amikor először találkoztam vele — téli fergetegek voltak éppen! — egy körülbelül harminc éves vakító zsakettben láttam őt, melynek háta olyan fényes volt már, hogy fésülni lehetett volna belőle — tükör helyett. Első kérése az volt hozzám, hogy minden

körülmények közt adjak neki valami kis kegydíjat — a sajátomból. Meg is állapotunk havi 1, azaz egy pengőben. Ezért az ezüst pengőért pontosan jelentkezett minden elsején ... S ha nagynéha nem jelentkezett volna, mindjárt tudtam, hogy a Tiszaháton vagy a Bodroglóközön kószált valahol. Az volt az ő leghálásabb terrénuma, ahol legalább enni adtak neki. S kijárt azonfelül némi értéke is . . .

Uram!

Világszegénye volt Wiczmány István, mindazáltal nem igen tűrt a saját dolgaiba való semminemű beavatkozást. Egy alkalommal — lehet úgy két éve — őszi szelek zúgtak már, magam épp a Rókus-kórház előtt mentem el, amikor váratlanul megpillantottam őt. Épp a Rákóczi-út legközepén igyekezett ismeretlen célja felé, villamosok és taxik tömkelegében, hóna alatt egy rozszant esernyővel, bal nadrágszára fennakadt a tramplis cúgoscipője kifityegő fülén, fején kozáksapka, amikor utána szólt a rendőr:

— Ne járjon kérem az utca közepén! Térjen le a gyalogjáróra!

Wiczmány István abban a szempillantásban megállt a körötte zakatoló és zúgó járművek özönében. Megállt, kiegyenesedett, végigmérte a rendőrt, mint kényúr az alattvalóját, ebben a fenséges pózban annyit mondott:

— Ne tessék macerálni, mert molesztálást nem tűrök!

S tovább baktatott a Rákóczi-út közepén. . . A rendőr ugyanis hagyta, mintha megérezte volna, hogy nem közönséges halandóval akadt össze.

Egyetlen egyszer fakadt előttem panaszra. El-

mondta nekem, hogy a haza minden zugában örömmel látják, bárhová talál is bezörgetni, csupán a Nyírség az a vidék, ahol állandóan krumplival kínálják. Ami nem is csoda, tekintettel arra a köztudomású tényre, hogy Szabolcs megyében terem a legtöbb krumpli.

Ha hosszabb hallgatás után újból benyitott rám a Magyarság szerkesztőségébe, minden esetben így kezdte:

— Forró üdvözetet hozok öcsémuramnak Patakról.. .

— S ugyan kitől? — néztem rá alig rejtett mosollyal.

Rámrántotta a szemöldökét s feltartotta a mutatóujját:

— Hát Nagy Ernőtől. . . Azt üzeni, öleli uram, meg hogy tessék kiutalni már azt a kis segélypénzt!

Most már nem lesz kivel üzeni Nagy Ernő barátomnak, az egykori nyakas országgyűlési képviselőnek. Mert már nem poroszkál többé az országutak porában szegény Wiczmány Pista bátyánk sem . . .

Uram! Kívánjuk neki igaz szívvel, hogy nyugodjék szelíden az újhelyi sírkertben.

1935 május 26.

Uram!

A budai bástyázat északi kiszögellőjében az elmúlt héten leplezték le a Kossuth-háború legnagyobb hadvezetőjének: *Görgei* Artúrnak szobrát s ebből az alkalmából teméntelen veszendőnek indult legendát támasztottak új életre erről a sziklaemberről.

Egy ilyen valóságban megtörtént esetet szeretnék

most itt föleleveníteni, melyet az egyik szereplőtől: *Jókai Kun* Dániel nyugalmazott sárospataki főbírótól hallottam. Ezt az apróságot én egyízben érintettem már valahol, akkor azonban mindössze vázlatosan siklottam el fölötte. Ma elejétől végig fogom elmondani az esetet.

Az én néhai Kun Dániel bátyám pataki főbíró korában igen jómódú szőlőbirtokos volt még. Rendíthetetlen híve maradt mindvégig az uralkodóháznak s borai olyan híresek voltak, hogy Dani bátyánk még az orosz cári udvarnak is szállított borokat Szentpétervárra. Valahányszor egy-egy jó vásárt csapott aztán, a kapott összeg tetemes részét arra használta föl, hogy elutazván a nagy hazafiakhoz, tisztelgett nálok s a tisztelgés következménye gyanánt megerősödött magyar lelkében. E kivételes lelkeket „korunk nagyjai“-nak nevezte az ön feledhetetlen Dani bátyám . . .

Nos, Uram, egy ilyen borüzlet után tiszteletét tette kókai Kun Dániel főbíró úr görgői és toporci Görgei Artúr nyugalmazott magyar királyi hadvezérnél is . . . Rendszerint így kezdte visszaemlékezéseit Dani bátyánk:

— Hát fölkerestem egy alkalommal „az áruló“-t is..

Lehetett pedig ez úgy harminc évvel ezelőtt, amikor nyolcvannyolcadik esztendejében járhatott Görgei. . .

Késő őszt volt, mikor Kun Dániel becsöngetett a nagy tábornok Váczi-utcai lakásán s dobogó szívvel állt meg a fogadószobában, ahová az inas vezette volt be . . . Es itt a magam gyatra szavaival szeretném elmondani e találkozást.

Dani bátyánk látta a nyitott ajtókon át, hogy a negyedik szobából megindult feléje Görgei, az idők súlyától meggörnyesztett hatalmas alakjával, amint

azonban a szomszédos szobáig ért volna el, egyszerre kiegyenesedett s fölívágta a fejét. Mert úgy szeretett szemtől-szemben állni, mint az egykori diktátor.

Amint belépett volna a fogadószobába s Dani bátyánk mélységes hódolattal bemutatkozott volna neki, Görgei hozzáhajolt kissé s jobbfüléhez homorította a jobbmarkát, mert nagyothalló volt már azidőben:

—Hová is való, tisztelt uram?

— Sárospatakra — válaszolt Kun Dániel elszorult szívvel.

Az egykori fővezér úgy tett most, mintha nem emlékeznék jól s annyit mondott:

— Van ott valami vár s lakik abban a várban egy herceg . . .

— Igenis, kegyelmes uram — kapott a szón Dani bátyánk. — Úgy hívják: Windischgraetz herceg . . .

Görgei helyeselve bólogatott ősz fejével s ami azután következett, egyike az a legszebb és legszerényebb apróságoknak, amit valaha is hallottam, kapcsolatban a nagy magyar hadvezérrel.

Hallgassa meg csak, Uram!

Görgei Artúr ugyanis néhány pillanatig elmerengvén maga elé, így kezdte:

— Nos, tisztelt uram, én magam kétízben találkoztam Windischgraetz-cel. . .

És miközben mindketten álltak a fogadószobában, elbeszélte Görgei, hogy egy alkalommal nagy hadgyakorlat volt Csehország földjén. Úgy emlékszem vissza, 1846-ban. Windischgraetz herceg volt az északi (támadó) hadsereg fővezére, Görgei viszont, aki tényleges huszár-főhadnagyi rangban szolgált még akkor az osztrák ármádiában, a herceg mellé volt beosztva azzal az utasítás-

sal, hogy váltott lovokról gondoskodják számára a megfelelő helyen és a megfelelő időpontban. Hogy hol és mikor adja át a friss lovat a hercegnek, azt persze nem mondták meg neki, mindazáltal a herceg a megfelelő időpontban s a megfelelő helyen a váltott lovat pontosan megkapta Görgei főhadnagytól.

Ez volt első találkozásunk az életben!

A nagy hadgyakorlat harmadik napján a hercegnek végül is szemet szúrt a szikár magyar huszár-főhadnagy s idegesen kiáltott fel:

— Főhadnagy úr, az Istenért, honnan tudja ön, hogy a napnak bizonyos órájában hol kell tartózkodnom a csatahely egy bizonyos részén?

Görgei Artúr huszár-főhadnagy tisztelegve és hidegen válaszolt:

— Ennél mi sem könnyebb, kegyelmes uram! Egyszerűen végigtekintek a csatahelyen s nyomban tudom, melyik ponton kell tartózkodnia a fővezérnek!

Windischgraetz herceg itt alaposan szemügyre vette Görgeit, mintha örök időkre meg akarta volna jegyezni magának:

— Hallja-e főhadnagy úr, nem szeretnék önnel *komolyan* találkozni egyszer!

Ahogy idáig ért volna visszaemlékezéseiben Görgei, eltűnődött keveset maga elé, majd így szólt csöpp gúnyal Kun Dániel bátyánkhoz:

— Nos, tisztelt uram, hát három évvel rá találkoztunk mégegyszer, de — Isaszegnél!

És itt elhallgatott végleg a nagy tábornok.

Hát bizony, elég komoly találkozó volt az akkor! Köröskörül tűzben lobogtak a tavaszi erdők, lángokban recsegett Isaszeg falu, ágyúk dörögtek mindenféle s

ezen a sátáni tűzön át a váci dombok felé hajszolta Windischgraetzet meg lihegő osztrákjait Görgei Artúr . . . így hallottam én ezt valamikor néhai Kun Dániel bátyámtól, így írtam meg önnek is, Uram.

1935 június 2.

Uram!

Már megint fülig vagyunk a külföld imádatában, saját nagy értékeinket pedig ugyanakkor nemhogy elismernők, hanem még csak tudomást sem vagyunk hajlandók venni róluk.

Ez a végzetünk! Csak egy példát . . .

Egy jól úszó külföldi fiatalember érkezett most közénk s abban a pillanatban mindenki hasravágódik előtte Pesten. Mintha nekünk nem is lennének rekordereink és bajnokaink úgy gyorsaságra, mint hosszútávon . . . Nem is kell mennünk olyan messzire: elég, ha megállapodunk egyelőre Sárospatakon!

Patakon lakik *Somody* József dr. főszolgabíró. Hivatalának élő, csöndes természetű, szerény ember. Talán túlságosan is szerény. S a derék ember nemrégiben olyan rekordot állított fel, hogy a világ minden úszónagysága csak tisztelegve állhat meg előtte.

Figyeljen csak ide kissé, Uram!

Valami nyolc-kilenc esztendővel ezelőtt, nyári délutánon, több úriember beszélgetett csöndes borozgatás közben a pataki Rákóczi-kaszinóban. Épp a csodaúszókról folyt a szó. amilyen volt harminc esztendővel ezelőtt például *Halmay* Zoltán s amilyen volt akkortájt *Bárány* István . . . Mindazáltal egyhangú volt a nézet a tekintetben, hogy például Felsőberecki

községtől, mely a trianoni szélen van, még ők sem tudtak volna leúszni a Bodrogon — mondjuk Olaszliszkáig. Mennyi az távolságban? Legalább harminc kilométer! Abban a szempillantásban nyitott be a kaszinóba Somody József dr. ottani főszolgabíró s meghallván, miről van szó a társaságban, annyit mondott rá halkan:

— Én leúszom . . .

A társaság tagjai mosolyogva, némi fitymálással néztek reá:

Felsőberekítől Olaszliszkáig egyfolytában?

— Úgy van! — válaszolt Somody József még szerényebben.

Uram!

Somody József pataki főszolgabíróról addig nem tudta senki, tud-e úszni egyáltalán, az viszont holtbizonyos volt, hogy soha sehol tréninget nem tartott, amint-hogy nem is tarthatott. Szót szó követvén, végül is fogadtak harminc liter tokaji borral kapcsolatos áldomásba . . .

S másnap, szép nyáreleji reggelen, valamivel nyolc óra után, Somody József barátunk a Bodrog vizébe ereszkedett, pontosan Felsőberekí községnél, miután előbb tetőtől-talpig bekenték olajjal érte szorongó barátai. Ugyanakkor indult egy kísérőcsónak is, egy másik csónakban viszont ott volt az egyik pataki orvosdoktor. Kevéssel nyolc óra után Somody József neki-vágott lefelé a Bodrognak s tempózni kezdett. A két csónak vele egymagasságban . . .

Ez volt az úzás, Uram!

Tíz órakor úszott még, tizenegy körül, éppen Végárdónál, a kísérőcsónak evezősei könyörögni kezdtek neki: jöjjön ki a vízből, mert szívgyengülésbe eshetik,

amire Somody József főszolgabíró úr kis gúnymosollyal felelt vissza:

— Eszem ágában sincs!

S tovább ereszkedett a mély folyón. Egyenletes karcsapásokkal. Ebédidőtájt Patak házai alatt úszott már, miközben a két partra kisereglett a városka aprajagyja. Lelkesedésükben kendőt lobogtattak, kalapot lóbáltak Somody József felé, sőt egy elszántabb alak közbe is kiáltott:

— Éljen Magyarország!

A főszolgabíró úr nem sok ügyet vetett az olcsó ünneplésre, ahelyett úszott-úszott megállás nélkül. . . Fölösleges azonban minden további szószaporítás! A délután folyamán újból könyörögtek neki kísérőtársai, ezúttal már az orvos is; hagyja abba a további erőpazarlást, hisz eddig is bravúrt művelt már. Somody Jóska azonban csökönyös maradt:

— Meg akarom nyerni azt a kis fogadást!

És nem jött ki a vízből, csak alkonyati félöt órákor, pontosan Olaszliszkánál. Kijött a vízből, mint egy fürj. Barátai a nyakába estek meghatottan, amire Somody József egyet legyintett:

— Gyerekjáték az egész!

Mert most is szerény maradt.

Hát ez a szerénység öl meg minket, Uram s ezért borulunk homlokkal földig minden külföldi reklám előtt. . . Átok fekszik rajtunk, hogy mindig idegeneket majmoljunk!

Ehhez annyit még, hogy az olaszliszkai parton autó várta már és repítette Patakig az egész társaságot. Meg sem álltak a Rákóczi-kaszinóig, ahol nagyban folytak már az áldomás előkészületei... Az a tomboló

ünneplés, én Jézusom! Somody József főszolgabíró-barátunkat majdnem szétszedték, mindenki kezet igyekezett szorítani vele s mindenki aziránt faggatta, mimódon tudta végbevinni ezt a bravúrt?

— Akartam! — válaszolt szerényen Somody József.

Hát csak minél kevesebb ömlengést az idegenekkel szemben s hiszem, Uram, hogy ebben ön is egyetért velem.

1936 június 9.

Uram!

Épp e pillanatban hallom és pedig igen komoly helyről, hogy a régi magyar huszártisztek körében megható mozgalom indult meg, melynek kezdeményezője egy mindenkitől-tisztelt nyugalmazott lovassági tábornokunk. E mozgalomnak az a célja, hogy emlékművet állítsanak a nagy háborúban hősi módon elhullt huszárlovaknak. Vagyishogy nem csupán a huszárok lovainak, hanem valamennyi lónak, mely az istenítélet hónapjaiban a gazdájával együtt koplalt, szenvedett, remegett a halálfélelemtől s végül kimúlt hősi módon. Akárcsak a gazdája. S nincs különbség: akár huszár alatt vágott attakra, akár mint szimpla trénló húzta a bagázsját.

Emléket a háborús lovak szenvedéseinek: magában is megrendítő gondolat!

Mert hihetetlen az, Uram, mennyit szenvedtek valamikor ezek a szegény lovak, akik még panaszkodni sem tudtak! . . .

A háború előtti közvetlen napokban, mikor csak néhány óra választott már el tőle, hogy a gyalogság is

tűzbe menjen egymás ellen — lázas sietséggel siettünk előre, valahol Galicia legészakibb csücskében. S ezekben az első csatánk előtti órákban lépten-nyomon találkoztunk huszárjainkkal, akik szemközt özönltek velünk északkelet felől, miután száz és ezer kilométereket nyargaltak be már Volhíniában, Podóliában és Ukrajnában. Sok volt már a vezér huszár, lovaik pedig egytől-egyig agyonhajszoltak . . .

Mert ekkor már megkezdődött e lovak szenvedése! És hiába volt minden kálváriájuk, rendületlen hűséggel tartottak ki a gazdáik mellett.

Néhány esztendővel ezelőtt leplezték le Sopronban a limanovai huszárok hősi emlékművét: *Folba* János tábori főesperes mondta az emlékbeszédet. Ott voltam és megilletődtem a főtisztelendő úr minden szaván, aki elmondta a többi között, hogy mielőtt a Nádasdy-huszárok gyalogharcba bocsátkoztak volna Limanovánál, előbb egy magaslatra vonszolták fel a lovaikat, s ezek a hűséges párok valósággal szűkültek a búcsúzás pillanatában, annyira ragaszkodtak a huszárokhoz. Mintha csak megérezték volna, hogy valami szörnyűség leselkedik a gazdáikra. És úgy lett, szószerint! Kókkadt fejével azóta is a felhők szegélyéről tekint alá Magyarországra valamennyi limanovai lovas.

Vagy másfél esztendővel ezelőtt egy olyan megtörtént esetet beszélt el nekem leveldi *Kozma* Miklós belügyminiszterünk, amelyet soha-soha elfelejteni nem fogok. A legeslegelső lovasattakuk valamelyikében eltűnt egy huszártiszt s bajtársai (köztük leveldi *Kozma* Miklós is) abban a hitben voltak először, hogy a tiszt — lovával együtt — vagy el talált kalandozni valamerre, vagy hadifogságba került esetleg. Néhány nap

múlva az akkori sűrű csetepaték során újabb attackba indultak a huszárok s mikor felharsant a lovasok roham jele, a halál felé zúgó huszárok megrendülten látták az eltűnt huszártiszt lovát, amint előbukkanva valahonnét, táncoló kengyellel, de üres nyereggel attackra ment maga is. Így tudták meg, hogy nem él többé a gazdája . . .

Uram!

Azzal kezdtem ezt a leveletem, hogy egy nemes szívre valló mozgalom indult meg legutóbb: hősi emléket emelni a lovasrohamokban, egyéb ütközetekben, háborús nyomorúságban elesett lovaknak. Ha nem mondaná is senki, az első pillanatban tudnók, hogy csak magyar huszárok gondolhattak itt leghűbb bajtársaikra, akikkel együtt éheztek, fáztak, szenvedtek, fáradtak s végül meghaltak. Meghaltak a lovak is Nagy-Magyarországért!

Igenis, emléket kell emelni, Uram, azoknak a lovaknak, amelyek égő kínokat álltak ki és pusztultak el (bár ezt nem is tudták szegények) a magyar haza örök határainak irtózatos oltalmában!

1935 június 13.

Uram!

Ebben a mai levelemben ünnepélyesen és a *Magyar-ság* egész nyilvánossága előtt őszinte bűnbánattal megkövetem Nikita, Montenegró egykori uralkodója tiszteletreméltó emlékét.

Valamikor tudniillik végigmaceráltuk a nagyeszű és bölcs királyt ketten: *Kádár* Lehel, meg magam.

Az 1914-ik esztendő tavaszutója körül alig volt

olyan száma a *Budapesti Hírlap*-nak, amelyben valami komisz szellemeskedést el ne követtünk volna öfelsége rovására. Emlékszem reá: egy alkalommal ráfogta az én szegény Lehel barátom, hogy Nikita csodaszép, éjfekete lovat kapott I. Ferenc Józseftől ajándékba, csapatai élén nyomban el is helyezkedett nagyszuszogva a csődör nyergében, katonalegényeivel el is indult ott helyben valami gyakorlatra, útközben azonban hegynek találtak menni, mire az öreg uralkodó egyik altisztjével a hegy körül vezettette el kantárszáron a mént, annyira kímélte, maga viszont felült egy másik altisztje nyakába s úgy vitette magát — direkción a hegytető!

Hanem ezt már megsokallotta akkori főszerkesztőnk: *Rákosi Jenő* is és egy este rányitván a szerkesztőségi nagyszobára, föltette a kérdést:

— Uraim, kérem, a lapban ki bizalmaskodik állandóan Nikita öfelségével?

Magam két vállam közé kaptam a fejemet, Kádár Lehel azonban felállt a munkaasztal mellől s hidegen annyit mondott:

— Én, méltóságos uram!

Rákosi így szólt ekkor rekedtes hangján, ám annál keményebben:

— Kérem, jövőre megtiltok minden pajtáskodást... Elvégre is öfelsége — szuverén!

Azzal kiment, Lehel barátom viszont rábólogatott:

— Na, ja!

Uram!

Annyi esztendő után ismerjük be tisztelettel és alázattal, hogy igenis, tudott uralkodni Montenegró utolsó királya ... A korosabb nemzedékek élénken fognak

még emlékezni rá, micsoda zsenialitással tartotta rendben országa pénzügeit! Ha apadóban volt az államkassza, valamelyik világtáj felé nyomban mozgósítást rendelt el öfelsege, mire a diplomaták tüstént csuklani kezdtek Bécsben, Szentpéterváron és Londonban, mivel a mozgósítás elrendelése miatt az „európai egyensúly” megbillenésétől tartottak. És ment a rohamsegély mindenhonnan a cetinjei állami pánccszekrény számára, mely összeget azonban — áskálódó nyelvek szerint — sajátmagának tartott meg a bölcs uralkodó. Ezek azonban olyan részletek már, melyek nem tartoznak a nyilvánosság elé.

Az egyik nyugatmagyarországi fölkelővezér beszélt el nekem, hogy közvetlenül a háború előtt Montenegroban tartózkodott, Nikita király környezetében. Mivel pedig háborús hírek szálltak mindenfelől, sürgős útiköltségért írt az édesapjának, Magyarországra. Édesapja válaszolt is nyomban, hogy megküldte a pénzt, az összeget azonban sohasem kapta meg a barátom, miután öfelsege vette föl a postán. Amikor erre legfelsőbb kihallgatásra jelentkezett, Nikita öfelsege a barátomat — kárpótlásul — kinevezte a montenegrói haderő ezredésévé. Barátom végül is gyalogszerrel menekült Montenegro területéről, úgyszólván a háborúelőtti legislegutolsó órában.

Sok ilyen kedélyességét terjesztgettek az ősz uralkodóról Európaszerte akkortájt, pedig tagadhatatlan, hogy bölcs, nagyon bölcs államfő volt. Egyszerű fel fogásban, de mély körültekintéssel vezette hazája és nemzete dolgait. . . Meleg napokon szokása volt például kúriaszerű háza előtt üldögélni, egy nagy fa árnyékában, jobbkeze felől furkósbottal. Ha aztán valamelyik alatt-

valója panasszal járult eléje, az öreg meghallgatta türelmesen a panaszt s akkor így ítélte:

— Feküdj le elibém, de hasra!

Mikor a hú alattvaló hasrafeküdt volna, a nyugodt öreg a farkós után nyúlt s jónéhányat húzott vele a szóbanforgó alattvalóra, hogy csak úgy puffant. Elbocsátotta aztán kegyelemben, a következő tanáccsal:

— Most távozz lelki békével, máskor pedig ne árulkodj!

És uralkodott tovább . . .

Uram!

Mi lenne ma, ha néhai Nikita király öfelsége fölkelne a sírjából? Bizonyára kétségbeesés rázná össze a másodszor is meghalna . . . Országá szétdőlvén és megsemmisítve, népe nyomorban teng . . . Nincs már Montenegró!

Hiszen bár élne még az öreg s bár élnének az akkori uralkodók is egytől-egyig! Talán sok minden másként lenne . . .

1935 június 16.

Uram!

Kivonatosan egy levelet fogok bemutatni ezúttal, levelet, amelyet egy régi-régi huszártiszt intézett az ő volt huszártiszt-pajtásához. Szép levél, megható levél. Ebben az egyben igazat fog adni mindenki.

Koltai *Vidos József* kemenesmihályfai nagybirtokoshoz, nyugalmazott huszárőrnagyhoz írta a szóbanforgó levelet egy bécsi volt közös huszártiszt. Hiszen emlékszünk, hogy a magyar lovasságnál sok osztrák tiszt is szolgált annakidején. Nos, ezek a tisztek ápolják

a barátságot ma is éppúgy, mint amikor egy ezredbe vagy egy eskadronba tartoztak még.

A bécsi nyugdíjban éledgélő régi magyar huszár, akinek nevét nem írhatom ki, így kezdi koltai Vidos Józsefhez intézett levelét:

„Magam egészen az emlékeimnek élek, amaz idők emlékeinek, amikor oly feledhetetlen boldogan éltünk még egykori lovasezredünk kötelékében. Akkor lovaszellemben gondolkoztunk valamennyien! . . .

Jóságos, kedves Józsikám!

A messzeségből felétek szállnak elvágó gondolataim . . . Tartson meg az Isten és kívánom mindnyájatoknak, akik hazát keresünk a hazátlanságban, legalább a végső nyugalmat adja meg minden fronthuszárnak!“

Ennyire elérzékenyül a régi huszár, mikor az örökre elsüllyedt napokra és a magyar lovasság egykori fényére gondol vissza. „Itt, Ausztriában a csehek a mi legnagyobb és legalattomosabb ellenségeink, akik főokai régi dicsőségünk és a monarchia összeomlásának.“

Uram!

Bizonyára tudja ön is, hogy huszárjaink valamikor nem csupán hazai földön szolgáltak, hanem a bécsi fiatalasszonyok is utánuk fordultak, valahányszor a Szent István-torony alján megcsörrent halkán a sarkantyújuk; ott „feküdtek“ Klagenfurtban és környékén s ennek az osztrákországi magyar katonavilágnak egyik tragikus emléke a „Stiriában, Ajk faluban az történt“ kezdetű bús dal is és ott kalandoztak békevilágban a galíciai Lancut lankásain és mezőségein, amint azt minden egykori katona tudja bizonyára.

Feledhetetlen idők voltak azok, Uram!

De folytatása is van a régi-régi huszártiszt levelének, mely küldetett Bécsből Kemenesmihályfára. Azt mondja a többiek során:

„Ami Magyarországot illeti, hiszek jövőjében. Csak a kezem alatt lennének egyszer még régi magyar huszárajaim, majd másként lenne akkor sok minden! Igaz, hogy rövidesen betöltöm hetvenkettedik esztendőmet, hanem lovagolni és kardot forgatni tudok éppen úgy, mint amikor az ellenség ellen mentünk attakra. Istenem, csak azt kiálthatnám még egyszer a lovasezrednek: „Rajta! Rajta!“

Hanem a régi huszártiszt levelében következik egyéb is még. Uram! Azt írja legvégül:

„Véletlenül épp most találtam rápillantani az asztalom sarkán álló egyik képre. A képen egy térden imádkozó ősz magyar látható s alatta a fölemelő verssorok:

*Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában,
Hiszek egy isteni örök igazságban,
Hiszek Magyarország feltámadásában!
Ámen!*

Ámde elég is lesz talán, kedves Józsikám: nagyon elérzékenyített a vers. Ha kardunk nincs is többet, de vannak emlékeink, amelyeket nem lehet megölni!“

Uram!

Így leveleznek ma a háborús huszárok, de nem csupán ők, hanem az összes fegyvernembeli katonák. Ha egyszer megindulnának a hazájuk sorsa miatti keserű szégyenükben, kitalnék belőlük három hadtest.

Kívánjuk az összes régi legényeknek jó egészséget és kívánjuk az egymással való igaz összetartást!

1935 június 20.

Uram!

Azt hiszem, jó lélekkel, hogy jobb lenne ma a fronton, mint idehaza, a békés Európában s ebben a csonka és megölt országban.

El kén menni innét verekedni és világot látni messzi földekre, mint ahogy tettük huszonegy esztendővel ezelőtt. Ez különben nem a saját ötletem: egy alföldi gazdaember vezetett rá.

Tavaly nyáron tudniillik Kunhegyes környékén kóborolván, összetévedtem egy magam korabeli szántóvető magyarral. Jobbmódú törpebirtokos lett volna, mégis ütött-kopottnak hatott. Szót szó követvén, egyszer csak felsóhajtott az én emberem:

— Jobb volt a háborúban, kérem!

Képzelterti, Uram, hogy abban a pillanatban meglepetve kaptam föl a fejemet. Emberem azonban szelíd nyugalommal folytatta:

— Megmondom, kérem, miért? Szakaszezetői sarzsi voltam a háborúban, tehát úr voltam; zsoldot kaptam, tehát volt pénzem; ingyenlakás járt ki a lövészárookban, tehát nem volt semmi gondom vele; egyenruhával ellátott a katonai kincstár: az se került kiadásomba . . . Semmi kifogásunk nem lehetett a koszt ellen, még bort is adtak. Ezzel se volt gondunk! Igaz, hogy ezzel szemben megvolt a halálveszély, de hát idehaza is meghalunk egyszer. Tessék elhinni, százszor különb dolgom volt a háborúban!

Uram!

Az első gondolatban meglepődtem az egyszerű kunhegyesi ember okfejtésén, de eredetinek találtam.

Azóta egész esztendő telt el s azóta beláttam magam is, mert többször tünődöztem a dolog felett, hogy ez az igazság körülbelül.

Igenis, jobb lenne visszamenni az elfelejtett frontokra s folytatni a csatákat és ütközeteket ott, ahol abbahagytuk. Idehaza úgy sincs becsülete az egykori frontkatonáknak! Jobb lenne, jobb lenne . . . Mert akkor a hátunkban állana érinthetetlenül régi hazánk, Magyarország is.

Uram!

Jobb lenne ismét ott táncolni a nyolc napig tombolt tomasovi csata jobbszárnyán, valahol Oszerdov fölött, mialatt sátáni tűzben lobognak a falvak, a tanyák, a kazlak s felhőkig érő tűzorkánban recsegnek az őszi erdők, köröskörül pedig sebesültek és haldoklók jajgatnak irgalmas keresztények segítsége után . . . Jobb lenne ott verítékezni megint a ravaruszakai pázsiton, ahol oly tébolyító ágyúzás folyt egy álló hétig, hogy az ütegek füstjétől nem láttuk az eget.

Öregedő legény volnék, de negyvennégy esztendőmmel inkább marsolnék újra a galíciai utak fémszínű sarában, semmint így tengődni nemzeti szégyenben. Inkább a katonamódon való elhullás, mint mindenünkből kifosztva nyomorogni napról-napra . . .

Egy mód segíthetne talán még, Uram: visszaállítani a rég elfelejtett frontkatonák tekintélyét, mint ahogy visszaállította nemrégiben Domszló falu elsőlegénye.

Mert Domszlón esett meg, hogy a sorozóbizottság mérce alá állította a legényeket. Mindössze három girhes alak nem vált be s épp ebben a három csámpásban volt annyi vakmerőség, hogy betértek a kocsmába

s ott — közösen! — literbort rendeltek. Iddogáltak hát s mellesleg szégyenkeztek nyomorult-voltuk miatt, amikor — szerencsétlenségükre! — a falu elsőlegénye nyitott be az utca felől (akit persze ujjongva vett be a sorozóbizottság!) s megpillantván a három összebukott fejű nyavalyás frátert, kezével az ajtóra mutatott:

— Mars ki!

S a három faluterhe szedte is már magát, kapkodásában otthagya a literbort, meg a fizetetlen kocsmárost . . . Állítom, hogy ez az egyetlen szál legény visszaállította Domoszlón a katonai presztízst! Mert egy leendő regruta és sarzsi nem ülhet közös asztalnál három ilyen „alkalmatlan“ vacokkal. . . Katona kell ide és nem trotykos civil!

Uram!

Azt hiszem én, hogyha más szavakkal is, ezt akarta mondani az egyszerű kunhegyesi ember. Igenis, meg kell adni minden háborús-katonának azt a tisztességet, amellyel elhalmozták akkor, amikor verekedniök kellett — mások helyett is . . .

Így van ez, Uram!

1935 július 7.

Uram!

Enyhültebb témáról szeretnék szót ejteni Ön előtt ezúttal: egy olyan népről, amely nem ismer faji kérdést, nem politizál, nem feszeget gazdasági problémákat s egyetlen fogalomért él-hal csupán e világon: a művészetért . . .

Eltalálta, Uram: muzsikuscigányainkról lesz szó.

És itt nem teszek különbséget a legelső dunaparti szálló fényes zenekara és a falusi malacbanda között, melynek valamennyi tagja vályogvető és teknő vájó romákból rekrutálódik. Ugyis hiábavaló erőlködés lenne, miután a kocabanda-együttes úgyszemint ismeri el magánál különbnek néhai öreg Banda Marcit és egykori teljes zenekarát sem.

Mert ez az örök és reménytelen probléma itten: ki a nagyobb művész?

Csak a napokban találkoztam Harminchatodik Rácz Lacival, az összes cigányok fékezhetetlen természetű egyeduralkodójával. Mára vén cigány lett az öreg mindenképen: félszeme behunyva, másik felével ha körülpislog is ebben a keserves világban, semmi örömet nem talál benne többé. A villamoson jöttünk össze régi barátommal, a hátsó perronon, s nyomban fölvettem előtte a legkínosabb kérdést:

— Mondd csak, Laci bácsi: ki a legelső művész ma?

— A legelső? — s ingerülten vetette fel ősz fejét. — Itt csak egy van, aki tud . . . Én!

S ezt már kiáltozva mondta rozsdás fazékhangján, mialatt keskeny mellére vágott az öklével. Ugyanakkor lehajolt, a tenyerét alig centiméter magasra tartotta a villamos padlója fölé:

— A többi ilyen kicsi mind . . . Nem számítanak! Hát ez az, Uram . . . Világ állása, politika, háború, tudomány, sport. . . nekik mind — smarn! És mégis halálíg-magyarok egytől-egyig, anélkül, hogy sejtjenék az ebadták, ők az egyetlen nemzetiség, akik semmit sem követelnek rajtunk!

Az ebadták és haszontalanok különben nem ők, hanem mi vagyunk. Mert miközben mi mindennap egy

nótát felejtünk, ők minden erőfeszítésükkel ezért a magyar dalért verekszenek életre-halálra . . .

Külföldiek például csodájára járnak Magyary Imre játékanak, mialatt mi a négerzenéért lelkesedünk. Igaz is másfelől, hogy a kis Magyary valahányszor kiáll a bandája elé, abban a pillanatban született úrrá válik. Gödöllői Vidák Jóska meg odáig megy a szentimentalizmusban, hogy könnyekig megatódik saját művészetétől. Különösen, ha arra zendít rá a bandájával:

*Tele a szekér rajhóval,
Köröskörül kehes lóval . . .*

Ilyen esetekben könnyek kezdenek potyogni az arcán. Bolondosak, no. De csak velünk, magyarokkal tudnak együtt élni. . . sőt! Megszállt területeinken ők az irredenta égő jelképei.

Uram!

Gondoljuk csak meg, hogy ahol fel-felzendülnek még a nóták, ott a feledékeny magyar nyomban föl-eszmél régi hazájára. Sajnos, Uram, e muzsikus-romák nyaka köré mind szűkebbre vonják a hurkot románok, csehek és rácok s magyar zenét és magyar nótát üldözvén, legelőször e szerencsétlen romákra vetik magukat. Ok, szegények ilyenkor nem tehetnek egyebet, minthogy hónuk alá dugják a hegedűt s feltűrt kabátgallérban elmennek ismeretlen világtáj felé . . . Isten tudná, merre?

Uram!

Ezek a mihasznák a magyar sors osztályostársai. . . Míg magyar úr van, ők is vigyorognak a világba és ha egyszer nincs pénze a magyarnak, ők is koplalnak, mi-

ként Toldi Miklós lova. Az északi, keleti és déli végeken pedig tizenhat fenyegető esztendő óta nem élet az életük, idehaza viszont ők a mi legkönyörületesebb jótevőink. Hangszerszámaik ha megzendülnek egyszer, felejtjük minden bajunkat . . .

Ha módját lehetne ejteni, Uram, a mai veszkődő világban hazafias gyűjtést kellene rendeznünk a romák anyagi helyzetének megjavítására. Jó nemzetiség, tehetséges nemzetiség s hangulatot kelteni csak ők tudnak e savanyú világban. Ismétlem: nem ismernek ők faji kérdést, politikát, nem feszegetnek ők gazdasági problémákat, csupán egyben könyörtelenek. Az örök kérdés tekintetében, hogy ki a különb a vonókezelés művészetében? Ha erre térül a szó, legtanácsosabb menekülni . . . ilyes esetekben ugyanis hegedűvel, klarinétal, nagybőgővel, cimbalomlábakkal mennek egymásra. Nincs itt nyugalom soha, de még fegyverszünet sem . . .

S mégis szeretnünk kell ezeket a nyavalyásokat. . . Hisz a dalban és zenében hagyományaink fanatikusai, amiről mi magunk sokszor megfeledekezünk!

Hiszem, hogy ebben egyetértünk, Uram. Vagyok, aki voltam mindenkor . . .

1935 július 14.

Uram!

Az alább következő három eset közül egyet valószínűen mindenki ismer. De fölhozom mindhármát annak bizonyítására, hogy a magyar ember — valahányszor igen nagyot és igen jólesőt akar mondani — vonatkozásba hozta magát a király személyével. E példák egyik legszebbike falunk keserű kedvű, vén

cipészenek, Csanak Andrásnak az esete Bécs városában.

Csizmadia-vándorlegény volt még Csanak András és útja — hogy, hogy nem? — éppen Bécsnek vetette. A császárvárosban annyi volt a német, hogy alig látzott tőlük a gyalogjáró, magyart azonban egyet sem látott és nem hallott. Ezen a bitang állapoton annyira elkeseredett Csanak, hogy — buján enyhítendő — fületővére csapta a jobbtényerét s eldalolta magát nagy egyedülvalóságában:

*Lóra, csikós, lóra, elszaladt a ménes,
Csak egyedül pányván legelész a nyerges . . .*

Ámde ezzel a feneketlen nótázással igen-igen megjárta Csanak.

Tudniillik épp a Burg előtt talált megállni és találta eldalolni magát. Alig vitte még két sorig, mikor a Burg egyik elsőemeleti ablakából kihajolt Ferenc József (tollszár volt a füle mellé dugva!) s korholó hangon szólt le:

— Hallja-e Csanak, magát is olyankor veti erre a szél, amikor alkotmányos dolgokkal foglalkozom!

Csanak haptákba vágta a csizmája két sarkát:

— Javól, herr felséges uram, igenis!

Nyomban utána meghajtotta magát a Legfelső Hadúr felé és úgy eltűnt onnét, mintha ott sem lett volna. Csanak különben ezt a találkozást sohasem említette józan állapotában, csak olyankor hozakodott vele elő, ha előzően felhajtott már vagy másfél-meszely „drótszeg“-et.

Amit most leszek elmondandó, az 1914-ik esztendő

májusében vagy júniusában esett meg s magam írtam meg, mint nagyváradi jelentést. A *Budapesti Hírlapban* megtalálható ma is a *Hírek* rovatban.

Egy szegény embert árvereztek el a biharmegyei Zsáka községben s mikor egyetlen párnáját is kihúzták a feje alól, végső tehetetlenségében s utolsó fillérein a következő tartalmú táviratot adatta föl a postán:

„I. Ferenc József királynak, Budapest. Baj van Zsákán! Gyűjjék azonnal! Szekér várja az állomáson . . .“

Uram!

Mindezt felhoztam annak bizonyításául, hogy a szegény magyar nem csupán elhencegni szeretett a király barátságával, hanem hozzáfordult, mint utolsó remény-séghez akkor is, ha mindenki elhagyta. De van tovább is . . .

Ez pedig a bakafantázia túltengése.

Aki csak némileg ösméri is a katonanótákat, tudja, hogy ezek a nóták a távoli szülőföld, az édesanya vagy egy kislány után szoktak fölcsendülni. Tárgyuk azonban igen gyakran a király, aki — gyalogsági elgondolás szerint — maga is regruta volt valamikor s ezen az alapon kenyerespajtása és nagy értékelője valamennyi bundásnak.

Ösmerek egy katonadalt, amely szól arról, hogy a muszka cár igen-igen sürgős ügyben beszélni szeretne Ferenc Józseffel, de

*Ferenc József szóba se áll a cárral:
Beszélget egy 65-ös bakával!*

Hát ez az! Egy porosfülű bakancsosa fontosabb

neki, mint néhai II. Miklós cár a félvilágra szóló minden hatalmával. Ekkora jelentősége van egy közös magyar bakának . . .

Csak ennyit akartam, Uram!

1935 július 21.

Uram!

A trianoni szélről, annak is Újhelyvárosi pontjáról értesítem önt, hogy kánikula jár errefelé, magam — ami az egészséget illeti — megvagyok és hogy itt, tizenhat búbamerült esztendő után, ma is rendületlenül hisznek az északkeleti részek közeli szabadulásában.

Elvétve érdemes szülőmegyéjébe rándulni le az embernek, ha csak három-négy napra is. Magam például mingyárt a második napon összevetődtem Szilágyi Gyula Sátoraljaújhelyen lakó nyugállományú dohánygyári „ügyelő“-vel. . .

Hogy ki ez a Szilágyi Gyula?

Nevezetes ember . . . Tudniillik ő az a magyar állampolgár, aki pontosan harminc esztendeig járt ugyanegy kalapban. 1902-ben vásárolta néhány koronáért s 1932-ben tette csak le a fejről. Ügynevezett pincs volt a keménykalap s harminc esztendőnek, tehát pontosan egy emberöltőnek múlásával végül is kénytelen volt nyugalomba küldeni a fejfedőt Szilágyi Gyula. Mert az a körülmény, hogy harminc esztendő folyamán ötször is szegette a pincset, nem hozta még zavarba . . . Tudni kell azonban, hogy e három évtized alatt a keménykalap fekete alapszínét paprikavörösre szívtá ki a nap s lángoló vörös kalapban járni — mégis zsenírozta némileg Szilágyi Gyula bátyánkat.

De van tovább is, Uram!

Szilágyi Gyula bejelentette tudniillik, hogy van egy másik kalapja is, amelyet még 1910-ben, tehát a nagy munkapárti választási győzelem napjaiban vásárolt, minélfogva ez a kalap is betöltötte huszonötödik esztendejét. Mindazáltal viseli még, senkitől meg nem zaklatva, lelki békében. Szilágyi Gyuláról föl lehetne jegyezni azt is, hogy közte és a Magyar Nemzeti Állam közt a viszony súlyosan feszült. Nevezetesen: amikor nyugdíjba került, megvonták tőle addigi pipadohány-illetményét, ami miatt szörnyen szenved két-három esztendő óta. Ez a magyarázata, hogy Szilágyi Gyula ha nem perelte is be eddig az államot, mindazáltal komoly panasziratot nyújtott be e példátlan anomália megszüntetésére.

Mielőtt kezet ráztunk volna búcsúzóul, Szilágyi Gyula bátyánk szóvátette szerényen, hogy annakidején levelet intézett Mussolinihez, valamint Rothermere lordhoz, mély alázattal esedezve nekik, hogy csak tartsanak ki lelkesen a magyar ügy védelmében. Két levélre azonban mindmáig nem kapott választ, aminek egyetlen magyarázata lehet csupán: expressz-ajánlottan kellett volna feladnia a leveleket és nem közönséges bélyeggel.

Hát így áll ma a dolog. ..

Uram!

Értesítem önt továbbá, hogy a világon sehol olyan arányú csempészet nem folyt és nem folyik, mint a trianoni határnak zempléni szakaszán, melyet a Ronyvapatak jelöl. Nagy vállalkozások mennek végbe a patak két partján előőrsökkel, kémekkel. Egy-egy csempésznagyvállalkozó legtöbbször alvállalatba adja ki a csem-

pészendő árut s ha a határőrök lefülelnek egy ilyen alvállalkozót, a biztosíték gyanánt a fővállalkozónál le-tett pénze természetesen odavész. Sertést úgy szokás átcsempészni egyik részről a másikra, hogy a tiszteletre-méltó csempész a Bodrogon fölfelé evezve lopja át az árut. Az állat nem rőfög, mivel előzetesen végleg le-itatják rummal vagy bundapálinkával. Ilyen esetben valóban „részeg disznó“-t visznek a ladikon. Dehát Istenem, élni is kell valamiből.

Uram!

Most, amidőn e soraimat jegyzem, három koronás gesztenyefa árnyékában ülök, túlvilági csendben, csak messziről, igen messziről vetődik el hozzám valami bánatos és merész katonadal. Sokan fűjják, mert a dal ütemére mintha igen-igen számosan menetelnének valamerre. Mély udvar végében áll a három sátoros gesztenyefa, az udvar közepetáján a Sátoraljaújhely-környéki Körjegyzőség hivatali szobái, melyek közül a leg-szélsőben vezeti az ügyeket nemes Batta Bálint főjegyző úr. Vezeti pedig az ügyeket szakértelemmel, sok kitar-tással s még több bölcsességgel.

Nem nyújtom azonban... Mi tagadás benne, meg vagyok illetődve kissé, hisz a három gesztenye-óriás fel-felsusog minden szellőlegyintésre. Észak felől jön ez a kis szél, hol a Vihorlát oromlik föl a mennybolt harmadáig . . .

Arra lehet a szülőföldem valahol!

Uram! Köszönöm, hogy meghallgatott türelmesen és hogy mindmáig nem ejtett ki a barátságából. . .

1935 július 28.

Uram!

Bizonyára tudni fogja ön is, hogy e hónap 25-ik napján volt huszonegyedik évfordulója a nagy háború megindulásának. Mert a világháború abban a pillanatban tört ki, amikor Giessl báró osztrák-magyar követ elhagyta Belgrádot és zimonyi partra tette a lábát.

Visszagondolom magamat abba a július 25-i napba... Mintha most lenne csak!

Július 25-én délután szerkesztőségi asztalomnál ültem, mint huszonhárom esztendő s legényke s lát-szatra nyugodtan dolgoztam. Ilyenl látszathidegvérrel ült az asztalánál a többi munkatárs is, pedig a valóságban alig voltunk urai az idegszálainknak. Alig^néhány pillanattal délutáni hat óra után valaki berohant a szerkesztőségbe s elkiáltotta magát:

— Giessl elhagyta Belgrádot... Itt a háború!

Abban a pillanatban felpattant minden ember a munkaasztalok mellől, csak egymagam maradtam ülve. Mert tudtam már, hogy két-három héten belül a mély orosz homokban lihegve fogok menetelni az ellenség ellen. Ugyanakkor szörnyű orkán zúgott el Budapest fölött, ámde alig negyedóra múlva vége is lett, kisütött a nap s szivárvány ívelt az égbolt keleti felében.

Uram!

Ebben az időpontban lehetett körülbelül, hogy az Erzsébet-körút felől ütemben zendültek meg a tüntetők:

— Vesz-szen Szer-bia! Vesz-szen Szer-bia!

Nos, e régi-régi tüntetők emlékének szeretnék néhány sort szentelni mostan.

Mert városszerte alig villant szét a híre, hogy itt a

háború, mikor a körutak minden pontján felhangzott a vad harci ének:

*Megállj, megállj, kutya Szerbia,
Nem lesz tiéd Hercegovina!*

Túlnyomórészt szűkmellű és ezokból katonának egyelőre alkalmatlan egyedek és lelkes boltossegédek fújták a tüntetők élén a csatadalt, melyről azt suttogták akkortájt, hogy a munkapárt szerezte volna úgy szövegét, valamint melódiáját. E mendemondát botor elmével elhittem magam is . . .

Álló hétig az utcákon és tereken volt akkor mindenki s lelkesedett avagy reménykedni próbált a reménytelenségben. Az alatt az egy hét alatt pedig elrendelték a mozgósítást először Szerbia, kevéssel utána a fél világ ellen ...

Mi, akiknek mennünk kellett az általános mozgósításkor, alig titkolt keserűséggel néztük ezt a tomboló tüntetést. Ámde vége lett egyszer a lelkesedésnek is . . . Mert egykettőre katonavonatok kezdtek zakatolni észvesztő sietséggel déli és északi irányba. Es csönd, fenyegető csönd támadt akkor idehaza!

— Uram!

Ettől számítva csak a hetedik hónap elején vetődtem vissza Budapestre. Két mankón, tehetetlenül. Éppen akkor sorozták az átmenetileg alkalmatlannak bizonyult horpadtmellűeket, akik tombolva tiltakoztak:

— Disznóság, disznóság, hogy még mindig nincs vége ennek a háborúnak! Igazán, prepotencia kell hozzá!

S elvitték őket is mind: keskenymellűeket és hazafias boltossegédeket.

A Szerbiát fenyegetett ama régi csatadalról viszont meg kell állapítanunk, hogyha a munkapárt komponáltatta volna szövegét és dallamát, hát szörnyű igaza volt a munkapártnak. Ma: szétvagdalva, megszegyenítve és ezerszer megalázva érezzük csak, mennyire szükség volt és szükség lenne Hercegovinára, Boszniára, szükség lenne a Lovcsenre és Kattaróra, Bukovina legkeletibb határesücskére, minden vonalra, mely a monarchia és régi hazánk szegélyeit jelentette. Mert Nagy-Magyarország nélkül nincs nyugalom és nincs nemzeti becsület soha! Ezt hirdette a Szerbiát fenyegetett régi harci-üzenet is . . .

Hiszem, Uram, hogy ebben ön is egy velem, aki vagyok igaz tisztelője . . .

1935 augusztus 4.

Uram!

Az elmúlt hónap legutolsó napján, úgy délutáni öt és hat óra között, bizonyára lecsüggesztette a fejét maga elé s utána elgondolkozott néhány szünetre. Hisz ez az időpont nyolcvanhatodik évfordulója volt immár Petőfi halálos menekülésének . . . Azóta sem látta senki.

Mert példa nélkül álló eltűnése után ötvenhárom esztendővel is hitték a magyarok, hogy Szibéria bányáiban raboskodik valahol. Ezen a fekete évfordulón mindenkinek elő kellene venni Ferenczi Zoltán „Petőfi eltűnése“ című izgalmas könyvét, melyben ez a néhai érdemes tudós hihetetlen utánjárással állapította meg, hogy Petőfi Fehéregyházától keletre s a Héjjasfalva felé kinyúló országtúttól jobbra pihenhet csak, a közös

katonasírban. Abban a munkájában azt írja Ferenczi Zoltán, hogy különböző időkben fel-felbukkant a halhatatlan legenda: „Petőfi él. . .“ Legutóbb 1902-ben. Így mondja ezt a derék tudós abban a könyvében, amelyet nem lehet olvasni a legnagyobb megindultság nélkül.

Az „Amerikai Magyar Népszava“-ban vagy a „Szabadság“-ban magam olvastam, hogy egy intelligens kanadai magyar munkavezetőt 1916-ban, tehát a háború legközepén valami megbízatással Port Artúrba küldött át az igazgatója. A magyar munkavezető meg is érkezett szerencsével Port Artúrba, ott eljárt megbízatásában s utána a városkába nézett körül keveset.

—Nos, Uram, itt bukkant eléje — Petőfi.

Port Artúr piacának sarkán összebotlott ugyanis az amerikás magyar egy alacsony, nagyszakállú és igen-igen töpörödött gyümölcsárussal, akinek mindkét karja hiányzott tőből. Kicsiny fatálca volt a nyakába akasztva, a tálcára volt kirakosgatva az a néhány darab fonnyadt alma, melyen túl szeretett volna adni s a tálca szélére szegezett apró fatáblán ez a figyelmeztetés volt olvasható:

„Ich bin Alexander von Petőffy“

Amerikából odáigutazott magyar hazánkfia beszédbe próbált elegyedni ekkor (mély elbúsulással persze!) a vén Petőfivel, aki azonban csak németül tudott már beszélni, miután régesrég elfelejtette a magyar nyelvet. Elmondta aztán a törpetermetű agg költő, hogy eleinte több levelet is írt Magyarországra Görgei Artúrnak, a nagy hadvezető azonban — sajnos! —

fülebotját sem mozdította a levelekre, amelyekben kétségbeesve rimázkodott a költő, hogy hozzák haza már!

Ebben a szokatlan találkozásban az a még szokatlanabb, hogy szegény Petőfi Sándor eltűnése után hatvanhét esztendővel is még mindig az ő nevével tengette valaki az életét a Föld túlsó felén.

Ámde tovább is van.

Úgy 1927 táján különös levél érkezett a prágai magyar követségtől a Petőfi-Társasághoz. Szó volt pedig az átiratban arról, hogy prágai követségünknel megjelent egy lengyelországi zsidó s azt vallotta, hogy ő tudja, hol van Petőfi sírja! Eszerint a költő Volhíniában van elföldelve. A szóbanforgó lengyel alattvaló elmondta, hogy családjukban apáról-fiúra szállt a nagy titok, miképpen halt meg Petőfi volhin területen? Szibéria felől szökött hazafelé, amikor cári katonák vették üldözőbe s mivel Petőfi többszöri felszólításukra sem akart megállni, lelőtték. Épp egy gödör mellett vágódott el szegény: abba a gödörbe hantolták is el. Ő (a lengyel) pontosan ismeri a helyet, mert édesapja megmutatta neki s szívesen odavezetné azt a megbízottat, akit a magyar királyi kormány delegálna e célból.

Uram!

Prágai követségünk a lengyel alattvaló vallomását megküldte a Petőfi-Társaságnak, a Társaság azonban már az első lépésnél elejtette az egész ügyet. A lengyel tudniillik horribilis összeget kért a leleplezésért, amely „szenzációja lenne a világnak“. Valószínű, hogy pillanatnyi szükségében találta ki az egész mesét.

Petőfi, szegény, nyolcvanhat esztendeje pihen a Fehéregyháza és Héjjasfalva közt található közös sírban. Pihen és hallgat.

Most van az évfordulója halálba való menekülésének. Ennél siralmasabb menekülés nem volt Magyarországon ezer esztendő óta. Csönd, sivító csönd tanyázik a fehéregyházi mezőn s magányos országúti vándor ma sem halad el az országúton anélkül, hogy egy göröngyöt ne vetne a közös sírdombra . . .

Olyankor Petőfire gondol.

1935 augusztus 18.

Uram!

Lakik itt a környékünkön valahol egy drabális, de igen derék tót. Neve: Pavuk Jóska. Tudniillik így szokott bemutatkozni minden alkalommal, ő hordja ki házunkhoz a délutáni lapot, de mert más újságárustól kapja azt is, csak amolyan albérlő-kihordó. Az előszoba ajtajában várom rendszerint, mivel nehézkes járásmódja már a lépcsőházból tudatja mindnyájunkkal, hogy közeledik Pavuk.

Egy idő óta nagy a baja Pavuk Jóskának. Erre egyébként úgyis rá fogok térni a dolgoknak rendjében.

Amikor először hozta az újságot (lehet annak háromnegyed éve), feltűnt nekem hűséges nézésű két szeme, meg a tótos beszédmódja, Megkérdeztem:

— Mi a neve, barátom?

— Pavuk Józska, nagyságos úr, kirem alázsan
— válaszolt mélyen levett sapkával. — Osztt baka voltam a háborúba . . .

(Mellesleg idevetve: Pavuk pókot jelent szlovákul.)

— S hová való?

— Árvába, kirem alázsán. De elgyüttem Árvából, mert Magyarországba jobb . . .

—S miért jobb?

— Mert itt nem zaklatja senki Pavukot. Tuggyák, hogy Pavuk keveset keres újsággal, hát hagynak engem . . .

Ezzel kezdődött első beszélgetésünk. Azóta valahányszor találkoztam Pavukkal, minden esetben váltunk néhány baráti szót. Dehát mindenkinek megvan a maga baja, Uram!

Úgy hat héttel ezelőtt észrevettem, hogy Pavuk Jóska hazámfiának lóg az orra s napról-napra mélyebbre horgad a feje. Egyízben elővettem:

—Valami baj van, Pavuk?

— Hát baj, az megvan, nagyságos úr, kirem alázsán.

—S mi az a baj, barátom?

Itt már sóhajtott olyan egyet Pavuk Jóska régi trencsényi bakancsos, hogy beléremegett a mellkasa:

— Az a baj nékem, nagyságos úr, kirem alázsán, hogy nem tudok megváltoztatni magyarra a nevemet. Pedig magyar katona voltam hadseregbe s két medália is van frontrul!

Nem értettem. Hiszen ha valaki magyar nevet akar fölvenni, a belügyminisztérium — köztudomás szerint — a legnagyobb előzékenységgel siet a segítségére. Ezért volt, Uram, hogy az első pillanatban nem tudtam mire vélni a dolgot. De akkor megszólalt Pavuk:

—Áztat izentik, válasszak más név . . .

— Vagy úgy? . . . — kaptam fejhez. — Hát maga miféle nevet kért a folyamodványban?

Pavuk Jóska kifeszítette a mellét:

— Áztat kirtem, hogy: Petneházy Dávid . . .
Egyik is pö betű, másik is.

Belesápadtam:

— Pavuk, Pavuk, van-e magának sejtelve róla,
ki volt az a Petneházy?

Sűrűn bólogatott:

— Sejtelem az van, sőt tudok is! Aki, mikor csata
volt törökökkel, legelőször mászott fel budai toronyba
s az ablakon kidugott a magyar zászló . . . Hát, nagy-
ságos úr, kirem alázsan, én is voltam ütközetbe s ha
nekem áztat megparancsolja kapitány úr: Pavuk, ki-
dugni magyar zászló a toronyablakba, hát én is kidugok!
Még akkor is, ha beleszúrnak hasamba: olyan igaz,
minthogy Pavuk vagyok!

Uram!

Kicsit meghatott a Pavuk Jóska reménytelen erő-
feszítése. Egyszer sóhajtott még:

— Naccságos úr, én csak áztat mondok: vagy
Pavuk Jóska, vagy Petneházy Dávid . . . Más név
nincs!

Uram! Uram! Kilátástalanabb állapotot nem lát-
tam még, mint amilyen ezé a Pavuké . . . Tudom, ebben
ön is egy nézetten van velem, aki vagyok igaz híve és
barátja . . .

1935 augusztus 25.

Uram!

Bizonyára olvasta Ön is, hogy a tiszáninneri refor-
mátus egyházkerület most ünnepli alapításának két-
százados évfordulóját, Sárospatakon. Az ősi diákváros
feketeruhás világi férfiakkal és vaskalapos nagytisz-

teletű urakkal telik meg erre az alkalomra, akik sok gond között tárgyalják meg mindenbizonyára az Alma Mater és az egyházkerület dolgait is. Ünnepelni fogják azt a református Tiszáninnet, amelynek csaknem fele cseh uralom alatt reménykedik a szabadulásban. Tizenhat esztendeje.

S ha elmúlik is ez a mostani ünnep, rövidesen két mozgalmas időpont következik Patakra. Az első a tanév kezdete néhány nap múlva, amikor hét vármegye földjéről kezd özönlenni a diákság a szegények iskolájába. Szüleik vezetésével jönnek a még tanácstalan mendurok, sarkukban hordárral érkeznek a tiszteletes teológus urak, miközben alighanem kantáros szivarra gyűjtanak rá.

Van ennek az őszi beözönlésnek egy megható epizódja s erre akarnók kitérni ezúttal. Uram! Ez pedig semmi más, mint az elsőosztályos konyák pityergése hazatért szüleik után. Minden év elején újra kezdődik ez a sírdogálás és ez az, ami szíven üt magamat is minden szeptember elején.

Harminchárom esztendeje lesz néhány nap múlva, hogy mendurnak vitt be az édesanyám. Bevitt, lefizette keservesen a megfelelő pénzeket, hazament azután sok sóhajtozás között, én pedig visszamaradtam. Első dologom az volt akkor, hogy bebújtam a kollégiumkerti bokrok alá s elhagyott szülőföldemre gondolva vissza, sírdogálni kezdtem feneketlen búbanatomban. így sírdogált akkor valamennyi konyadiák, harminckétszer sirtak azóta s most kezdik meg a szipogást harmincharmadszor. E nagy rücskölés emléke azóta is visszavisszatér hozzám s mindig megilletődöm néhány pillanatra, valahányszor rágondolok a harmadszázad előtti

világra, amikor még hatvan forint volt a konviktusi díj egész esztendőre . . .

Uram!

Még egy mozgalmas időszaka lesz Pataknak és pedig október hava elején: akkor leplezik le Rákóczi urunk szobrát, melyet a Pataki Diákok Országos Szövetsége állíttat fel. Ez lesz talán a legszebb!

Mint elsőosztályos bús konyá, 1903 júniusában ott lelkesedtem magam is azok között, akik Északkelet-Magyarországról Patakra sereglettek össze, hogy ott legyenek Rákóczi zászlóbontásának kétszázéves fordulóján. Most összejönnek az Alma Mater fiai, hogy ott legyenek a szobor leleplezésén, melyet állítottak annak emlékére, hogy kétszáz esztendővel ezelőtt Rodostóban hajtotta le fáradt fejét utolszor a legboldogtalanabb magyar fejedelem . . . Ott lesznek minden bizonnyal az összes vendiákok, valószínű, hogy elszavalják ama verset is, mely szól arról, mint rivalkodott rá rézdobosára Rákóczi a munkácsi sáncon. De . . .

De nem Stüsü fogja szavalni többé, aki teljes joggal viselte a szavalóbajnoki titulust. Öreg legény lehet már Stüsü nagy tiszteletű úr s nem is lát jól ebben a kutyavilágban ... A régi fákat is hiába keresik a kollégium-kertben a régi diákok, mert azóta égnek nyúltak fel azok a fák. S az egykori nagytekintélyű professzorokat sem találják többé, mert azok a tanár urak kivándoroltak már a pataki sírkertbe. De sokan, igen sokan jönnek vissza majd arra az ünnepre, ha másért nem, azért, hogy egyszer büszkén dagadjanak a keblek.

1935 szeptember 1.

Uram!

Azokon a havasokon, melyeken e pillanatban fél-millió olasz katonafiú kapaszkodik sűrű lihegés közben, mi is legénykedtünk egyszer, amikor állt még a császár-vadászok négy regimentje: Innsbruckban, Bozenban, Trientben és Roverétóban.

Istenem-Uram, huszonkét esztendeje ma!

Mert az volt az egykori tiroli hadtest utolsó nagygyakorlata e földi létben. Az 1913-as esztendőt írták s császárvaszok és tiroli honvédek, tüzérek a hegyi ágyúikkal izzadt nyakkal vágtak neki Tirol ama részének, melyet a Rosengarten, a Pala-csoport és a Marmolata sziklatömege határol. Bozentől délkeletre negyven-ötven kilométerre zúgott le a manőver. Huszonkét esztendősek voltunk akkor s fiatalságunk minden hevületével kergetődtünk a havasokon csikorgófogú bakancsainkban, teljes fölszereléssel (hozzászámítva a puskát, meg a sátorlapot a cövekekkel!) s éheztünk, miként az ebek, mivel borotvaéles volt a havasi levegő . . .

Császárvaszok! . . . császárvaszok!

Fölhágtatok a sziklás ormokig, mint a felhők setét árnyékai s levágtattatok a hegyek csúcsairól, mint a zúgó árvizek. Így ment ez teljes negyedfél héten át, mindaddig, amíg el nem értük az akkori olasz határt...

Uram! Az utolsó katonavilág volt ez a monarchia s benne Magyarország életében is . . .

I. Ferenc József akkor töltötte be, épp a nagygyakorlat napjaiban, nyolcvanharmadik esztendejét és a schönbrunni parkban járkálgatva, születésnapján is bizonyára a katonáira gondolt, Dankl generális volt a

hadtest legfőbb parancsnoka, vezényelvén mind a hatvanezer embert (ma Innsbruckban éledgel mély csöndben), Kirchbach Johann auf Lauterbach volt a dandárnok, Brosch Alexander von Aarenau az ezredes, Ehrenberg kapitány a százados, a feledhetetlen Steiner hadnagy a szakaszparancsnok s a daliás Grauss Anton firer úr őrizte az ezredzászlót.

Régen volt, Uram . . . Régen.

Mentünk forró napsütésben, kapaszkodtunk szédítő sziklákon, éhezünk és szomjajztunk, szakadatlanul, a hómezőkön havasigyopárt szedtünk olykor, áztunk a magos hágókon, hogy tíz percen belül kéreggé fagyjon rajtunk ing, blúz és mantli. . . Hol itt, hol ott berregtek a géppuskák, estetájt búsan dongott föl messze az ágyú és ha egy kis zupához jutottunk, felcsendült az ősi katonadal:

*Wir sind die Kaiserjäger
Vom zweiten Regiment. . .*

Uram!

Mindenek huszonkét esztendeje ezekben a napokban. Ma feljebb északnak, a Brenner sziklám kapaszkodik fölfelé félmillió derék olasz katonafiú . . . Repülőgépek szállnak, ágyúk dörögnek az olasz király őfelsége és Mussolini személyes vezetésével a teméntelen katonaság élén, akiknek tömegeitől elfeketül a világ.

Akkor császárvadászok, ma berszalyierik: változik minden, mert változik a világ. Csak a havasok állnak mozdulatlanul, rendületlen fenségben!

De abbahagyom, Uram! Mert a régi emlékek összeszorították a torkomat, mint ahogy el fog lágyulni

tőlük valamennyi magyar császár vadász-bajtársam, ha olvassa véletlenül e kósza soraimat . . . Isten önnel hát, Uram!

1935 szeptember 8.

Uram!

Bizonyára ön is azok tömkelegébe tartozik, akik azt állítják, hogy több sajtószabadságra lenne szükség ma, mint amennyivel a valóságban rendelkezünk. Legalább úgy veszem ki legutóbbi kelt tanulságos leveléből. Nos, magam az ellenkező állásponton vagyok olyan pillanatokban, valahányszor rágondolok a *Frontkämpfer* című császári és királyi hadiújságomra.

Az volt a kutyavilág. Uram: lapot csinálni Bécsben, ott is Bécs város legközepén! Bécs közepe ugyanis hadszíntérnek számított akkor, mivel ott készült a *Frontkämpfer* című katonai hetilap. Azért voltunk front!

Sajtószabadság! Merte volna csak valaki ezt a szót kiejteni Hunke kapitány előtt! Föltétlenül kijárt volna érte háromnapos szobafogság az alantas tisztnek, tizenkét napos egyes a bundás-önkéntesnek . . .

Uram!

Ön is hallotta már bizonyára, hogy abban az időben, mint rokkant tartalékos hadnagy „nemzetiségi novellákat“ írtam a többi között. Írtam tehát csehekről, morvákról, lengyelekről, ukránokról, tótokról, románokról, szerbekről, horvátokról, szlovénekről, olaszokról, vendekről, gorálokról és huzulokról. Magyarokról nem igen, miután Hunke kapitány azt az álláspontot vallotta, hogy azok az elbeszéléseim, amelyek napilapokban és folyóiratokban jelennek meg, úgyis magyarokról szólnak ... Also!

Még ma is tulajdonomban van az a példány, amelyikbe a tiroli császárvasadászokról szóló hadinovellám található. Címe eredetileg így hangzott: „Mind hősök ők . . .“ Hunke kapitány azonban így változtatta meg: „A halottak visszajárnak ...“

Egy alkalommal ugyanis ismét maga elé idézett Hunke kapitány s így kezdte, teljes hadi-fölszerelésben:

— Hadnagy, a *Frontkämpfer* legközelebbi számába olyan novella szükségeltetnék, mely a tiroli csapatalakulatok harci tetteit tárgyalja . . .

— A császárvasadászokét talán, kapitány úr? — kérdeztem abszolút tisztelettel.

Hunke kapitány bólintott:

— Jawohl. . . Föltételeim a következők: széles okfejtéssel elmagyarázod, milyen vitéz egy tiroli; hogy nem fél senkitől s föl sem veszi, ha körülötte holtak százai fekszenek; hogy mindig legény a talpán egy tiroli. . . Általában lendület szükséges mindenekfölött s császárhűség végső eredmény gyanánt. . . Also!

Tisztelegtem:

— Kapitány úrnak alázatosan j elentem, megértettem!

Nos, Uram, lehet mondani bármit Hunke kapitányról, de azt nem, hogy híve lett volna a sajtószabadságnak. Minden úgy szerkesztődött, amint ő diktálta . . . A hadi elbeszélést megírtam, átnyújtottam Hunke kapitánynak, ott helyben átfutott rajta s így szólt hozzám:

— Hadnagy, ezen novellája kiállja a katonás-mivolt tűzpróbáját, két helyen azonban szükségét vélem némi korrigálásnak . . .

Ezt a javítást őmaga tette meg persze. Az egyik helyen ez a kifejezés fordult elő: „Sok volt a halott

tiroli részről...“ Ehhez Hunke a következő megjegyzést fűzte:

„Ámde azok, akik életben maradtak, ezen mellékkörülményt föl sem vették, sőt bajtársaik hősi halála a végső elszántságra animálta őket.“

Volt még egy másik beszúrás is. Uram! Azzal fejeztem be ugyanis a novellát, hogy a tiroli legények szinte mind elesnek havasi hazájuk védelmében, halott csönd lesz a csatamezőn. Hunke kapitány megjegyezte e pontnál:

— Ez a befejezés nem lelkesítő hatású s ez okból írok még hozzá . . .

S írt is. Azt írta hozzá, hogy a csatatér néma ugyan, mindazáltal az elhullt katonák feltámadnak, egytől-egyetig visszatérnek a Walhallából s akkor kezdenek csak döntő csatát az ellenséggel. . .

Uram! Az én életem cs. és kir. napjaiban valóban nem tobzódott a sajtószabadság, annál keményebb volt ellenben a fegyelem és a szubordináció. Es én ma, tizenkilenc kietlen esztendő után azt kívánom mégis, bár lenne egyszer még *Frontkämpfer* s annak szerkesztője Hunke kapitány, de lelkesen írnék neki nemzetiségi elbeszéléseket és soha-soha egyetlen zokszóm nem volna egyetlen beszúrása ellen . . . Csak térnének vissza a régi napok!

Üdvözlöm önt, Uram!

1935 szeptember 15.

Uram!

Lakik az utcánkban, éppen szemközt velünk, egy derék cipésmester, aki a cégtáblájára ezt festette a neve után:

„Részvénytársaság.“

Mivel tudtam, hogy magános ember s e világon senki-fióval nem állt össze üzletileg, megkérdeztem tőle: minek biggyesztette oda az „rt“-t? Komolyan válaszolt:

— Így szebben hangzik, nagyságos úr . . .

Különös emberek ezek a csizmadiák és cipészek, Uram! Vagy ingerült forradalmárok, vagy végleg le-
higgadt, mélézó természetű emberek. Ebben azonban nincs semmi csodálnivaló, ha elgondolkozunk kissé a dolgokon. Egész nap a háromlábú széken ülni s aközben szakadatlanul kalapálgatni és mindenféle csizmát és cipőt talpalni, két konklúzióra juttatja az embert, miután bőségesen ráér filozofálgatni: vagy arra, hogy nincs ez jól így, ahogy van, másként kéne lennie tehát (ez esetben elméleti forradalmárrá válik), vagy pedig rájön idejében, hogy úgylis hiába minden, beletörődik tehát szelíd lélekkel a jelenlegi berendezkedésbe. S bölcsé válik szépen.

Uram!

Az ón cipészem is ilyen szelíd ember, egész nap kihallatszik serény kalapálgatása és soha még egyetlen zokszavát nem hallottam. Mert gyakran be-benézettek apró műhelyébe. A minap, hogy bekukkantottam volna hozzá, elhatároztam, hogy próbára teszem. így kezdtem hát:

— Mondja csak, mester, mi a véleménye a csizmadiamesterségről szóló gúnyos dalocskáról?

Cipészem megállt munka közben s kíváncsian nézett rám:

— Melyik nótácskára gondol a nagyságos úr? Mert van többféle is . . .

Erre mondani kezdtem ott nyomban a gyilkos gajdot:

*Boldogtalan az az anya,
Kinek fia csizmadia,
Mert nem tudja, mely órába
Esik a csirizes tábla.*

Uram!

Hallomásból tudom, hogy erre a nótára kés után szokott kapni a legtöbb csizmadia. Nem így az én cipésem! Az én cipésem, aki középkorú és létramagas ember, savanyún mosolygott el néhány pillanatra s a végén legyintett:

— Ezt csak azért fabrikálta valaki, hogy macerálják vele a foglalkozásunkat. . . Nem számít!

Néhány másodpercre letette a sámfát, meg a kalapácsot s így folytatta:

— Tessék elhinni pedig, olyan mesterség az, hogy meg lehet élni belőle, ha nem akar látszani egy cipész-mester többnek, mint ami. Vagyis, ha nincsenek nagy igényei az embernek. Én, kérem, voltam a nagy háborúban és odakint elvégeztem magammal. . .

— Értem barátom, értem — szóltam közbe elszorult szívvel.

A mester tovább beszélt:

— Egyszóval elvégeztem magammal, hogyha élve kerülök vissza egyszer, soha nem leszek igényes. Hát kérem, megtartott az Úristen!

Hallgatni kezdtem, Uram, mélyen kezdtem hallgatni, mivel éreztem, hogy ettől az egyszerű embertől is lehet tanulni valamit. Ő pedig belefogott újból:

— Én például, kérem alássan, szombaton este lemosom magamról az egész heti szurkot s vasárnap reggel ünnepi ruhámba öltözve indulok a templomba, mert így tanultam ezt gyerekkoromba is Szatmár megyében . . . Ne tessék megszólalni érette, de azt hiszem magamról, hogy rendes ember vagyok. És megbecsül mindenki! Mindig több úri család dolgoztat nálam s annyi már a munkám, hogy legközelebb segédet veszek magamhoz, mert egyedül nem győzöm a rendeléseket. . . Tessék elhinni, nagyságos úr, kap az ember munkát ma is, csak hát meg kell dolgozni érette tisztességesen . . .

Egy mélyet sóhajtott:

— És meg is lehet élni, bármilyen nehéz az élet, csak ne legyen igényes az ember . . .

Itt elhallgatott a létrahosszú cipész. Magam is hallgattam, mert kissé el találtam gondolkozni mindazon, amit most hallottam tőle. S szótlán maradtam akkor is, amikor — búcsúzóul — kezet adtam neki.

Uram!

Jól tudjuk mi, mennyire törekvő és igénytelen a magyar iparos és különösen ma. De közöttük is egyike a legderekbabb embereknek az én cipészem ... Ez bizonyos!

Elmúlt megint három-négy nap. Ma délelőtt aztán, ahogy benéztem volna hozzá egy-két pillanatra, jólesően láttam, hogy a másik háromlábú széken egy fiatal leányke kalapálgat vígan a kaptafán . . . Mert szaporodik a munka, hála Istennek, szaporodik!

Kívánok magunknak sok ilyen cipészt, Uram s maradok igaz barátja . . .

1935 szeptember 22.

Uram!

Nem tudom, hogy odafent önöknél, a gömöri széleken, milyen kedély állapotúak az emberek, mert egy esztendő óta alig fordultam meg vidéken. Itt azonban, a magyar fő- és székvárosban, furcsán kezdenek viselkedni egy idő óta a magyarok. És sohasem asszonyok vagy lányok, hanem minden esetben a férfiak, illetve inkább a férfiek.

Évek folyamán ezt a dolgot én többször is fölvettem a *Magyarságban*, azonban futólag csupán, mivel megfigyelésem mint szporadikus tünet jelentkezett legtöbbször. Az utóbbi hetek alatt azonban töxrtegjelenséget figyeltem meg, ami magamat is meg-megijeszt már.

Megmondom miről van szó, Uram: Budapest utcáin minden harmadik ember gesztikulál, két karjával hadonászva a levegőbe, miközben hangosan beszél önmagához, olykor kiáltoz . . .

Elmondok önnek egy esetet!

Valami öt nappal ezelőtt a Városmajorban sétáltam, miután néhány órányi szabad időt sikerült szakítanom magamnak, enyhe nyárvégi napocska becézett a fáradt melegével, amikor egy alak előzött meg a park főutcáján . . . Nyomban feltűnt, mert exaltáltak hatott, hirtelen megtorpant, homlokára csapott a tenyerével s így kezdte:

— Főtanácsos úr, kérem alázattal, nem bírom tovább, hiába sajtolnak . . . Éhbér az, amit havonta kapok, beleszámítva a levonásokat is természetesen . . .

Újra megindult, elhallgatott kissé, majd két tenyerét feltárva, összecsapta a feje fölött:

— Becsület-egy-Úristenemre mondom, egyetlen vasam sincsen . . .!

S most már szinte futva lódult neki annak az iránynak, merre az adófelügyelőség van.

Uram!

Sok mindent megértem már az életben, de ennyire megzavarodott alakot még soha nem láttam. Még aznap egy festő barátom előtt tettem szóvá az esetet, aki kesernyésen mosolygott fel:

— Hát pajtás, az a flótás egyszerűen azért beszélt hangosan, mert több adót akarnak belőle kisajtolni, mint amennyinél?: a fizetésére képes a szerencsétlen . . . Mivel kétségbeesésében az adófelügyelőségre indult el, már előre készült a védőbeszédére. Más példát hozok fel. . .

Szippantott egyet Levente cigarettáján s így folytatta, de olyan rezignáltan, mint akinek úgyis minden mindegy már:

— A múlt héten egy olajfestményt sikerült elsőznom hetven pengőért. Abban az órában, ahogy zsebregyűrtem volna a pénzt, már jelentkezett nálam a fűszeres, jöttek a gáz- és villám[^]-számlámmal, mélységes alázattal csengetett be a cipészem, jöttek a tej pénzért és így tovább ... A nagy ég tudná, honnét szimatolták meg, hogy némi összeghez jutottam . . . Nézz csak körül keveset: a magyar haza fővárosában: ma minden második, harmadik ember sajátmagával vitatkozik a gyalogjárón. Paff itt mindennek!

S legyintett hozzá.

Uram!

Valami öt napja ennek a beszélgetésnek s azóta érdeklődve figyelem az utcai járókelőket. S megfigyelésem eredménye gyanánt állíthatom, hogy ma minden harmadik felnőtt ember hangosan diskurál az aszfalton, olykor föl-fölkiált, máskor ismét összecsapja a két kezét, avagy ökölbesorult kézzel fenyeget valakit ... Az egyik az adókiszabás miatt protestál, a másik valami állás után könyörög kilátástalanul, a harmadik a feleségével veszekszik, hogy nem tud neki pénzt adni, a negyedik a fűszerest dobja ki a lakásából, miután nem akart kimenni az a tolakodó alak, az ötödik némi haladék megtagadása miatt fakadt dühre . . . Félig tébo-lyult emberek járnak ma szabadon: egyszerűen füttyölnek azokra a szerencsésebb embertársaikra, akik csodálkozva fordulnak meg utánuk az utcán . . .

Na, Uram, ha így van ez Budapesten, mi lehet akkor a vidéken? Forgassuk bármint is a dolgot, csak egy bizonyos itten: sürgősen tenni kéne valamit. Mert ha sokáig tart ez az állapot, bolondokháza lesz az egész ország.

1935 szeptember 29.

Uram!

Tegnap óta nagyon nehéz a szívem . . . Mert tegnap Sátoraljaújhelyről Pestig vergődött utasnépek beszéltek nekem, hogy Újhely megyei székvárosban a szerdai nap koradélelőttjén váratlanul elhunyt Ekman János dr., ottani aggregény-ügyvéd, igaz hazafi, minden nemzeti ügy lelkes támogatója, a szegények dolgainak pártfogója, néhai Kutkafalvy Miklós dr. legbensőbb híve s munkácsi bujdosó.

Mert az volt! Hazátlan bujdosó mindenekelőtt . . . Mikor a csehek bevonultak Munkácsra, Ekman János is megindult a maradék Magyarország felé, de mindjárt Újhely városában megállapodott, mivel onnan, ha messze-messze is, láthatta legalább a Verhovina üveg-színű vonulatát. Barátom volt s láttam őt nem egyszer, amint — különösen őszi időben — valamelyik magasabb újhelyi pontról eltekintett a végtelenben fölsejlő munkácsi vár irányába s olyankor felsuttogott:

— Én Istenem, haza kéne menni . . .

Uram!

Ekman János görögkatolikus hiten élt egyszerű ember, termetre, miként a szálfá s rendületlen magyar maradt utolsó lehelletéig. Puritán szobája ma is, a legnagyobb nemzeti szerencsétlenség tizenhetedik esztendejében, olyannak maradt szószerint, mint volt az irredentizmus első éveiben: minden sarka a plafonig tele-
rakva izzó kiáltványokkal s azokból adogatott szét néhány marokra valót időnként bizalmas hivei között. Tette ezt olyan időben, amikor a magyarok szinte az utolsó szálig megfeledeztek immár legszörnyűbb fájdalomunkról: az elveszett hazáról. Mi, jóbarátai a háta mögött szóvátettük nem egyszer, hogyha visszakerül valamikor a ruténföld, ő lesz Nagyberég főispánja, a mi öreg Jánosunk, föl egészen a Lengyel Szélekig . . . Most, hogy örökre eltávozott sorainkból, bizonyára sok szegény ember felsóhajt a nevére. Mert a szegényeknek és elhagyottaknak soha senki olyan pártfogója nem akadt, amilyen Ekman János volt.

De mint ügyvéd is, a szegények mellé állt mindenkor.

Szépen keresett, de pénze alapjában alig volt valaha. Mert amit csak megvonhatott magától, azok között osz-

totta el, akik rászorultak. Szeri-száma nincs azoknak az árva-alakoknak és nincsetlen menekülteknek, akiket ő tartott el valósággal. S alig akadt valaki, a csonka országban, akit ő ne ismert volna személyesen s ráadásul ha még felvidéki is volt az illető, minden körülmények között számíthatott rá. Mert Felső-Magyarország szentség volt előtte . . .

Uram!

Szegény Ekman János barátunkat és bátyánkat minden érdekelte e világon, elsősorban azonban a külpolitika. Ebből az egyből nem engedett, amíg élt. Jó ember lóvén, nem igen akadt ellenfele senki s így hetilapja vezércikkeiben leginkább Lloyd George-zsal, Clénienceau-val, illetve Benes-sel vitázott egyoldalúan. Lankadatlanul verekedett a régi határokért . . .

Ez lett volna talán egyetlen rokonszenves gyöngéje szegény János barátunknak, aki tagadhatatlanul egyik legnagyobb ismerője volt a rutén-kérdésnek Egan Edétől Kurtyák Jánosig. Újhely városa most, hogy Ekman János elhunyt, árvább lett egy nagyszívű, okos és igen derék emberrel. De nagy a vesztesége különösen az ottani keresztény nemzeti kaszinónak, amelynek egyik erőssége volt szegény János barátunk.

Mire e sorok megjelennek, ő pihenni fog már az újhelyi sírkertben. A sírkertben, ahonnan — éles időben — ellátni a munkácsi várig. Arrafelé van az Ekman János igazi hazája ... De azt a szűkebb hazát ő már nem fogja viszontlátni többé.

Kívánok ennek a földnek sok olyan embert és hazafit, amilyen ő volt. Nyugodjék szelíden addig is, amíg mi tovább verekszünk ebben a reménytelen létben és emlékezünk régi hazánkra.

1935 november 17.

Uram!

Legutóbb vonaton mentem északkeleti hazám felé . . . Mentem a szülőföldem felé, melynek épp a legszélén kellett leszállnom, mivel ott új határ kezdődik már tizenhat gyalázatos esztendő óta. Az út utolsó másfél órája alatt szakadatlanul ezt hallottam fűjni keservesen a harmadik osztályból:

Hej, jidesanyám, eresszen el a bálba!

Váltakozva azzal a második nótával, amely így végződik:

Kisangyalom, megsiratsz még engemet . . .

Mivel az abajgatás csak nem akart abbamaradni, átnéztem a harmadik osztályba, miféle dalolás folyik odabent annyi idő óta? . . . És csak megálltam a kocsi folyosója végében . . .

Mert újoncok vitték odabent fapadokon üldögélve, vagy álldogálva keserves hangulatban, a zöld katonaládikájuk mellett. És csak akkor riadtam rá, hogy késő Ősz van. Emberi emlékezet óta így van ez minden esztendőben.

Üldögéltek vagy álldogáltak a legénykék, vakszemre-vágott posztókalapban. Legalább ötvenedszer kezdték rá:

*Katonának kell menni a legénynek,
A gazdagnak csak úgy, mint a szegénynek . . .*

Uram!

Kegyetlen emlékek sújtottak szíven abban a pillanatban, mert az 1912-ik esztendő őszén így mentünk mi is . . . Csakhogy nem dalolva: ahelyett valami halk megilletődéssel. Ment akkor Dél-Tirol havasai felé Barvitzius Ferdinánd (ma osztrák földön bánkodik valahol a régi emlékektől), ment Tihanyi Sándor, aki ellenséges területen pihen örök-szelíden sok más bajtársával együtt, ott igyekezett Sándor Jóska pajtás, meg Egyed Aladár testvér s ott legénykedett már akkor is Pisky Zoltán katonatársunk, akinek pedrett bajsza ma valósággal döf. Pólya Tóni csak azért hiányzott sorainkból, mivel ő akkor már letudta a bundási kis esztendőt . . . Régen volt! Régen volt!

Uram!

A bevonulás azóta is tart minden esztendőben és tartani fog, amíg csak magyar lesz ezen a földön. Álltam a harmadosztályú folyosón s meghatottan néztem azt a félrecsapott kalapú regrutát, aki mellett egy kislány sírdogált kétségbeesve. Dalolt a legény s dacosan nézett ki az ablakon. Nézett kifelé s mindössze egyszer szólt oda a lánynak:

— Mondom. Maris, elveszlek, mihent visszagyövk . . .

Erre még hevesebb zokogásba fogott szegény Maris. A többiek pedig még elszántabban vitték a katonadalt:

*De a gazdag kiváltja
Kéthónapos korára . . .
Szegény legény három évig katona!*

Béke világbeli dal lehetett, mert három esztendőt

akkor szolgáltak utoljára a legények. Néhai édesanyám keresztapja. Csalnia Máté ezzel szemben tizenkét esztendeig nyögött a bornyú alatt s ette a prófuntot Linzben, mialatt dunai katonai gályákon is tevékenykedett s Königréctől másfél hétig szaladt egyvégben . . . Föltéve, hogy igazat beszélt.

Megérkeztünk aztán a határvároskába, hol egymásután ereszkedtek le a fiúk a vonatról, hátukon a zöld ládikával. És nekivágtak egytől-egyig a laktanya irányának.

De a katonadal továbbkísért azontúl is.

Több napig voltam a városkában s alkonyatonként, ha kiültem az öreg és rendezetlen kertbe, katonadal szállt-szállt felém messziről. Mintha sokan meneteltek volna egyirányba s szilaj torokkal vitték aközben:

*Jaj Istenem, merre van az én hazám?
Hol sirat most engem az idesanyám?*

Különösen hatott a dal az északkeleti végeken, mintha legalább ezer katona vitte volna keserű szívvel. Ezalatt mintha messzi, igen messzi irányba meneteltek volna ... S hősi emlékektől körülrajongva, megilletődve figyeltem a dalra. Mert mennek, mindig mennek a legények . . . Ujabb katonaesztendő kezdődik, Uram!

Adjon az Úristen nyugodalmasabb napokat végül minden jó embernek!

1935 november 24.

Uram!

Maholnap betöltvén immár negyvenötödik esztendőnk, eljön az ideje fokonkint, hogy nyugdíjba kell

vonulunk majd, illetve a Honvéd-Menházba. Öt-hat esztendő legfeljebb, mivel addig egy-s-más tennivalónk lenne még . . . Többrendbeli háborútviselt bajtársaimmal megegyeztünk már, hogy előbb belépünk a Budai Hadastyánok Egyletébe, mert ez a dolognak rendje. Talán akad ott még egy-két bosnyák veterán, akit érdemes lesz elhallgatni Maglájáról s egyéb nevezetes helyekről s mellesleg okul is. belőle az ember.

Ha azután körülnéztünk keveset az egyletben, fölvetelünket fogjuk kérni a honvédmenházba, mint „nagy idők tanúi.“ Semmi kétség iránta, hogy fölvesznek bennünket, akik ott legénykedtünk valamikor a galíciai meg lengyelföldi verekedésekben . . .

Régen volt, régen . . . Huszonegy esztendeje ezen az őszön s éppen ezért hivatalos helyen annál könnyebben fogják elhinni mindazt, amit állítunk a csatákkal és ütközetekkel kapcsolatban.

De jó dolgunk lesz abban a menházban, a teremfáját!

Van veterán-jelölt barátom (szintén íróember), aki az a gyúk körül lelkesedett valamikor, vérengző ütközetek özönében s azóta nem is hall jól valamelyik fülére; van barátom, aki mint bakancsos-főhadnagy róttá Közép-Európa valamennyi számbajöhető országútját; van barátom, aki azzal hányja magát szakadatlanul, hogy mint huszárönkéntes ment attakra Kamionka-Sztrumilovánál (ez persze nem bizonyos egészen) s van végül, aki mint szekerész szolgálta a hazát.

Uram!

Jó dolgunk lesz abban a menházban . . .

Kapunk egy kiszuperált katonasapkát, melyet odabiggyesztünk a vakszemünk fölé; adnak hozzá egy

görbe botot is, mely nem annyira a támaszkodás céljait szolgálja, mint arra való lesz inkább, hogy a porba azzal rajzoljuk bele az egykori hadihelyzetet, miközben csillogó szemmel igyekszünk meggyőzni egymást . . . Napfényes délutánokon kiülünk a menház valamelyik eperfája alatti padra s belemerülvén az elmúlt dolgokba, mesélni kezdünk a tapasztalatlan ifjúságnak olyan rohamokról és kézitusákról, amelyeneket nem látott a világ . . . Isten csodája, hogy meg tudtunk maradni mindmáig!

Uram!

Szép élet a katonaelet, de még szebb lesz a menház, tépelődve az elmúlt dolgokon ... S hihető, hogy a nemzet fiai sem fognak megfélemlkezni rólunk, hanem bizonyos közökben — annak rendje szerint — postán küldik el címünkre a skatulyává felgyült szivarvéget, hadd szívjuk el mi magunk a legvégét . . . így volt ez derék szokásban a háború előtt, ámbár . . . Ámbár mára változott a helyzet! Tekintettel ugyanis a világ-gazdasági hullámvölgyre, olyan híreket hallani félfüllel, hogy a szivarvégeket pillanatnyilag maguk a nemzet tehetősebbjei szokták a zápfogukra tolni. Mint bagót.

Múlik, minden múlik, Uram . . .

Elmúlik az ifjúság, idővel kikapjuk a végelbocsájtó levelet (magyarul: obsit!), mely tanúskodik róla, hogy a nemzettel és hazával szemben megtettük kötelességünket s akkor következik a gondtalan élet: a méla elábrándozás ideje. Eszünkbe jutnak mégegyszer a régi marsok az elfelejtett országutakon, eszünkbe jutnak csaták hevületei, mikor még fordított puska-véggel csapkodtuk egymást minden ok nélkül s ráeszmélünk, hogy mégis csak jobb világ volt a mi legény-

korunkban. Egyszerűen azért, mert nem respektáltunk semmiféle fegyvernemet és külországi diplomatát.

Öt-hat esztendő még és akkor lerakván kiki a maga szerszámját, mellyel féléleten át dolgozott fáradhatatlanul, átöltözik veteránnak és ha nehéz napokat él is ál a nemzet, föltehető, hogy hazafias elemei megküldik majd nekünk is azt a szivarvéget.

Ennek füstjénél szebb lesz legalább az ábrándozás.

És mesélni fogunk akkor az unokáknak, mondván — nagyokat. De időnek és térnek messzesége megszépít mindent és megnagyít mindent.

Higyje el, Uram, így van ez . . .

1935 november 28.

Uram!

Sokan azt mondják, hogy kevés a sajtószabadság ... Én soknak találok azon a címen, hogy egykor kombattáns tagja voltam a cs. és kir. hadügyminisztérium sajtóosztályának is. S ebbeli működésemel kapcsolatban el szeretném mondani egy elbeszélésem metamorfózisát. . .

Az 1916. esztendő őszén sürgősen hívatott magához Hunke kapitány, a hadügyminisztérium farbája altat megjelent *Feldzeitung* felelős szerkesztője. Amikor tisztelegtem volna előtte, így kezdte:

— Hadnagy! Szükségem lenne a tizenhárom nemzetiségi nyelven megjelenő *Feldzeitung* című front-órgánum részére egy olyan eseményt tárgyaló novelletré. mely a császár vadászok haditényeit emelné ki lélekbe-markolón és pregnánsan!

Tisztelegve mondtam:

— Kapitány úrnak alázatosan jelentem, meglesz!

S ott helyben és nyomban kifejtettem, hogy mi sem könnyebb ennél. Első csatámat császárvadászokkal együtt csináltam végig s ha az ütközet hősi lendületét tollam hegyére veszem egyszer, azt hiszem, ezzel eleget is tettem tisztii kötelességemnek . . .

Hunke pattintott az ujjain:

— Bravisszimó! Hát akkor csak csináld meg. császárhű stilizálásban természetesen . . .

Nekiláttam még aznap este s három napon belül készen voltam vele, miután ezt a címet biggyesztettem föléje: „Budynin“. Budyninnak hívták azt a kis galíciai falut, közel a muszka szélhez, melynek északi végén egy Krisztus-kereszt alól mentem bele legelső csatánkba.

Az elbeszélést magyarul írtam meg persze s ebből a szövegezésből ültették át először németre, németből viszont a néhai monarchia valamennyi más népének nyelvére. Meg is jelent a novella annyi változtatással, hogy Hunke kapitány ezt írta föléje mottó gyanánt, sajátkezűleg:

„Jelen tárca plasztikusan ecseteli azt a halálmegvetést, mely a császárvadászvezredek valamennyi tagját fűteni kezdi, mihelyt tüzelésre kínálkozik mód.“

Nem tiltakoztam ellene, mivel abban az esetben néhánynapos szobafogságra lehetett volna kilátásom. Van azonban tovább is!

Az elbeszélést átvette a bécsi *Klemé Zeitung*, ezzel az alcímmel: „Igaz történet, a világháborúból ellesve.“ De átvette a *Tiroler Anzeiger* is, amely törölte a Hunke-féle mottót s ezt nyomatta helyébe:

*Wir sind die Kaiserjäger,
Von grossem Regiment!*

Erre is hallgatnom kellett. Hanem ez mind semmi még!

Abban az időben készült a császárvadászok háborús könyve, a Kaiserjäger-Buch. A *Tiroler Anzeiger* nyomán ebbe is belekerült az elbeszélésem, annyi változtatással mindössze, hogy a novella befejező mondata után ezt írta oda az őrnagy-szerkesztő:

„NB. — A tiroli csapatok előtt semmiféle ellenfél nem állhat meg, lévén a tiroliak gyalogsági és ágyútüze elviselhetetlen.“

Uram!

Régen, igen régen zajlott le az itt felsorolt többszörös epizód. Kedves meglepetés volt részemre tehát, amikor azóta több kiadást megért elbeszélésemet viszontláttam 1927-ben. Viszontláttam magyarul, német nyelvből való nem egészen élethű visszafordítással.

A volt magyar császárvadász tiszték ugyanis 1927-ben kiadták emlékkönyvüket s ott jelent meg a „Budynin“. Hanem igen-igen elváltozott annyi idők folyamán szegény . . .

Magam például ezt írtam eredetileg:

„Az ágyúk egyre dörögnek, de hogy meddig visznek és kit döngetnek, azt nem látni, mert balról lapos domb kezdődik s azon túl bujkálhat az, akire a brixeni tüzerek olyan igen haragusznak.“

Ez a rész — visszafordítással — így jelent meg:

„Ágyúink azalatt őrzöngve feleselnek egymással, de hogy ki ellen irányul eszeveszett haragjuk, még mindig nem tudjuk, miután egy kisebb emelkedés teljesen elzárja előlünk a kilátást.

Hát ez az, Uram!

Sajtószabadságban nem igen volt részem, ám annál

nagyobb metamorfózison ment át a novellám . . . Csak ezt akartam!

Fogadja, Uram, kivételes tiszteletemet!

1935 december 5.

Uram!

Ön azt írta nekem legutóbbi levelében, hogy ma már csak a köznép tud táncolni magyarul, de az úrrend nem többé . . . Igaza van! Igaza van!

Gyakran elnézegetem a mai ifjúságot, ha táncol. Kitolt könyökkel topognak, súrolják a padlót, nagyokat lépnek közbe-közbe: az ilyen táncmódban azonban nincsen báj, nincs kellem és nincsen lendület. Magyaros táncot ma már csak a népnél lehet tapasztalni: mintha ez a nép örködné a hagyományokon. De mert e nép tagjai is az úriosztályt utánozzák mindenben: nem kell hozzá tizenöt esztendő s alig akad ember majd, aki ismerné például a csárdást.

A Ráday-utca Kálvin-tér felőli végéhez közel minden estén visít a malacbanda s dunai hajóslegények, kocsisok s egyéb munkásfiúk minden estén talpat köszörülnek itt a tánc elibe.

Hanem ez aztán, tánc Uram!

Egyetlen tömegben dobognak a szobában, ütemre rakják, hogy reng belé az alacsony épület. Aközben sűrű csuhaj-kiáltások mennek végbe s többen csapkodják a lábszárukat. Érdeemes megnézni . . . Ismétlem: kocabanda mindössze, mely a tánczenét szolgáltatja, nem tagadom azonban, hogy míg mások Beethovent értékelik az egekig, magam inkább az ilyen szimpla bandáért rajongok.

Múlik, minden múlik ezen a földön: kopni kezdenek a tradíciók is.

Hová lettek például régi táncaink? De kár a pusztulásukért . . .

Zemplénben néhány évvel ezelőtt, egy ünnepély alkalmával néhány deli úrfi állt ki a gyepre, velük szemben ugyanannyi magyarruhás kisasszony állt fel. És miközben megcsördültek az apró sarkantyúk, belefogott mélán a banda s erre a zenére jární kezdtek valamennyien a palotást . . . Soha szebbet! Libegtek az árvalányhajak, csörögtek a sarkantyúk, meg-megfordultak párostul s aközben összebokáztak diszkréten. Nyalván bokáztak a leventék s szemérmesen apróztak a hajadonok. Ma már csak mutatóba látjuk ezt a magyar táncot.

Elvértve láttam eljární magyar táncot úgy, mint senki más talán!

Itt volt például néhai Nagy Zoltán alagi állomásfőnök barátom, aki ismerte a kuruc-táncot, melynek sok közös vonása volt a mai csárdással. Ha kipattant a középre egy-egy mulatságon s jární kezdte, az ember akaratlanul maga előtt látta Csinom Palkót, meg az öccsét, amint össze-összebokáztak a tábortűz mellett. Az ónodi réten valahol.

Egyszer szemtanúja voltam, amint az egyik újhelyi bíró: Dede bácsi táncolta a csárdást. Dede bácsi lehet már túl a hatvanon, de ahogy örekapott egy menyecskét és jární kezdte a Sátorhegyek alatt, hát senki más úgy nem járja azon a tájon. Minden íze és porcikája remeg olyankor, testtartása egyenes, csaknem kihívó, néha pattint egyet, néha összebokáztat halkán és illedelemmel de olyan nyalka az egész, hogy ekkora hetykeséget eltanulni nem lehet . . . Erre születni kell!

Nagy mestere volt a kérdésnek néhai Zseny Józsi bátyánk, aki két-három esztendővel ezelőtt ment ki közülünk örökre. Nevezetes volt róla, hogy — mint hazafi — jelen volt az ország valamennyi Kossuthszobrának leleplező-ünnepén, de még többen ismerték feledhetetlenül deli táncairól. Minden régi magyar tánc a lába kisujjában volt. Különösen megkapott egy leventetoborzója, amikor magyarruhában, piros csizmában, forgós kalpagban, kardosan-mentésen kiállt egyik kislány-rokonával a romhányi csatatérre, a banda húzni kezdte a kuruc-gyorsat, Józsi bátyánk pedig felcsörrent ugyanakkor oly dali-módra, hogy könnyei lett tele a szemünk. Néha csörrent a kard, néha felcsörgött a sarkantyú . . . Halhatatlan volt!

Uram!

A tánc is egyik eleme a nemzeti hagyománynak. Sajnos, minálunk épp a tradíciók vesznek kísérteti-gyorsan.

Elhagytuk már elődeink szokásait és viseletét, kezdjük feledni a régi dalokat s pusztulnak, egyre pusztulnak a táncaink is . . . De kár! De kár!

Sokan vagyunk, akik nem táncoltunk a háború megindulása óta, aminek elmúlt bizony huszonegy esztendeje. Hanem egyszer még összecsapdossuk a bokánkat a pozsonyi, a kassai, meg a kolozsvári bálban, amelyen ott lesz minden magyar . . .

Adja Isten, hogy megérjük ezt valamennyien!

1935 december 15.

Uram!

Legutóbbi levelemre válaszolva fölveti ön a kérdést: mi az oka voltaképen hagyományaink hihetetlen

pusztulásának? Hisz olyan dúlás folyik itt e tekintetben, hogy ehhez hasonlót egyetlen más ország sem tud felmutatni e világon . . .

Körülbelül meg lehet mondani i

A múltban a saját létünkért kellett verekednünk szakadatlanul: egy szál görbe karddal állni ki a sík mezőbe török, tatár s egyéb ellenségeink ellenében s így érthető csak, hogy mialatt Nyugatot védtük túlnyomórészt, odaveszett mindenünk. Odalettek még királyaink sírjai is: úgy tudom, mindössze három Árpád-királyunk csontjai maradtak meg, de azok is különböző helyeken. Mi halálig verekedtünk Európa kultúrájáért és keresztény hitéért s ugyanaz a keresztény Nyugat a trianoni bókével fizetett vissza nekünk. Pusztá előzékenységből.

S ezzel a merev békeszerződéssel még emlékeink is odavesztek. Odalett a pozsonyi vár, Késmárk, a Tátrával és Thököly sírjával, Kassa szabad királyi város Rákócziék pihenőhelyével, nem látogathatjuk többé Krasznahorkát, mások az urak a munkácsi sáncon és Kolozsvárt, nem kutathatunk már szabadon Petőfi ismeretlen sírja után s nem mehetünk Csáktornyára sem, melynek közelében, a kursaneci sűrűségben a nagy Zrínyi Miklós kelt halálos birkózásra a vadkan ellen . . . Nem igaz, hogy a mai állapothoz hasonlatos volt Magyarország helyzete a török megszállás idejében: akkor megvolt a Felvidék és Erdély, a mienk maradt tehát Nagy-Magyarország határkarimája. S megvoltak legszebb városaink, erősségeink, várkastélyaink, csaknem összes történelmi helyeink. Ma mindennek az ellenkezője van . . .

Uram!

Nem elég, hogy a Végzet ennyire sújt bennünket,

a megmaradt országrészben magunk látunk neki a rombolásnak: ész nélkül tüntetünk el mindent, ami emléket s ezzel tradíciót jelent.

Azt írtam utolsó levelemben, hogy a nép mindenkor az úrrend után indul s azt majmolja. Halálos bűn! Az úrrend, amelynek vezetnie kellene hitben, erkölcsben, minden szépben és hagyományápolásban, legfeljebb a léhaságban tűnik ki. S hogyan satnyulna el a csonka haza legtöbb része, amikor jó példával éppen a fő- és székváros jár elől?!

Mindenekelőtt a hagyományok irtásában persze.

Csak egyre akarok rámutatni ezúttal: arra a kapkodásra, mellyel az utcaneveket keresztelik át léptenyomon, megfélekedzvéen róla, hogy az utcák elnevezései egy város lelkét jelentik.

Uram!

Nézegetem Pestnek 1758-ból való térképét. . . Mennyi szép utcanév s mennyi megható emlék minden elnevezésben! A mai szerb templom mellett nyúlt el a Rácz-utca, nem messze tőle a Koháry-köz, a mostani Múzeum-körút helyén a Rondella-utca s a Kossuth Lajos-utca helyén az Egri- vagy Hatvani-utca.

Jelenleg gyakorlat az utcanevek kicserélgetése, a szerint, hogy melyik törvényhatósági bizottsági tag halálozott el legutóbb? De míg az utóbbiak a város központjában kapnak utcát, addig a tudósok, írók és költők — rendes körülmények között — a perifériákra szorulnak ki. Nem tudja például senki, hogy a bőrösök utcáját, a Szerecsen-utcát, miért keresztelték át Paulay Ede-utcának, amikor bizonyára komoly oka lehetett annak az első elnevezésnek. . . Csak a háborúban történt, hogy a Múzeum-körútból máról-holnapra Meh-

med szultán útja lett. Valószínűen abban a föltevésben, hogy őfelsége győzni fog. De mert az ellenség maradt felül, a Múzeum-körút elnevezése is visszacsusszant észrevétlenül a régivé . . .

Uram!

Igenis, a fő- és székváros mindenkori vezetősége jár elől gyatra példával, mint kell nyomát veszíteni hagyományainknak. A budai Kékgolyó-utca jobboldali sarokházának falában ott van még a ké kremázolt kőgolyó. Bizonyos azonban, hogy mihelyt új épületet húznak a mostani ócska helyébe, a kék golyónak is emléke vész örökre . . .

Pusztul itt minden, mert szinte dühödten pusztítanak minden régi dolgot.

Isten önnel, Uram!

ÚTMENTÉN

Egy elszánt legényke

Botorkálok a Városmajor-parkban, szélcsönd alatt hallgatnak a zöldbeborult fák. Jobbra apró téren a Babszem Jankó szobra . . . Soha annyi magyar önérzetet, mint ebben a magyar nadrágos, szűkmellényes pöttöm alakban tapasztalható. Pörge kalap a fejében s térdig érnek a nagy csizmái, mialatt balkeze egyik ujját a mellényébe akasztja. Fittyet hányva az egész világnak.

Ekkor veszem észre, hogy oldalt egy növendék-fácska mellett másik legényke is álldogál. Elhasznált kurta nadrágban, másra szabott cipőben, sötét tekintettel s két fényes gyertyácskával a tömpe orra alatt. Megszólítom:

—Hány éves vagy, fiam?

—Húsz — mondja halálös komolyan.

(Nyilvánvaló, hogy háromesztendőske legfeljebb.)

—Hogy hívnak?

—Majszi. . .

—De milyen Marci?

— Nem tudom. Szak Majszi vadot — s néz maga elé elszánt csöpp arccal, setét homlokkal. Tovább faggatom:

—S mi leszel, ha nagy leszel?

— Betölő! — mondja csaknem kiáltva.

A liget belseje felől váratlanul felbukkan a rendőr. Éppen felénk tart. Jön egyenesen, kimért lépésekkel, tökéletes méltósággal. Azt mondom a legénykének:

— Várj csak! Ha betörőnek készülsz, jön a rendőr bácsi s bevisz a dutyiba!

Marci abba az irányba pillant, meglátja a rendőrt s abban a gondolatban menekülni kezd. Menekül trapolva a Csaba-utcán át, menekül, ahogy bírja a két kurta lába, mialatt gombolós nadrágján kifehérlik hátul — a zsebkendője. Csak a szélső ház kapujában mer visszaneézni ijedt pofácskával. S ott el is tűnik.

Azóta sem láttam.

Két bajtárs találkozik

Megy a villamos Budáról Pestnek, a Margit-hídon keresztül. Délutáni háromnegyedhárom az idő: kevesen utaznak ilyenkor. Körülbelül a híd végében felszáll egy postásaltiszt, lehet úgy negyven éves. Felszáll a hátsó perronra, szeme rá villan a kalauzra s azt kérdi:

— Nem volt maga 11-es honvéd?

A kalauz, ugyancsak negyvenes, meglepődik kissé:

— De az voltam!

Egyszerre fölcsillan a szemük. A postásaltiszt kérdez tovább:

— Kilencedik század . . .

— Kilencedik század — mosolyog fel a kalauz.

—Hát ez valóban nagy véletlen! Azt mondja a postásaltiszt:

— 1914 októberében, mikor az a pocsék ősz volt, ott kóboroltunk a Szán vize mellett, valami Lezsajkhoz

körül. Mintha igen úgy hívták azt a községet, vagy várost . . .

— Úgy van! — bólint rá látható örömmel a kalauz.

A villamos a híd közepe felé csúszik. Aki kevés utas van a kocsin, mind jóleső örömmel figyelt föl a ritka találkozásra. A postásaltiszt épp azt kezdi magyarázni, hogy ő volt az a harcoló katona, akinek egyszer két pofont ígért a főhadnagy, mivel az egyik elesett bajtárs kenyérzsákjából kiszedte a kenyeret . . .

S egyet fúj:

—Oszkó Farkas volt a tizedesem . . .

—Az enyém is!

Kezet ráznak:

—Hát akkor szervusz!

—Szervusz, testvér!

Látszik, hogy szívük szerint örülnek ennek a találkozásnak, 1918 ősze óta az elsőnek . . . A kocsin a Lipót-körúton jár már. Mindenki mosolyog.

Tíz lépés — distanc!

Tegnap este is, mint rendszeren, gyalogszerrel indultam el hazafelé a szerkesztőségéből, egy valamivel idősebb barátom társaságában. A Teréz-körúton haladtunk a Nyugati-pályaudvar irányába s régi dolgokról beszélgettünk. Akaratlanul feltűnt azonban, hogy ezen az estén az egész Teréz-körút mintha csupa olvasómmal és tisztelőmmel lett volna tele: már messziről kalapot emeltek, áhítatos meghajlással, oldalvást elkerültek kissé s ugyanakkor igyekeztek elslisszolni és lábtávolon kívül kerülni. . .

Nem tagadom, jólesett, hogy ebben a gépvilágban is annyira megkülönböztetnek a pestiek egy magyar író. És különösen meghatott, mennyire sietnek eliszkolni mellőlem az emberek, ami a föltétlen respektus jele volt bizonyára . . .

A csöndes diskurzus tovább folyt köztem és derék barátom között s már-már odaszóltam neki:

— Lássá, uram, így becsülnek meg Csonka-Magyarországon egy író!

Mindazáltal nem szóltam semmit a legalább tíz lépés távolságnyi kalapemelésekre. Tudniillik csak ekkor ocsúdtam fel, majdnem felszisszentem.

Ráriadtam tudniillik, hogy az áhítatos és remegő tisztelet öreg barátomnak jár ki, aki nem volt más, mint — *Ozdja* József, a János bátyja. Köztudomás szerint a világ egyik legerősebb embere, akivel a túlvilági izomrendszerű *Cigányevics* sem bírt annakidején.

Hát ezért tisztelt annyira mindenki!

Kont

Itt Budán, a hegyvidék lábánál, szokás, hogy szegény, rászorult alakok magánosan vagy kettesével énekelnek az udvarokon, kocabanda húzza andalgóban vagy cifrázva (különösen hónap vége táján, amikor elfogyott a kevés lóvé is). Ezek megszokott figurák már, hanem . . .

Hanem van itt egy öreg színész, akinél dörgőbb hangú szavalót s békésebb természetű öregurat aligha láttak még ebben az életben!

Járhat már túl a hetvenen. Határozott karakter lehet, mivel pontosan negyedtizenegykor bukkan föl

az udvaron s minden délelőtt ugyanazt az egy verset mondja el hatalmas hangon. Basszusa szétveti az udvart, amint gesztusra lendíti a karját:

Kont

Írta: Garai János

Harminc nemes Budára tart,

Szabad halálra kész . . .

Harminc nemes bajtárs előtt

Kont, a kemény vitéz!

Vidéki ripacs lehetett valamikor szegény öreg, mint néhai kartársunk, *Géczy Pista* bácsi, aki többször elmondta nekem, hogy egész életében ripacs volt és soha-soha egyéb felléptidíjat nem kapott, mint kenyeret vagy alsónadrágot . . .

Ez az öreg és kopott színész minden délelőtt negyedtizenegykor megjelenik s már dörög is: *Kont!* Egy-egy fillér, egy-egy krajcár hull lefelé a különböző lakások felől, az öregúr azonban előbb befejezi a költeményt:

Kont, a kemény vitéz!

Csak akkor szedi föl a filléreket és krajcárokat s dugja zsebre diszkrétén. Öt perc múlva már valamelyik szomszédos udvaron nyugtalanítja az elméket *Kont* lázadó esetével. Úgy látszik, minden egyéb verset elfelejtett már ezen az egyen kívül. De nem is csoda! Nagyön öreg az öreg . . .

Valaki kiment az ajtón

Suttogva beszélgetnek az emberek a vendéglőben: nagy részük vacsorázik még, egyesek a feketénél tartanak már.

Odahajlok halkan a főpincérhez:

—Hogy megy a bót, főúr?

— Megyeget, megyeget, kérem — von egyet a vállán. — Csak nagyon sok ma a potyafráter . . .

—Miféle potyafráter?

— Hát akik teleeszik magukat s nem fizetnek, hanem ügyesen kislisszolnak az ajtón . . .

Mivel hitetlenkedve néztem rá, a főpincér folytatta, basszusba lenyomott ádámcsutkával:

— A dolog természetes, szerkesztő úr, mivel enni muszáj, pénze pedig nincs az embereknek! Így aztán kialakult a potyafráterek típusa ... Az alak rendszerint jól öltözve jön be, de kabát és kalap nélkül. Föllépésük annyira fölényes, hogy először nekünk is imponál. Sajnos, legtöbbször mélyen meghajlunk előttük, sőt méltóságos úrnak szólítjuk őket . . . Elég baj az nekünk!

—Miért lenne baj?

Mély meggyőződéssel folytatta a főpincér:

— Azért kérem, mert pazar étrendet állítanak össze maguknak, feketét, drága szivart hozzá s ha véletlenül a másik teremben, avagy a söntésben akad dolgunk, felállnak s lábujjhegyen, mindazáltal pléhpfával el-lógnak az ajtón . . . Hát ez az, szerkesztő úr!

Hanem ugyanakkor szinte felkiáltottam!

Mert mialatt a főúr hozzámhajolva s a teremnek háttal magyarázott elmerülve, egy megnyerő külsejű

úr húzott el a főpincér megett, kiskabátban és kalap nélkül s halkan kilibbent az ajtón.

A főúr nem vette észre, én pedig hallgattam. Minek izgattam volna föl még jobban a szegény embert?!

Miniszter a villamoson

Kint májusi eső suhog s meg-meglegyinti a villamos balfelöli ablakait. A Múzeum-körút felé igyekszünk s idebent, a kocsi belsejében, unalom ásít.

A kocsi első felében üldögélnek az utasok, a hátsó részben mindössze egyetlen úr szomorkodik . . . Mert szomorkodik!

Üldögél, kifelé mereng, fején széleskarimájú kalap, orra markáns és járhat úgy a hetven felé. Egyszer csak a mellettem ülő henteskülsejű embernek leesik a szája s a meglepetéstől alig tudja kinyögni suttogó hangon:

—Ez Kánya . . .

— Miféle Kánya? — kapja föl a fejét a szembenülő alak.

— Halkabban, kérem, halkabban . . . Hát őexcellenciája, aki a külügyeket csinálja az országba . . .

Magam is odanézek: szószerint a kegyelmes úr, már amennyire a fényképek után ismerem. Másfél percen belül valamennyi utas arrafelé figyel, ahol a búsuló úriember ül a sarokban. A kalauz odasúg a szomszédoknak, miközben tenyerét odatartja a szája sarkához:

—De miért búsul?

— Miért? — horkan föl halkán a hentes. — Mert az egész Magyarország helyett ő gondolkozik. — De paszuly leső befogva, mert még meg találja hallani!

Az egyik utas megjegyezte, persze halk hangon, hogy ez a miniszter az ideális magyar. Taxin mehetne és mégis spórol.

A Vilmos császár-úton le kellett szállnom s így nem mehettem tovább önamagmértósága társaságában.

Istenem, ki lehetett?

Így kell írni!

Az olvasók közül igen sokan tudni fogják, hogy egyes szépirodalmi lapjaink és egyéb folyóirataink átmehetnek megszállt területre, így a csehektől elnyomott Felvidékre is. Természetesen a legszigorúbb cseh cenzúra után.

Itt aztán szinte minden héten különös dolgok adódnak elő, amelyekre legtöbbször csak mosolyogni lehet.

Nemrégiben például az egyik szépirodalmi újság vezérnovellájában ez az ártatlan név fordult elő: „Gubás Tóth András“.

A cseh cenzor szeme megakadt a néven s visszadobta a lapot:

—Az egész újság így nem mehet be Szlovenszkóba!

— De miért, kérem? — kérdezte meghökkenve a kérdéses irodalmi lap képviselője.

A cenzor készséggel adta meg a felvilágosítást:

—Azért, inert „tót“ nincs, csak „szlovák“ van!

— De az Istenért, itt mint vezetéknév szerepel! S az illető, akiről szó van, a novellában, magyar ember!

— Mindegy! — felelt ingerült gesztussal a cenzor.
— S ráadásul a „gubás“ kifejezés is sértő a szlovák nemzeti önérzetre,

Mit lehetett tenni itten?

A lap igazgatója a novellába átszerelte a „Gubás Tóth András“ nevet „Szűrös Magyar András“-ra. Súlyos, igen súlyos pénzébe került ez a kérdéses vállalatnak.

De így legalább rendben volt a világ!

Elkapott párbeszéd

Elfáradván a bandukolásban, betértem az egyik budai kurtakocsmába, leültem csöndben s két korty szódavizet kértem a szomjúság ellen. Volt pedig akkor félöt ebéd után.

Üresség volt a helyiségben, mindössze két csinovnik üldögélt a sarokban: az egyik írnok lehetett, a másik valami diurnista. Csenevész bajszú, vékonynyakú, kiálló ádámcsutkájú mind a kettő.

E pillanatban kemény, szinte fenyegető hangon kezdte az egyik:

—Figyelj csak ide!

—Figyelek.

Egy korty bort húzott le s folytatta:

— Elhatároztam véglegesen, hogy nem halogatom tovább, hanem akcióba lépek . . . Ideje!

— Nono! — bökte közbe a másik.

Az első folytatta:

— Ha még tovább is fölényeskedni talál velem az a basibuzuk, mármint a főnököm, odamondok neki. . . Oda én!

— Nono ... — csillapította másodszor is a hú barát.

— Tegnapelőtt is azt kérdezi cinikusan a harám-basa: „nos, faterkám, hát egészségzsUPERálás dolgában mint vagyunk eleresztve?“ Ha mégegyszer ilyen tola-kodó lesz, odavágok az asztalra, ha százszor is főnök: „Coki vacok“!

S enyhültebben tette föl a kérdést:

—Mit gondolsz, mi lesz akkor?

— Akkor te, pajtás, — felel a hű barát — úgy repülnél ki az állásodból, hogy forgószelet kavarnál magad körül!

Kis szünet után rábókolt a nagy lázadó:

— Én is azt hiszem, ezért inkább hallgatok . . .
De proszít!

Koccintottak, nyeltek egyet s akkor másról kezd-tek beszélgetni.

Nincsenek már nagyivók!

A *Magyarság* szerkesztőségéhez közeleső vendéglő-ben üldögéltem egyesegyedül s unatkozván, magamhoz intettem a főpincért:

—Mondja csak, főúr: vannak-e még nagyivók?

—Hogy érti ezt, Szerkesztő úr?

— Úgy értem, kedves főúr, hogy akad-e még olyan vendég, aki sokáig elül egyhelyben és aközben alaposan pityizál. . .

Szomorú lett a főpincér arca:

— Sajnos, Szerkesztő úr, Csonka-Magyarország területén nincsenek többé nagyivók . . .

— Nono! — szóltam közbe. — A Hegyalja egyik városkájában van egy ivókompanyia, tagjainak száma

ötven, akár a Petőfi Társaságé, a napi kvantum két liter tokaji bor, míg az elnök négy litert iszik meg . . .

Azért elnök!

A főpincér ráhelyeselt:

— Ez már valami ... De tessék elhinni, nagyivó mégis alig van már az ország területén. Azaz hogy volna, csak nem rendelkezik megfelelő aprópénzzel... De mégis!

S pattintott az ujján, mint aki visszaemlékszik valamire. Én pedig dobogó szívvel tettem fel a kérdést:

—Nos?

— Most jut eszembe, — mentegetőzött a főúr — hogy vagy félévvel ezelőtt betért hozzánk egy gazdasz-külső fiatalabb ember lovaglónadrágban, csizmában, leült és sört kért.

—S mennyit fogyasztott?

— Megmondhatom, Szerkesztő úr . . . Tizenhét korsó sört, meg négy vágást. Arra is emlékszem, hogy stiglincszárny volt a kalapja mellé dugva. Kár, hogy nem maradt tovább Budapesten!

Abban a pillanatban fizetni akart valaki s így mély sajnálatomra abbamaradt az eszmecsere.

Négyszemközt a kalauzzal

A dolog így történt. . .

Tegnapelőtt alkonyattájt az Üllői-úton mentem kifelé s ahogy elértük volna az Orczy-utat, magam maradtam a kocsiban a kalauzzal. Olyan ritka pillanat volt ez, mikor ez az örökké talponálló szegényember is leülhetett kissé a kocsiban. Sóhajtott:

— Leülök kicsit, kérem . . .

Négyszemközt voltunk. Azt kérdeztem.

— Mondja csak, kalauz úr, akad-e olyan utas, aki bliccel?

— Hogy akad-e? — Lankadtan legyintett — Ajaj! Láttam rajta, hogy nagyon hálás, amiért ő is beszélhet egyszer. Így beszélt:

— Múltkoriba a Széll Kálmán-téren felszállt a kocsimra egy közepeskülsejű utas. Amikor a jegyet kértem tőle, kezével mutatta az irányt s annyit mondott torokhangon: *gödöb* . . . Mindjárt láttam, hogy némával van dolgom és bármint próbáltam is megértetni magamat, mindenre ennyi volt a megjegyzése: *gödöb*. . . Így jutottunk el a Ferenc József-hídon és a Kálvin-téren át az Üllői-út végéig, a néma, utas kiszállt itten s a gyalogjáróról kedélyesen kiáltotta vissza: „Köszönöm testvér, hogy elhoztál!“

Mosolyogtam:

—Szóval nem volt néma a néma?

— Fenét! — felelte bosszúsan a kalauz. — Nem volt annak semmi baja kérem, csak bliccelt az ebadta!

Itt abbamaradt a beszélgetés, mert a Szabóky-utcáig értünk. Leszálltam.

Az igazi testvériség ...

Debreceni születésű ember volt *Csőngei Kiss Dávid* s ő, aki előzően vidéki színész is volt, a balatoni *Udvari*-ban lett református lelkipásztor.

Hát hirdette az ígét Csőngei Kiss Dávid tiszteletes úr, ámde szegény lévén az eklézsia, kevés volt a papi-

föld. Érezte ezt elég súlyosan a tiszteletes úr s ez volt az oka, hogy egy napon kiöltözött ünneplőruhába s meg sem állt *Hornig* veszprémi püspök palotájáig. Jókedvű, ember volt *Hornig* püspök, aki személyesen ismerte *Csöngei Kiss Dávidot* s nyomban maga elé bocsátotta. Első kérdése ez volt:

— No, hogy vagyunk, hogy vagyunk, tiszteletes uram?

— Rosszul, méltóságos uram — vallotta be nyíltan az udvari pap.

— Aztán miért jött, tiszteletes uram? — mosolygott a püspök. — Mi kéne, ha vóna?

A tiszteletes úr megmondta a magáét:

— Húsz hold föld, méltóságos uram! Mivelhogy szegény az eklézsia . . .

Tudniillik püspöki földek vették körül az apró református egyházat. A veszprémi püspök szeretettel mosolygott tovább a prédikátorok utódán:

—Megadom a húsz holdat, tiszteletes uram!

—Köszönöm méltóságos uram!

Kezet szorítottak, miközben sok szóval hálálkodott *Csöngei Kiss Dávid* tiszteletes úr . . . A húsz holdat pedig megkapta.

Egy szánandó ember

A Kékgolyó-utca déli végében van egy még be nem épített sarokrész, a sarokrészen egy gödröcske s ebben a kis gödörben tegnap reggel egy kopottas, csizmás ember üldögélt. Többször is nekierőlködött, pedig, hogy lábraálljon. Mindkét kezével belekapasz-

kodott a csizmája orrába, emelkedett is valamit, de csak visszazökkent újra. És sóhajtott:

— Istenem, de megvertél!

Kalapját letette maga mellé, a földre (véletlenül fordítva) s azok a jószívű járókelők, akik elhaladtak mellette, néhány fillért tettek a kalapjába, mialatt felsuttogtak:

— Isten segítse, szegény ember!

Hanem a kegyes adományokról sejtelve se volt a szegény embernek, mivel eközben több ízben is megpróbálkozott újra a felállással. Minden erejét a két karjába koncentrálván, megmarkolta azt a csizmarrot. De nem ment! Sehogy sem ment!

Keservesen sóhajtott fel másodszor is:

— Istenem, de szerencsétlen vagyok!

. . . Csak délfelé tudtam meg, hogy az egyszerű ember jókor reggel beült a szemközi sarokkocsmába s ott lelkes hangulatban azt a közrendellenes nótát kezdte fűjni, amelyben előfordul ez a fenyegető sor is:

„Kiállók én tizenhat zsandárnak!”

Hát ezért nem tudott most talpraerőlködni, szegény . . . Olyan volt, mint a lőcs!

A kegyes járókelők pénzecskéi ezalatt gyűltek, egyre gyűltek a kalapban.

„Cs. és kir. szép napok“

Kilenc esztendővel ezelőtt ezen a címen humoros regényt írtam én a volt közös hadügyminisztérium néhány osztályának derűs furcsaságairól. Teljes szerénységgel mondom: a könyv egész csomó kiadást ért meg.

Mindezt azért hozom föl, mert a mai napon — tizenkilenc esztendő után először — kedveshangú levelet kaptam az egykori cs. és kir. sajtóosztály parancsnokától, ettől az igen rokonszenves félig-magyar alezredestől.

Levelében sok mindenről tudósít, a többi között az egykori tisztbajtársakról is, akik annyifelé hányódtak el, ahányan voltak . . . Egyik közülük a nyugati határszélen éli öregedő napjait, egy nyugdíjas-városkában, a másik osztrák kerületi kapitány, a harmadik konzul Mexikóban . . .

Én Istenem, hová lettünk!? Összehullván a monarchia, minket is szétfújt a szél az egész világon. Egy azonban bizonyos, hogy ahányan együtt dolgoztunk egykor a sajtóosztályban, Bécs város legközepén, amikor I. Ferenc József volt a legfelsőbb hadúr, mind-mind fájdalmas vággyal gondolunk vissza a halhatatlan napokra, amelyeket magam is átéltem a császárvárosban . . .

Hadnagyi ranggal és huszonöt évvel a vállamon.

Nagy a csönd

Üldögélek egyesegegyedül a sűrű pataki kollégiumkert egyik padján. Valóságos vadon ez a kert: művészi szobrokkal, pihenőhelyekkel, apró terekkel, görbe utacskákkal.

Ülök a mélységes csöndben, nesztelenül figyelnek az óriási juharfák s csak olyankor sóhajtanak fel, ha apró szelecske legyinti meg őket a Megyer felől. Figyelnek a fák az ájtatos nesztelenségben s régi-régi diákéveim járnak az eszemben.

Mert huszonhat év óta, hogy utolszor mentem végig a városka főutcáján, megváltozott minden.

Más kislányok haladnak el a gyalogjárón, más nemzedékből telik ki a nemes tanulóijfúság egyeteme, mások a tanár urak, csak egy ember maradt meg változatlanul mindmáig . . .

Gutmán úr!

Ugyan ki ne ismerné Gutmán urat?

A városka bevált ócskása volt ő s azonfelül nyúl-bőrforgalmazó, akinek ötleteiben mindig volt fantázia. Igazi mentora a néhány krajcárra rászorult diákoknak, természetesen becsületszóra és záros határidőre. Hanem igaz: ő sem tényleges faktora többé az ócskászati iparnak, miután néhány évvel ezelőtt letette hónalja alól a csalánszakot, azaz — kvietált.

Mostanában csak pipálgat szerény odújában s egész nap gondolkodik megbecsült élete s általában az ócskászat egyes kiemelkedőbb mozzanatain.

Ülök az Alma Mater mélycsöndű fái alatt s régi emlékeimen tűnődözöm. S a fölöttem oromló juharfáról lefordul egy levél. Leválik, forog a levegőben, esik-esik lefelé s végül halk nessel leül az u kacska közepére.

Ősz lesz.

Petőfi

Ma van nyolcvanhét esztendeje annak a halálos futásnak, amelyre mindig emlékezni fogunk, amíg csak egyetlen magyar lesz e földön.

Valahol Fehéregyháza Segesvár felőli végében látott neki a menekülésnek, amikor ráriadt, hogy mindenki fut már a csatatérről. Átrohant a falun s ziháló mellel,

lobogó hajjal, botorkálva szaladt tovább magánosan keletnek, Héjjasfalva felé.

Akkor vette észre csak, hogy balfelől a Küküllő vizén túl, lovaskozákok vágatnak vele egyirányban, sőt be is kanyarodtak már a nagybuni hídnak, pontosan eléje. S ekkor, ahogy látta, hogy senki nincs körötte, aki pártját fogná, bevetette magát az országúttól balra elhúzódott kukoricásba.

Senki nem látta azontúl.

Pedig várták, de nehezen várták mindenfelé! Különösen tisztartók, ispánok és sáfárok . . . E hazafias rend tagjai minden estén egy személlyel többre terítettek a vacsorához, mert hitték, kétségbeesve hitték, hogy fel fog bukkanni egyszer . . . Mindenki vendégségbe várta azt a költőt, akit életében mindenki éhezni hagyott sokszor.

A nemzet lelkiismeretének elcsitítására azt a mesét találták ki akkor, hogy Petőfi meg akart halni. . . Tévedés! Petőfi élni akart s ezért is menekült minden idegszála megfeszítésével. A pánikban azonban — s ez érthető és emberileg menthető — mindenki elhagyta. Azóta, hogy bevetette magát abba a fehéregyházi kukoricásba, nagy lett mindenfelé a csend.

S ezt a csendet ma is halljuk még.

Szerelmesek

Augusztus van már: erősen alkonyodik a bástya-sétányon. Legszebb hónapja ez az esztendőnek, de a legmélabúsabb is. Mert a falvak templomtornyai fölött e hó második felében kezdenek körözni a gólyák s búcsú-

zólut utánuk sóhajtunk a régi iskolás versike két sorával:

*Gólyamadár, áldjon az ég,
Isten tudja, látlak-e még?*

Augusztus van tehát, alkonyodik s a budai hegyek vonalai élesen rajzolódnak le az opálszínű mennyboltra. Ez a sétány a legszebb és legszolidabb Budapesten, sűrű gesztenyefáktól övezve.

Elvétve párok mennek el andalogva: legtöbbször férj és feleség lehetnek, mert kart karbatéve haladnak el s komolyan beszélgetnek. E pillanatban a Görgey szobra felől egy fiatal pár bukkan fel. Feltűnően takaros a leány, nyílt arcocskával, gesztenyeszín hajjal s az orra édesvonalú. Lehet húszesztendőske. Lovagja (daliás legény) innen van a harmincon. Ha egymásra pillantanak, összeremegnek és mosolyognak . . .

Már mellettem haladnak el. Hallom félfüllel, amint azt kérdezi suttogva a leány:

— És mennyi lesz a fixe, kedves Géza?

A halk választ nem hallom már, mert időközben tovább mentek. Nézek utánuk, nézek azzal a fájdalmas érzéssel, mint amikor — úgy tizenöt évvel ezelőtt — utolszor intettem búcsút az ifjúságom után. És amint mennek tovább, látom egyszer, hogy a leány ügyesen a legény karjába ölti fehér karját. Úgy látszik, hogy a fiatalember válasza — a fixfizetést illetően — megnyugtató volt.

S egyet sóhajtok utánuk és kívánom nekik, hogy áldó kezével simogassa meg hajukat az Isten! Mert-hogy lakodalom lesz itten, holtbizonyos. Legkésőbb novemberre . . .

Akusztika s egyebek

A Krisztina-körúton mendegéltem hazafelé, közvetlenül a Vérmező hosszában. Hirtelen egy drogéria elé értem, de ott meg is álltam. A drogériatulajdonos ott állt tudniillik a drogéria előtt a gyalogjárón s harsány hangon kiáltozott be az üzlethelyiségbe:

— Csak bátran, fiatal barátom ... Az akusztika elsőrendű!

Abban a gondolatban megértettem mindent.

Odabent ugyanis egy fiatalembert vettem észre, aki a pult mögött állva, udvariasan hajtotta meg magát s ugyanakkor így szólt legbarátságosabb hangján a képzelt vendéghez:

Méltóztassanak parancsolni, úrnőm és uram!

A tulajdonos pózba vágta magát az aszfalton s baltenyerét a balfüle kagylójához homorította:

— Csak bátran, bátran, fiatalember: fő az előzenység és tapintat. Ismétlem: az akusztika elsőrendű odabent, ezért is tartom meg ezt az üzletet, noha legutóbb tetemesen emelt a tulajdonos. Micsoda akusztika, Teremtőm!

Értettem mindent... A szegény, tapasztalatlan segéd fölvétele jelentkezett s az üzlettulajdonos most kipróbálta a szerencsétlent:

— Mondjuk most, hogy a kuncsaft ingadozik . . . Vegye le a lábáról!

A segéd legudvariasabb mosolyát s legrokonszenvesebb hangját veszi föl, ám ugyanakkor rákiált a tulajdonos:

— Baj van fiatal barátom . . . Micsoda tájszóval beszél maga?

A fiatalember szinte sóbálvánnyá meredt odabent:

— Debrecenivel, könyörgöm alássan . . .

Lesújtón intett a drogériatulajdonos:

— Éppen ezért nem alkalmazhatom! Mert például a palóc vagy a szegedi nyelvjárás, amellyel azt mondja az úrimenyecske, „szöme“, nyomban levesz a lábamról! Mit látunk ezzel szemben a debreceni tájszólásnál? *Szíp hí, hírem* . . . Elég! Elég! Alkalmatlan!

Sajnáltam, igen sajnáltam a derék fiatal segédet, amiért nem palóc nyelvjárással beszélt. Nem is bírtam sokáig, hanem tovább mentem . . .

Lesújtva, reménytelenül.

Találkozás egy régi emlékekkel

Az elmúlt hónapban megfordultam az ódon diák-városkában, Patakon s ifjúságom emlékei után kutatgatva, benéztem a „Gyöngytyúk“-ba is, melynek mestergerendáján héber írásszerű hieroglifák találhatók: régi-régi diákadósságok, melyek letörlesztésre várnak . . . Az egyik 1901-ből, a másik még előbből. . . Haj haj!

Ahogy beléptem volna az ivóba, Herminke asszony, a tulajdonosné, felkönyvezett:

— Istenem, hát mégis meg tetszett jönni?

— Megjöttem, Herminke asszony, hogy kiegyenlítssem azt a gyenge tartozást. Mennyi is az összeg?

Herminke asszony akkor már a kötényébe szipogott:

— Tizenhat korona harminc fillér . . . De ne tessék úgy sietni, várhatunk még azzal a kis törlesztéssel. . .

(Én Uram-Teremtőm, éppen huszonhat esztendeje vártak rám eddig is a Gyöngytyúkban!)

Kínáltak aztán füstöltszalonnával, szárazkolbásszal, miegyébbel. Szóbeszéd közben sok minden adódott elő a régi diákokról, akik kiszálltak egyszer innét és soha többé nem jöttek vissza. S itt fölvetette a fejét Herminke asszony:

— Hát arra emlékszik-e, szerkesztő úr, mikor egyszer Kóréh úrék világos délelőtt égő gyertyákkal mentek hazafelé?

Mondtam, hogy motoszkál valami a fejemben, amire mesélni kezdett Herminke asszony. E szerint Kóréh Endre daliás vendiák valami nyolc társával beült a Gyöngytyúkba. Akkor éjjel nagy „elhajlás“ ment végbe s amikor másnap délelőtt (május hava volt odakint) felálltak volna, gyertyákat kértek, hogy hazataláljanak. És úgy is mentek a lakásukig, gyertyafénynél. Ha elfújták a gyertyákat, nem láttak. Azt hitték, éjszaka van ...

Elmosolyodtam az elfelejtett emlékekre:

— Hát arra emlékszik-e, Herminke asszony, mikor Korpa János augusztus 28-án beült a Kürtbe és csak szeptember 2-án jött ki a Kürtből?

. . . Ez különben más lapra tartozik már.

Bathó

Ez a név Putnoktól Mátészalkáig és Miskolctól Munkácsig — fogalom. H. Bathó Jánosról van szó teljes nevén, aki a pataki kollégium nyugalmazott énekes zenetanára, ünnepelt dalszerző, nagyszerű dirigens s mindenkifölött bohém . . .

A *Magyarság* utóbbi számában egyik legutóbbi

pataki látogatásomat tettem szóvá: Ezúttal megint a diákvároskában maradok s megemlítem futólag azt a találkozást, amely Bathó János és szerénységem közt ment végbe Sárospatakon.

A Rákóczi-utcán mentem lefelé, János bátyánk ugyanott jött fölfelé imbolygó járásával s már messziről kiáltott felém az én egykori volt professzorom:

— Művésztestvérem, mit csinálsz megint ebben a susztervárosban.

S mielőtt tiltakozhattam volna e beállítás ellen, így szólt az öreg:

— Testvérem a művészetben, akarod-e hallani legújabb alapigazságomat?

—Hogyne, János bátyám!

Közömbösen folytatta, mialatt kettőt pettyentett az ujjain:

— Noshát köszöröld a füleidet, pajtás! Egyik legújabb alapigazságom ez: „A kollégiumnak három nagy Jánosa volt eddig, úgymint Comenius Ámós János, Bathó János és Koch János.“

Csöndben mosolyogtam. Mert Comenius, mint tudjuk európai hírnű professzora volt a kollégiumnak, Koch János viszont főiskolai nagy pacal, illetve főbajoros. vagyis első iskolaszolga volt, amíg élt. . .

Hanemhát Bathó Jánosról lenne szó, senki másról!

Darab ideig visszafelé kísértem János bátyámat, amikor reámnézett:

— Hát azt hallottad-e, milyen imát rebegek el minden reggel?

— Nem hallottam, János bátyám, kérlek! Egyvégben beszélt:

— Imám így hangzik: „Mindenható Uram, aki létre-

hoztál a porból, engedd megélnem, hogy a mai napon se találkozzam liberális elemmel!”

Ezt persze nem kell szó szerint venni. Mert János bátyánk éppoly komolyan fog kezét szélső liberálissal, mint ó-konzervatív elemmel.

Írni tudni kell!

Úgy alakultak a dolgok, hogy ma délelőtt nekem kellett benézniem a rendőrségi őrszobára, ahol is be kellett szolgáltatnom azt a lapot, amelyen új cselédlányunkat jelentettük be.

Azért mentem pedig magam, mivel a helyzet úgy alakult, hogy mindenki halálosan el volt foglalva idehaza. János fiam viszont, akibe legtöbb bizalmamat szoktam helyezni ilyen alkalmakkor, nem tartózkodik idehaza, mivel a nagybátyjánál tölti nyári szabadságát. Zemplén történelmi földjén.

Elindultam hát s benyitván a legközelebb eső rendőr-őrszobába, annak rendje szerint köszöntem:

—Adjon az Isten jónapot!

— Adj Isten! — köszönt vissza egy őrmester, aki egyedül tartózkodott a szobában.

Már idősebb, igen becsületes és igen rokonszenves arcú ember volt az őrmester, egyben azonban fegyelmetartó is, amit a bajuszáról állapítottam meg. Mert ez a bajusz úgy állt fölfelé, miként a dárda.

Átadtam egyszóval a bejelentő-lapot, amelyet sajátkezüleg töltöttem, tehát nehezen kibetűzhető írással. Az őrmester rápillantott a bejelentő-lapra s részvétellel érdeklődött:

— Hol tanult írni, kérem?

Megmondtam, melyik állami elemi iskolában, amire hosszan csóváltatta őszes fejét. Mintha mondta volna: „Meg is látszik.“ A helyett azonban egyet sóhajtott mindössze:

— Haj haj!

S ugyanakkor nehézkes írásával, melyben kis malacfarkat csinált az „r“ betűnek, javítgatni kezdte az írásomat.

Aközben megjegyezte jóindulattal:

—Írni — tanulni kell. . .

—Igenis, kérem — makogtam súlyos zavarban.

A kemény öreg folytatta, jószívvel:

—... mert a tudást nem adják potyára!

— Igenis, kérem — makogtam másodszor is. S mély zavaromban háttal mentem neki az ajtónak, miközben az aranyszívű őrmester fölényesen mosolygott.

Egy halhatatlan kalap

Csonka-Zemplén vármegye székvárosa, Sátoraljaújhely igazán nem tudja, mire legyen büszke? Mert ha tudná, Szilágyi Gyula ottlakó bátyánkat, aki nyugalmazott állományú dohánygyári ellenőr, régesrég a díszpolgárai közé választotta volna.

De meg is érdemelné!

Szilágyi Gyula derék magyar ember ugyanis pontosan harminchárom esztendeig járt ugyanegy kalapban. Vásárolta tudniillik a fekete kemény pincskalapot 1901 őszutóján s a kalendáriumcsinálók az 1934-es esztendőt írták, amire végleg levette fejéről azt a kalapot, s így szólt csöndesen és szelíd búval:

— Elég is lesz talán . . .

Szilágyi Gyula vásárolta a kalapot jóval a chlopyi hadparancs előtt, ezt a pincset viselte gigerli módra, mikor miniszter lett Kossuth Ferenc, ebben legénykedett, amikor — soha nem hallott arányban — a munkapárt kerekedett felül, ezt lengette a hadbazúgó katonavonatok után, amikor megindult a nagy háború, ezt viselte a fején Gorlice napjaiban és a legszomorúbb őszi összeomláskor, ugyane kalap tulajdonosának vallotta magát a trianoni béke aláírásakor s 1927 januárjában is, amikor behozták a pengővel számolást s a kalapot csak azért nem lengetheti a magasba ma, amikor Csík Ferenc lett a százméteres gyorsúszás olimpiai világbajnoka, mivel most már nem kalap. Szilágyi Gyula bátyám ugyanis nyugdíjba küldte a kalapot 1934 egy őszelői napján.

S hogy változott-e kalap annyi temérdek idő alatt külsőre avagy színben?

Hát igen!

Karimáját négyszer kellett beszegetni, mert rojtos lett a széle, színét viszont egy harmadszázad alatt bordóra szívták ki a mostoha idők.

Tavaly megkérdeztem Szilágyi Gyula sátoralja-újhelyi polgártársunkat, miért nem vett új kalapot egy emberöltő alatt, amire minden emóció nélkül annyit válaszolt:

— Vártam a fizetésemelést. . .

. . . Eddig van . . .

Epizód Esztergomból

A hercegprímási ősi városkában legnépszerűbb ember természetesen maga a hercegprímás: Serédi Jusztinián. És ez érthető is . . . A Várhegy körüli csendes utcákban szokott elsétálgatni őeminenciája a titkára kíséretében. Tudni kell még, hogy a Várhegy tetején áll a székesegyház, melynek keresztjére, ha rátűz délelőtt a nap, ez a fény messzire ragyog be a csehektől megszállt Észak-Magyarország mélyébe . . .

Ilyen délutáni sétái alkalmával derül ki, mennyire népszerű s mély tisztelettel körülrajongott férfiú Esztergomban a hercegprímás.

Az emberek már messziről mély meghajlással köszöntik Serédi Jusztiniánt, csakhogy Magyarország hercegprímása annyira előzékeny és udvarias, hogy lehetetlen őt megelőzni a köszönésben. A gyerekek már száz lépésről karban kiáltják eléje:

— Laudetur Jesus Christus!

Egy ilyen sétája alkalmával történt nemrégiben . . .

A Dobozy Mihály-utcában alkonyati sétáját végezte a prímás, oldalán a titkárral, mikor alig ötven lépésre egy körülbelül hatéves kisfiút vett észre, amint gondtalanul ült a gyalogjárón keresztbe háttal a háznak. Ugyanakkor még nálánál is kisebb öccse türelmetlenül kiáltott ki az udvarról:

— Gyere már játszódni!

A lurkó kint üldögélő bátyja, aki ekkor már észrevette a közeledő főpásztort, keményen kiáltott vissza:

— Ne ugass, gyön a prímás!

Az apróbb nebuló természetes hangon kérdezte onnan — belülről:

— A primás jön?

— Az hát, ha mondom!

Csillapítóan kiáltott fel belülről az öccse:

— Akkor nem ugatok!

Serédi Jusztinián dr. jól hallott persze minden szót s ahogy odaért volna a földön üldögélt nagyobbik fiúcskához, aki hangosat köszönt, lehajolt a gyerekekhez és miközben szíve szerint mosolygott, gyenge baracot nyomott a fiú fejbúbjára.

És míg továbbment volna, egyre mosolygott. Most már vele mosolygott a titkárja is.

„Nagy Bercsényi Miklós ...“

Megyek a Halászbástya lépcsőin lefelé, borongó hangulatban. A hangulathoz mintha az időjárás is hozzájárulna, mert komolyan borul északkelet felől.

Alkonyodik.

Megyek lefelé a Halászbástyán, mikor a lépcsőfolyosó egyik homályos zugában vak harmónikást veszek észre, amint búsan lógó fejjel, tehetetlenül mered maga elé. De meghallja közeledő lépéseimet, felfigyel és a következő másodpercben játszani kezd már a harmonikán:

*Nagy Bercsényi Miklós
Sírdogál magában . . .*

Igaz, igaz: a dalocska újabb keletű, bizony. Be az első ütemekre benne vagyok a kétszáznegyvenesztendő múltban . . . Hó pilingél a Verhovinán.

menekül mindenki a német elől, az indulatos Bercsényi Miklós az ungi Drugeth-vár kongó termeiben járkál bútól roskadozva ... És könnyekre fakad. De tovább játszik a harmonika:

*Elfogyott szegénynek
Minden katonája . . .*

Valóban úgy volt: kiapadván a hadikassza és semmire zsugorodván össze a „libertás“ értéke, a legények is szétszéledtek. Egyesek zsványnak álltak be az erdőbe, mások Lengyelország felé fordították lovuk fejét. Micsoda esztendő volt az, én Istenem!

Néhány gondolatra leülök a vakember mellé, pénzt adok neki és biztatni kezdem:

— Még egyszer!

Összesen hatszor kap tőlem pénzt. Akkor aztán lefelé indulok . . . Alkonyodik.

Ez fogalmazás!

Csütörtök óta egész szerencsétlennek érzem magamat.

Csütörtökön délelőtt ugyanis egy zöldszínű „Értesítés“-t kaptam az OTT-tól, a háztartási alkalmazott munkaadói „Igazolvány“-át. Fehér lap volt melléje csatolva, ezzel a fölírással: „Igazolás“. Betegsége esetén tudniillik ez az igazolása a kis cselédnek.

Hanem az „Igazolás“ túlsó oldala!

A túlsó oldalon ezt lehetett olvasni:

„1936 szeptember elsejétől kezdődőleg a munka-

vállaló készpénzsegélye mérvének megállapításánál az utolsó munkanapot közvetlenül megelőző hónapnak az utolsó munkanappal egyező naptári napját magábanfoglaló bérhéten elért javadalmazás az irányadó s ezért a fenti naptól kezdődőleg további intézkedésig a jelenleg érvényben lévő „Általános Munkaadói Igazolvány“ felírású űrlap 8-ik pontja helyett a túloldali „Igazolás“-! kell a munkaadónak kiállítani.“

És így tovább. Mert ez az első mondat csupán.

Elolvastam ezt a bekezdést háromszor, elolvastam kilencszer, de mindig csak egyre lyukadtam ki: nem értem . . . nem értem. . . S csak ekkor eszméltem rá először: milyen szép ez a mi nyelvünk! Olykor föl sem foghatja az ember hihetetlen zengzetességét. Különösen ha az OTI-nál fogalmaznak . . . Másfelől azonban szerencsétlennek éreztem magamat, amiért képtelen vagyok megérteni a legmarkánsabb fogalmazást . . .

Ezt kellett megérnem negyvenhatodik esztendőmre!

Ne segítsünk dolgoztatásban!

A dolog megtörtént . . .

Van a többi között egy korosabb barátom, mondjuk így: a gótika legnagyobb tudósa. Ezt elismeri róla mindenki szó nélkül. Van az én derék öreg barátomnak egy igen kedves és igen helyes leányunokája. Az elmúlt nyáron tett érettségi vizsgát: most egyetemi hallgató.

Ez esztendő egy februáriusi napján a leányunoka így szólt az ő kedves nagyapjához:

— Nagypapa, segíts nekem a dolgoztatásban!

— Nagyon szívesen, kislányom — simogatta meg a nagyapa. — Aztán miről lenne szó?

Az unoka elmagyarázta erre, hogy a gótika kialakulásáról kellene értekezni.

Fölényesen mosolygott az öreg:

— Kisujjamban van az egész!

Másnap nekiült az én tudós barátom s megcsinálta a dolgozatot. Estére büszkén adta oda az unokának:

— Másold le, kislányom! Azt hiszem, brillíroztam . . .

Valami három hét múlva alig leplezett ujjongással tért haza az iskolából a nyolcadikos kislány:

— Nagypapa, itt a dolgozatod!

— Na lássuk! — mosolygott a bajusza alatt az öreg. — Mi a kalkulusa?

A dolgozat végébe ezt írta oda a tanár:

„Sok számárságot meg egyéb bolondgombát találtak ki, ti gyerekek!

S utána: „%“. Vagyis: *háromnegyed*.

De nehéz az élet!

A Kissvábhegyi-úton bandukoltam lassan fölfelé, elgondolkozva minden ok nélkül. Árvatölgy-furkos a jobbkezemben, mert arrafelé ritkák már a házak s nem tudni, hogy az ember háta mögé nem setteng-e valaki s leüti, elszedvén tőle azt a pár fillért, ami megcsörren a nadrágzsebben az ember egy-egy erősebb lépésére.

S jól sejtettem valóban!

Mert a Kissvábhegyi-úton abban a szempillantásban, mikor elmaradt mellőlem az utolsó ház is — honnét, honnét nem? — két fickó lopakodott megém.

Lehettek úgy húsz esztendő körüliek. Rongyos kis-kabátban, zsebbe mélyesztett kézzel, végső elszántsággal jöttek a nyomomban . . .

Észrevétlenül megmarkoltam a fütykös kampóját s idegeskedve szívtam a cigarettát.

Visszafordulni resteltem, mert az nyilvánvaló meghátrálás lett volna. Mentem hát tovább a bizonytalanság felé mialatt óvatosan a két sötét fickót tartottam szemmel.

Jöttek mögöttem szembehúzott ellenzős és nyútt sapkában. Odafigyeltem óvatosan s végül is a liceumbokrok alá hajítottam idegesen a félig elszívott cigarettát.

Hölgyeim és uraim! Abban a pillanatban . . .

. . . abban a pillanatban fellelékeztem. Mert a két sandatekintetű csiszlik — úgy hat-nyolc lépésről — a cigaretta végre vetette magát. Először a levegőben úsztak hosszan, aztán tompán puffantak hasra . . .

— Erisszél . . . Erisszél! — lihegte fogcsikorgatva mind a kettő.

Egyik se hallgatott a másikra. Egymásnak mentek, hassal a földön, egymás hajába markoltak, becsület-sértéseket hörögtek egymás fülébe, egyszerre felpattantak, öltre mentek s olyan pofonözön kezdett zuhogni az egymás ábrázatára, hogy csattogott tőle a táj . . .

Nehéz ma az élet.

Régi levél Patakról Beregre

Nemrégiben egy elfakult levelet mutattak nekem, amelyet egy elsógimnazista kisdiák, úgynevezett mendikáns írt a szüleinek Patakról Bereg vármegye egyik falujába. A levél egykori írója nem él többet, hisz hetvenöt esztendővel ezelőtt kelt az a levél. Kezdődik így:

„Kedves Apám és kedves Anyám! Hálistennek megvagyok, ideszoktam már s eddig kétszer feleltem latinból. Szüreti vakációra nem megyek haza, mivel messze van Bereg vármegye gyalog odamenni, ezért kérek pakkot meg mindent és igen sok kolbászt. Kedves Szüleim, mindent köszönök, ha küldenek, de legjobban a kolbászt. Már hidegedik az idő, de a kolbászt ne tessenek elfelejteni! Ha kolbászt nem küldenek, akkor ne is küggyenek pakkot! Ha kolbász van nálam, mingyárt jobban tanulok. Már hat hete, hogy itt hagyott az édesapám s visszament a szekérral Beregbe, hát így élek én mostanába. Sokszor nézem a felhőket, amint mennek Bereg megye irányába, én is szeretnék vélek menni, de tanulni muszáj, a kolbászt pedig nagyon várom. Szárazkolbász legyek, meg más újság nincs, minthogy igen ehetnék kolbászt. Meg vallástanból is feleltem s a tiszteletes úr megdicsért. Két igen jó barátomat szeretném megkínálni a kolbászból, hát kiggyék! . . .“

És így tovább a levél, amelyben kolbász minden . . .

Tudni kell, hogy Pataktól és Újhelytől számítva csak a hetvenes évek legelején nyílt meg a vasútvonal Bereg megye irányába s így abban az időben még, melyben a levél íródott, vakációkra gyalog mentek a pataki diákok. Mentek a kollégiumi városkából bátyustól Gömörig, Hevesig és Máramarosig is, miközben a nagyobb diákok kezét fogták a kisdiakoknak, az apró mendüroknak, hogy le ne maradjanak s el ne vesszenek valahogy az úton.

Küszködő világ volt az s feltétlenül szebb a mánál. Magáról a kis levélíróról csak annyit, hogy — minden föltevés szerint — fanatikusa volt a kolbásznak.

Egy elszánt íróról

Néhány nappal ezelőtt figyelmeztettek íróbarátaim, hogy Nyáry László fiatalabb író eltulajdonította *Buda alatt* című elbeszélésemet s kissé felvizezve, saját neve alatt jelentette meg csaknem egy napon a Pesti Naplóban és a Színházi Életben. Sőt a Színházi Élet annyira kapott rajta, hogy meg is illusztráltatta.

Azóta utánanéztem s megállapítottam, hogy Nyáry László rokonszenves kartársam valóba a az én novellámat sajátította ki. Némi átírással.

Most tehát be kellene perelnem Nyáry Lászlót, én azonban nem viszem bíró elé a szerencsétlent, a helyett nagyon sajnálom. Sajnálom, mivel egyik legismertebb novellámat elevenítette föl kissé.

Buda alatt című elbeszélésemet a Petőfi Társaságban mutattam be először, ugyanakkor felolvasták a Stúdióban is s ezzel egyidőben közölte a Magyarság. A Magyarságból átvette tíz-tizenkét vidéki, megszállt területi kanadai és délamerikai magyar lap.

De ezzel még nincs vége!

Német fordítóm kiadta (németül persze) egy müncheni és egy gráci újság tárcarovatában, Alszeghy Zsolt és Sik Sándor dr. közölte a kettejük által szerkesztett középiskolai olvasókönyvben s a közben négy kiadást ért meg egyik elbeszéléskötetemben, a *Révai Irodalmi Intézet* kiadásában.

S ekkor jött Budavára visszavételének harmadfélszázados fordulója és jött eszmetársam, Nyáry László. Bosszant, hogy épp ezt a meglehetősen ismert novellámat sütötte el két lapban is egyszerre. Vigasztaló momentum viszont, hogy duplán keresett.

Bíróság elé nem viszem Nyáry Lászlót, mivel ez a sajátság, mint hallom, olthatatlan szenvedély nála. Hát csak maradjon meg ezentúl is e szenvedélyénél, „dolgozzon“ teljes gőzzel s ha már rám gondol hébe-hóba, vegyen át, amit akar, mint saját szerzeményt.

Egyre kérem csupán: ne firkáljon bele a novel-láimba! Mert ez zokon esik . . .

Udvari táncos

Az udvari táncos a budai udvarokon táncol leg-újabbban ... De hogy! És micsoda extra-öltözékben!

Vitézkötéses kabát van rajta, fejbúbjára setét báránybőrkuksma odataszítva, vitézi nadrágban és sarkantyús csizmában feszít végig az utcán, mialatt egyik udvarról a másikra megy át. Csillagos taraj van belesrőfolva a sarkantyúba, de oldalt is apró tallérok, hogy minél szívfájdítóbban pengjenek az ütemekre.

Abban a pillanatban, amint valamelyik budai udvar közepére ér a táncos, megindítja a magával hozott törpe grammofont, felzönög egy vitézi nóta s abban a pillanatban jární kezd a deli táncos.

De hogy járja, én Teremtőm!

Komoly megfontolás után állítani merem, hogy ilyen nincs a kozáktánc sem, melyet a hősi táncok közt a legszebbnek tartottam eddig. Nyalkább a magyar tánc!

Nekiköszörült lábbal kezdi rakni a táncos. Dacosan, gúnyos mosollyal, hátraszegzett fejjel kezdi ki-rakni, miközben balcsípejére helyezi a balkezét, jobb-kezével viszont önmagát kapja tarkón. Zeng a zene,

csörög a sarkantyú, szilajon forog a táncos, egyhelyben topog és bokázik, közben csuhajt kiált diszkréten, majd pattint az ujjaival, váratlanul egyenesben repül neki az udvar sarkának mint a nyíl . . . Egyenes vonalban lendül neki a levegőnek, mialatt a ballábán csörgő sarkantyút odaütögeti a jobblába sarkantyújához . . . Szinte sivít a levegőben. Forog és szelet kavar maga körül, a föld felett pörögnek a lábai, ismét halkán szól a sarkantyú, majd csattint a két tenyerével, bokázik legénykedve. Hej-haj!

Nem csoda, ha erre a nyalka táncra huszárnak szeretne felcsapni minden valamirevaló magyar . . .

Vége aztán a produkciónak, a táncos tiszteleg diszkréten, mire az emeletokről hullni kezdenek a krajcárok, pörögve. Egy korosabb úr hatost hajít le az első emeletről s ugyanakkor mosolyogva és gyönyörködve szól:

— Még egyszer! De hadd menjek!

A táncos meghajtja magát keveset, vigyázzba helyezkedik, a kicsiny grammofon játszani kezd, ő maga pedig belefog a lábcsörgetésbe . . .

Hanem azt látni kellett volna!

Az úszócsoda

A margitszigeti fedettuszodában történt, pontosan a szerdai napon.

Lehattünk úgy százan az impozáns úszócsarnokban, egyszóval nem sokan. Egyesek fejest ugráltak a nagy medence vizébe, mások a vízben játszottak és ingerkedtek, ismét mások — legtöbbször férfi és nő —

csendben beszélgettek, valamelyik lépcsőfokon üldögélve. Akadt olyan fürdővendég is, aki egymagában álldogált valamelyik zavartalanabb helyen, mellén keresztbefont két karral, mialatt nézett maga elé. Valami bánata lehetett talán.

Egyszercsak, szinte észrevétlenül, ideális külsejű fiatalember lépett be az uszodába: széles váll, domború mell, karcsú derék, hosszúkás alak, akár a halé s pattanó izmok a lábaiban és a két karjában. Kezet fogott az úszómesterrel s akkor — haláloskomolyan — megállt a medence peremén.

Nyomban felfigyelt rá mindenki.

Ott állt a perem szélén, csodálatosan lendült egyet s belevetvén magát a vízbe, először a víz színe alatt siklott nyolc-tíz métert s ahogy kibukkant, úszni kezdett . . .

Soha olyan úszást!

Úgy csinálta, mintha játszott volna. Nem úszott, hanem repült a vizén, mely sivítva vált ketté a melle táján . . .

Mind többen állták körül a medencét, amikor látták, hogy az ismeretlen és szerény fiatalember meg akarja mutatni, mit tud. $33\frac{1}{3}$ méter hosszú a medence, már hatodszor fordult meg az új úszófenomén s hetedszer repült a vizén, öldöklő iramban. Már néhány száz métert úszott be és semmi kedve abbahagyni . . .

E pillanatban megszólalt valaki a bámuló közönségből:

— Grandiózus! Ezzel próbáljon kiállni Csik Feri, ha olyan nagy legény!

A körötte állók mosolyogtak... Tudniillik Csik Ferenc olimpiai világbajnok játszott odalent a medencében.

Három apróság

Az első apróságot még gyermekkoromban hallottam, Zemplénben.

Tudvalevő, hogy a bodrogközi Nagygyéres faluban az ottani magyarok egyszer néhány lépéssel el akarták tolni a templomukat. Mielőtt nekifeszültek volna a tolnak, előbb zöldborsót hintettek a csupasz talpaik alá, hogy kissé csússzanak hátrafelé, ha hozzáfognak a munkához.

Erősen lihegtek már az erőfeszítéstől, amikor arra haladt el egy tót vándorlegény. A magyarok pillanatra megálltak a munkában s megkérdezték a tót vándorlegényt, mit csinálna, ha király lenne?

A nagykarimájú legény nyomban válaszolt:

— Hájat enném, zsírt innám s mindennap új bocskorban járnám . . .

A második apróságot Enyedy Andortól, a tiszáninneri egyházkerület püspökhelyettesétől hallottam. Elmondta nekem az én Bandi barátom, hogy a zemplénmegyei Kásó községben a templom falán van egy freskó, ezzel a felírással:

„A zsidók átkelése a Vörös-tengeren.“

Különös egy falfestmény, de éppoly különösek a képen látható zsidók is.

Valamennyi zsidónak Kossuth-szakálla van ugyanis, kalapjánál árvalányhaj, szemfogán makrapipa, jobb-jában fókos, ingujja bornyúszájú s lovaik játékosan ficáncolnak alattuk a kettévált tenger közepén.

Valami vándorpiktor remekelte a képet.

Most jön a harmadik apróság!

Nemrégiben együtt utaztam Újhelytől Pest felé

Zemplén vármegye főjegyzőjével, ezzel a pompásötletű, aranykedélyű emberrel. Egyszerre csak tenyerébe tette az arcát s dúdolni kezdte a Rákóczi-nótát:

Hej Rákóczi, Bercsényi,
Matyasovszky!

Mert Matyasovszky a neve. És pedig Kálmán.

1916 november 21

Az 1916-ik esztendő november 20-ik napján I. Ferenc József császár és király panaszkodni kezdett az elősietett főhadsegédnek:

— Fáradt vagyok . . .

A főhadsegéd megdöbbsent. Mert hatvannyolcesztendei uralkodása alatt soha panaszra nem nyílt az ajka Ferenc Józsefnek, bárminő sorscsapások érték is. Másnapra, november 21-ének késő estéjére halott volt I. Ferenc József.

Fekete zászlóktól és fekete drapériáktól sötétedett a császárváros. Kilenc napig készültek a nagy temetésre, amelyhez foghatót keveset ért meg az emberiség... Mert annyi időre volt szükség, amíg császárok, királyok és trónörökösök felgyülekeztek a félvilág különböző zugaiból.

Amikor — kilenc napnak elteltével — november 30-ik napján, a koporsót utoljára vitték végig a Ringen, utána meghajtott fejjel haladtak lépést császárok, királyok, trónörökösök s maga a főváros szinte földbehajolt a gyász terhe alatt. . . Ott voltak Tisza vezetésével a magyar főurak és képviselők, tüzérek, huszárok és rongyos bakák a különböző csataterekről s ott láttuk

a világ leggyönyörűbb legényeit: a lovas magyar testőrséget forgósán, mentésen ... És a közös hadügy-minisztérium monumentális frontja előtt ugyanakkor háromezer tiszt és önkéntes tisztelgett utoljára a Legfelsőbb Hadúrnak . . .

Aközben pedig — a láthatárok alá süllyedve — a császár és király ágyúi zúgtak a harctereken . . . Agyú-zengés közt intettek feléje utolsó istenhozzádót csatázó legényei.

Húsz esztendeje már mindennek . . . Akkor a félvilág remegett össze kardunk villanásától: ma csönd van . . .

Nagy csönd.

A helyzet — Kabán

Beszélgetek a kis cselédünkkel, mialatt tesz-vesz a szobában. Egyszer csak azt kértem tőle:

— Hová is való maga, fiam?

— Kabára, nagyságos úr — s pillanatra abba-hagyja a munkát.

Na, végül! S tovább faggatom:

— S tudja-e, miről nevezetes Kába?

— Tudom, kérem, mivel sokszor hallottam az otthoni népektől. Egy kabai asszony mondta a másiknak: „Hátha innánk, komámasszony?”

— Hát azt tudja-e, mint ment végbe az eset?

— Tudom, nagyságos úr — válaszol készséggel.

— Eccer két kabai asszony ment be a debreceni vásárra s vásár végén az egyik asszony, aki igen szerette az italt, behívta barátnőjét a kocsmába, pedig az szeretett volna már hazamenni Kabára. Múlt az idő s azalatt . . .

— Ittak feszt — mondom közbe.

A kis cseléd védekezően mondja:

— Csak az ivott nagyba, aki ivós volt, nagyságos úr, mert a másik mindenáron menni akart már. Ilyenkor az ivós mindig színig töltötte a poharat s így biztatta a másikat: „Hátha innánk, komámasszony! . . .“
Hát így volt, kérem.

Káröröm lesz a hangom:

— S mit szólnak hozzá Kabán %

A kis cseléd elszontyolodik:

— Szégyellik magukat emiatt és dühösek érte . . .

A legények sok idegent megkergettek mán evégből Kabán és meg is vertek egyeseket, mert azt kérdezték nagyhangosan: „Ugyan, mit csinál a kabai asszony?“

—S a lányok?

— A jányok meg visszakiabálnak szégyenkezve, hogy ők nem olyanok, hanem erkölcsöseek! Nagy a mi bánatunk emiatt — fejezte be lesújtva a cselédke.

... Hát ez a helyzet Kábán.

Magyar név kéne mégis ...

Itt van megint ez a Pavuk . . . Megírtam már róla egy ízben, hogy polgári foglalkozása szerint újságkihordó, nekem meghitt barátom, Árva megyéből ereszkedett alá a magyar fővárosig s valamikor kegyetlen háborús csatárja volt a trencsinszki közös gyalogezrednek, numero 15.

Pavuk József szakadatlan nyughatatlanságban van a névmagyarosítás miatt . . .

Csak nemrégiben tanácsoltam neki, hogy forduljon

kérvényben a legnagyobb bizalommal a belügyminiszter úrhoz, őexcellenciája bizonyára a legnagyobb hajlandósággal fogja meghallgatni kérését . . . így azonban, mint legutóbb is volt, abszolút képtelenség: egyszer Botond, másszor Toldi Miklós, ismét Kinizsi Pál akar lenni . . .

Tegnap délután végül, mikor az újságot hozta, megfogott bizalmasan az ajtó előtt.

—Naccságos úrnak van befolyása nagyfejűeknél?

—Hol, kedves Pavuk?

—Hát a belügyminiszterijonba!

Tanácsstalanul mondom:

—Lehet. . . talán . . .

Pavuk azonban ellentmondást nem tűrő hangon állapítja meg:

— Hát van, én tudok . . . Ezért arra kérek naccságos urat: járjon ki nekem magyar név miniszteri jónba . . . Megfizetek áztat!

S mielőtt védekezhettem volna legújabb ajánlata ellen, folytatta:

— De most más név akarok, naccságos úr . . .

— S mi az? — vakkantottam riadtan.

Pavuk széles derűvel jelentette be:

— Petőfi! . . . Mindent tudok, naccságos úr: ő a csatába halt meg, én is verekedtem rohamba kézitusával. Jezsismarja, mi volt ott, mikor megfordítottam a puszka . . . Hát ezirt mondok . . .

S már ott is hagyott. De pár lépés után visszafordult:

— Csak tessék penna megnyomni! Fizetek!

... Ez a pillanatnyi helyzet. Istenem, mit csináljak?

BARÁTAIM - 1936-BAN

Ezen a címen meg akarnék emlékezni néhány barátomról az országban. Néhány olyan barátomról, akik igazi embereim voltak minden időben. Nem lehet halogatni túlon túl a dolgot, mert múlván az idő, elhunynak ezek a barátok s akkor nem volna kiről írnom .. . De elmehetek magam is e földi terekről s akkor nem lenne, aki megírja őket. Mert száll-száll fölöttem is az idő s komoly tervem, hogy legközelebb belépek a Budai Hadastyánok Egyletébe.

Meg akarnám írni ezeket az embereket s emlékezni szeretnék róluk azért is, hogy szétvigyem a híruket mindenfelé. Mert barátaim maradtak mindenkor s testvéri szívvel öleltük meg egymást, ha régebbi útjaim alkalmával imitt-amott összevetett a véletlen. Hiszen nagy utazó voltam azelőtt: ma már inkább csak idehaza szoktam mélézgatni s különösen most, hogy tél van, odakint hó tanyázik s beszki di szelek zenélnek a Városmajor fáinak csupasz ágai között. Ilyenkor szívesen el-elüldögélek a dohogó kályha mellett és míg különös fényeket táncoltat a falakon, régi barátaim járnak az eszemben.

1

Kezdem messze északkeleten, közel a nyomorult országhatárhoz: Kisvárdán.

Kisvárdán él tudniillik egyik volt osztálytársam, akivel együtt huszonhat esztendővel ezelőtt tettem érettségi vizsgát a pataki kollégiumban: Béres Benő. Azóta sem láttam, de elvéve hallottam róla egyet-mást s nagynéha levelet szoktunk váltani újabban, melyekben kölcsönösen érdeklődünk az egymás egészségi állapota iránt.

Béres Benő foglalkozása szerint gimnáziumi tanár Kisvárdán s azonfelül költő. A kollégiumban versenytársak voltunk, mint versírók, ámde Béni barátomat képtelenség lett volna legyűrnöm, mivel ő már harmadikos korában kötött formában írt Pál apostolnak a zsidókkal való viaskodásáról. Egyebekben az eposzi műfajt művelte Béni. . . . Nyolcadikba jártunk már, amikor egy késő májusi délután benéztem abba a gárdába, amelyben Benő is lakott. Nagy munkában volt az öreg: monumentális eposzt írt a zsidóknak a Vöröstengeteren való átkeléséről. Irta pedig az eposzt olyan képen, hogy ágyban feküdt, dunna alá s báránybőr-sapkát húzott a fejére. Mert csak úgy tudott költeni, ha melegen volt a feje.

Ma is költ még az én Béni barátom, hisz csak nemrégiben néhány igen csinos dalát olvastam. Megesik persze, hogy költeményírás közben itt-ott élesebb hangba vág föl a toll, ami kényes szituációt okozhat esetleg, lévén tudvalevő, hogy professzor-embernek, még ha költészetet űz is, illik szordinót tenni a hangjára. Ilyen esetekben föl-fölnézek a magas kultuszminisztériumba: nincs-e valami baja az én Béni barátomnak? Már tudniillik versének szabadabb modora miatt? A nagytudományú urak azonban megnyugtattak minden esetben:

— Nincs kérem, nincs . . . Derék költő az Ön Béni barátja!

Ugyancsak Kisvárdán lakos másik volt osztálytársam: Juhász Gyula is, ezidőszerint állásából elüldözött felekezeti néptanító. Dacos és kemény magyar Gyula pajtás. Így oszt nem lehet csodálkozni rajta, ha Juhász Gyula testvér össze találta rúgni a patkót fölöttes hatóságával, aminek következménye gyanánt esztendőök óta ég és föld között lebeg, szegény . . . Megvan ellenben a remény valószínűsége, hogy úgy ő, mint a fölötte álló közület végül is engedékenységre puhul. Mégsem szabad kétségbeejteni egy derék magyar embert!

Egyetlen gyengéje az én Juhász Gyula barátomnak, hogyha levelet váltunk olykor, minden esetben „méltóságos úr“-nak címez a megszólításban. Ez még nem lenne baj ... A baj ott van, hogy ezt a titulust én szempillarezzenés nélkül elfogadom. Eszem ágában sincs tiltakozni ellene . . .

Ilyen nyavalyás alak az ember!

Most pedig ugorjunk egyet Kisvárdától Nábrádszatmármegyei községig.

Ott található Nábrád falu Mátészalkán túl (amely gyászbán van ma is még), a Szamos mellett s e falu határában kapott vagy száz holdas vitézi telket az én Kovács Dezső barátom. Példátlan vakmerőséggel leánykedett valamikor a csatatereken Kovács Dezső tartalékos főhadnagy úr, ezért lett osztályrésze a vitézi cím s amellé a telek.

Egy baj volt azonban!

A telek a Szamos árterületébe esett bele s így minden áradáskor előnti a víz. Ámde ilyen csekélység

nem csüggesztette el az én Kovács Dezső kenyeres-pajtásomat. Egyszerűen nekifeküdt s szörnyű munkával körülárkolta a maga vitézi telkét: két méter mély volt az árok, két méter magas volt a földhányás. Nem egyedül lihegett és izzadt Kovács Dezső barátom, mert vele volt a titkárja is: bizonyos Hartay nevű nyugat-magyarországi fölkelő, aki szintén megmarkolta az ásót. Így ástak-ástak éveken át, mialatt kizáróan lekvárral táplálkoztak . . . Akkor aztán jöhetett a Szamos! A legférfiasabb férfierények: a vitézség, a szó-tartás és rendíthetlenség élő mintaképe Kovács Dezső!

2.

Szabolcs vármegyébe térek vissza most ismét, amelynek felső részében igen sok falu papja és jegyzője, esetleg tanítója, avagy birtokosembere jóbarátom. A nagyhalászi lelkészt, Rácز Gézát nemcsak azért említem, mivel régi-régi pajtásom, hanem mivel ő az öccse annak a Rácз Gyula dr.-nak, aki ezidőszert pénzügyi tanácsos Nyíregyházán és aki 1912 őszétől önkéntes bajtársam volt a déltiroli Bozenben, mint a 2. számú császár-vadászezred akkor még tapasztalatlán bundása.

Erre akarok kitérni kissé!

Rácз Gyula kenyerespajtásomról én többször írtam már és így valószínűen sokan vissza fognak emlékezni rá, hogy nála merészebb magyar és keményebb hazafi nemigen akadt mindamaz önkéntesek sorában, akik Tirolban fogyasztottak prófuntot magyar részről. Szent-séges hite volt, hogy Tirol, ideértve Svájc egyrészét is,

magyar, de legalább is hún terület volt és hogy hún, illetve magyar nyelvnyomok fölbukkannak még egyes helynevekben. így például *Nomi* tiroli városka ebből keletkezett: „no mi? Fekete zsandárbajusza volt s — magamhoz hasonlóan — alig konyított valamit a német nyelvhez, az önkéntes esztendő elején. Bevonulós regruták talán utoljára fűjték akkortájt a kaszárnyazsindelyezésről szóló dalt. Bevonulásunk után az első vasárnap délután kettesben mentünk ki a városba és környékére Gyuszi testvérrel, kínosan kerülve minden olyan helyet, ahol tisztnek vagy altisztnek kellett volna szalutálni. Aközben, közel a Talfer partjához, megláttunk egy vöröstéglás épületet ezzel a fölírással: „Schlachthaus“. Csataháznak fordítottuk le a szerény „vágóhíd“-at.

Később az Eggentalban, ezt olvastuk egy itatónál: „Schlachtvieh“.

— Mi lehet az a „csatamarha“? — sopánkodott Rác Gyuszi, alig néhánynapos magyar önkéntes.

Sok idő és sok havasi gyakorlat kellett hozzá, amire megtudtuk, hogy vágómarháról van itt szó, semmi másról.

Nyíregyházán nagybirtokos az én Klár Sándor bátyám is. Mintagazda, mintaember! Róla hallottam, hogy egyízben valami erőművész hetvenkedett és hányta magát a nyíregyházi cirkuszban s hirdette nagyhangon, hogy aki földhözteremti, annak ő helyben 50, azaz ötven koronát olvas le a markába. Klár Sándor behozatta erre egyik tanyájáról Labanc nevű juhászt s ki is állt a cirkusz porondjára Labanc. De meg se moccant, miközben az erőművész játszani kezdett vele nagyképűen. Állt Labanc, állt a porond közepetáján,

egyetlen szó nélkül. Végre is a közönség soraiban türelmét vesztette Klár Sándor s odakiáltott fiatal juhászá-
nak:

—Ne hagyj magad, Labanc fiam!

— Hát nekem is lehet, nagyságos úr? — kiáltott vissza Labanc s egyetlen villanás alatt átkapta derékban az erőművészt, föllendítette, megforgatta maga körül, szelet kavart vele s akkor úgy csapta oda a sarokba, hogy csak elnyúlt az erőmester, mint a pacal. Valami ín is megszakadt a vállában. Utána, mint aki jól végezte dolgát, hazafelé indult el Labanc, a tanya irányába.

Régi-régi barátom s Zemplénből ereszkedett alá Nyíregyházára Bodnár Jenő dr., fiskális. Ötletes, pompás eszű ember. Már negyedgimnazista korában diáklapot szerkesztett Patakon, de nem csupán szerkesztette az újságot, hanem sajátkezűleg litografálta is, ráadásul meg a maga első személyében terjesztette. Idejekorán rájött azonban, hogy a szerkesztés keveset hoz a konyhára, mire abbahagyván pompás verseit s elvégezvén tanulmányait, ügyvéd lett belőle. Mégpedig nagyon jó ügyvéd.

Vele történt egy ízben, hogy néhány magakorú fiatalabb pajtásával hajnalig mulatott s mikor már a nap is feljött volna keletről, a társaság tagjai a legfesztelenebb hangulatban léptek ki az utcára a kávéházból, Bodnár Jenő pedig ugyanakkor megvett egy konflist, mely a közelben ácsorgott. Megvette pedig nemcsak a bérkocsit és az egy lovat is, hanem magát a kocsist is — ötven koronáért. Miután így tulajdonosa lett az egész berendezésnek, valamennyien felfurakodtak a konflisra s Jenő testvér egy kiskocsmá címét adta

meg a kocsisnak, mely kurtakocsmában nagyszerű korhelylevest lehetett kapni. Oda is érték a kocsmá elé, le is szálltak a kocsiból valamennyien, mialatt meghagyták a kocsisnak, hogy várjon rájuk türelmesen.

Jó egy órát tölthettek odabent a fiatal urak, amire azonban szállingózni kezdtek volna kifelé, hűlt helye volt kocsinak, lónak és kocsisnak. Egyszerűen odébbállt csöndesen a kocsis, de az ötven koronával.

Növelte a zavart, hogy sem a kocsi számát, sem a kocsis külsejét nem jegyezték meg maguknak. Sem Bodnár Jenő, sem a pajtásai.

3

Nyíregyházán lakik a többi között Görömbey István dr., nyugalmazott járásbírósi elnök barátom is. Derűs agglegény s szeretetreméltó ember. Vele egyik parádi nyaralásom alkalmával jöttem össze első ízben s azóta sem szüntem meg tisztelni és becsülni ezt a rokonszenves bírót. Vele kapcsolatban meg akarnék említeni egy epizódot, amely vele, illetve a testvérével, nagytiszteletű Görömbey Péter nagykallói református lelkésszel esett meg.

Az esetet nem tőle, hanem egy másik nyíregyházi barátomtól hallottam.

Nagytiszteletű Görömbey Péter úr a magyar föld egyik zsenije, aki a többi között egész sereg európai nyelvet tanult meg magánúton. Originális, rendkívüli ember. Egy alkalommal rávette a bátyja, István, hogy ránduljon ki vele Svájcba, körülnézendők kissé e nagy világban. Mivel úgy tervezték, hogy fogaskerekű

vasúton fölmennek a Jungfrau egyik legmagasabb pontjára is, a nagy tiszteletű úr mindenekelőtt felöltözött jóvastagon: legalább hét mellényt és kabátot s végül bundát húzva magára . . . Beültek a Jungfrau hegyivonatjába, ki is szálltak egy szédítő magason épült menedékháznál, ahol — a havasok felett — éppen akkor kezdett oszladozni a délelőtti köd. És amint oszlott a köd, a havasok csúcsai alatt egymásután bukkantak ki a zölde hegyitavak.

Görömbey István járásbírósnak elnök úr elragadtatva kiáltott föl:

— Istenem, milyen szép! ... Úgy-e, Péter, érdekes volt ide feljönni?

Görömbey Péter nagytiszteletű úr legyintett rá, fanyarul:

— Szebb Mándok . . .

(Akkor tudniillik Mándokon volt még pap.)

A másik, kissé elhanyagolt őstalentuma Szabolcs vármegyének Keéky István dr., ügyvéd, költő s kebelbéli barátom. Olyan játszva versel és oly pehelykönnyen táncoltatja rímeit, hogy ilyet se nem láttam eddig, sem nem hallottam hasonló esetről. Erőstestű ember, aki világeletemben keveset törődött emberekkel és dolgokkal. Az ügyvédséget igazság szerint több évvel ezelőtt abbahagyta már, mivel megesett vele nem egyszer, hogy a periratot a nagy kabátja belsőzsebébe dugta be télen s még nyáron sem igen kereste . . . Szórakozott némileg.

Már pataki diák korában — ahol négy-öt esztendővel járt fölöttem — ő volt a kollégium ifjúsági vezérpoétája s őstehetségét megőrizte mind e mai napig. Kár pedig hosszas hallgatásáért, mert csodálatos a

szatirikus képessége. Pista azonban — versírás helyett — pipázik inkább . . . Lehet, hogy neki van igaza!

Képtelenség lenne kihagyni a sorból Erdőhegyi Ferenc nyírbátori főszolgabíró urat, ezt a pompás kiállítású magyart. Meg kell emlékezni róla két jogcímen is: az egyik ok a csodálatos férfias hangja, a másik jogcím Magdeburg német birodalmi várossal kapcsolatos.

Erdőhegyi Ferenc ugyancsak pataki jogász volt úgy harmincöt esztendővel ezelőtt. 1904 tavaszán, egy hazafias ünnepélyen csendült meg Patakon legelőször Nóvák Sándor professzor halhatatlan kurucdala, a „Nagymajtényi síkon“, melynek bemutatására annyira készült a híres kórus, hogy erre az alkalomra már az életből behívtak — erősítésnek — két mesebeli hangú volt tagot: Piskóthy Ferenc tenoristát és Erdőhegyi Ferencet a baritonjával. Sikerük fergeteges volt! Meghitt társaságban még ma is ki-kiereszti szilaj hangját Erdőhegyi Feri:

*Suhog az őszi szél,
Pereg a falevél,
Darumadár, fecske
Vándorol dél felé . . .*

A falak megremegnek erre a hangra . . . Hanem azt hallani is kell!

Ő volt az, aki — erejével — néhány esztendővel ezelőtt csodálatba ejtette az egész német birodalmat. Vármegyei tisztviselők egy nagyobb csoportja járt tanulmányúton Németországban, köztük Erdőhegyi Ferenc is. Amikor Magdeburg városába értek volna el,

megtekintették persze az ottani világhírű két féltekét is. A magyarázó német professzor összeillesztvén a két féltekét s kipumpálván belőlük minden levegőt, biztosította a magyar vendégeket, hogy e pillanatban csak két-két pár befogott ló tudná szétszakítani a féltekéket. Erdőhegyi Ferenc hirtelen megmarkolta az összeragadt két féltekét s egyetlen rántással kettészakította őket. A félig ájult német tudós önkívületben kiáltott fel:

—Hogy csinálta ezt, uram?

— Magyar ember volnék, kérem ... — válaszolt szerényen a főszolgabíró úr.

4

Kevés olyan kenyerespajtásom és mulatócímborám volt régebben, mint Oláh Dani, a pompás hírnevű nyíregyházi orvos. Barátságunk 1910 őszén kezdődött, a Bethlen Gábor Körben még, amikor magam elsőéves joghallgató voltam. Dani viszont elsőéves medikus. Szóval mindaketten — gólyák. Ez a barátság csak mélyült a déltiroli Dolomitok világában, ahová magam 1912 október elején vonultam be, mint egyévi önkéntes. Dani pedig félévvel reá, mint orvostanhallgató.

Az öreget minden időben képtelenség volt elválasztani a jókedv fogalmától!

Vagy negyvenen szolgáltunk akkoriban magyar önkéntesek a bozeni ezrednél s egytől egyig szívszakadtan vártuk Danit, akinek április elsején kellett bevonulnia.

Hát be is vonult!

Mi épp valami gyakorlatról érkeztünk haza, a

bozeni kettős-kaszárnya udvarába, amikor magyar nóta csapott meg bennünket a kantin irányából. Azt fújta valaki odabent szilajon:

*Sárika, Sárika, kis szentem,
Én magát oly nagyon szeretem . . .*

A magyar katonafiúk ujjongva néztek össze.

— Gyerekek, megjött Dani!

S úgy is volt... A régi szeretettel öleltük meg egymást s aznap délután „nagy elhajlás“ ment végbe a kantinban, temérdek nótázással. Mert a dalolásban mindenkor jeleskedett Dani pajtás: olyan hangja volt, akár a pitypalattynak.

Mindennek huszonhárom esztendeje lesz idei április hava első napján . . .

Mielőtt búcsút mondanék Nyíregyházának, meg kell emlékezni egy sokszor megcsodált, talpig-ember barátomról: Eröss János dr. odaváló ügyvéd úrról, akinek viselt dolgairól regényt is írtak már.

De ez természetes is . . . Mert viharosabb múltat, mint az én János pajtásomé, elképzelni sem lehet másikat.

Daliás, férfias, sziklakemény hitű ember s már pataki diák korában is örök ellenzéki vezér volt az Erdélyi Önképzőkör ülésein. De a világháborúval jött meg az ő igazi ideje! Eröss Jánosról elmondhatni túlzás nélkül, hogy nem csupán a miskolci 65. közös gyalogezrednek, hanem a monarchia egész haderejének egyik legvakmerőbb és legvitézesebb tisztje volt. A háború alatt egyetlenegyszer sem találkoztam vele, de a nagy messzeségen át is hallottam merész és hősi cselekedetei-

ről, amelyek miatt minden kitüntetést a mellére aggat-
tak. De amiket a fogságban vitt végbe, nem egyszer
lélekzetelállító!

Mert vandál dulakodás közben fogságba jutott az
én János pajtásom s elszánt híre alig egy esztendővel
később már szétvert az összes muszka fogolytáborok-
ban, Csitától a Murmann-partokig. Valamennyi tábor
kapujába kifüggesztették a fényképét azzal a hirdet-
ménnyel, hogy ott, ahol érik, fogják le s hurcolják be a
legközelebb eső büntetőtelepre. Valami tizenhatszor vagy
tizenhétszer ugrott meg Eröss János a hadifogságból,
a legképtelenebb körülmények között, de olyan szeren-
csétlenül, hogy minden esetben lefogták, hol a román
szélhez közel, hol a svéd határon már s utána még
leketlenebb táborba vitték vissza. Eröss János persze
mihelyt tehetette, továbblépett megint. . .

Mikor aztán fogságra vetették a cárt és szép család-
ját s nagy muszka hazafiak megkezdték ellenforradalmi
előnyomulásukat, Eröss János is ott csatázott leket-
lenül Szemjenov hetman és Ungern-Sternberg báró
társaságában, Csita körül valahol. Volt idő (a véstő-
helyről szökött meg akkor!), hogy egy katonapajtásával
lócombon éltek, őserdők hosszában, heteken át törve
előre szörnyű hidegben, keletnek. Amikor — esztendők
múlva — hazáig vergődött végül, édesapja belehalt
házaja sorvasztó gondjaiba, kishúga megöszült a lelki-
szenvedésekbe, édesanyja pedig mindkét szemét kisírta
a miatta való reménytelenségben.

Nyakas, keménygerincű, önfejű magyar maradt
e nyavalyás világban is Eröss János. Ha választás
készül valahol a Tiszaháton és tél van véletlenül, Eröss
János nyomban felhúzza a lengyelbundát, fejébe nyomja

a szibirjákkucsát s egy rengő füttykössel megindul agitálni. Az ellenzék mellett természetesen.

Különben vezére a legradikálisabb s legnemzetibb magyar párt északkeleti kerületének.

5

Most pedig megérkeztünk Debrecenbe . . .

Ha azt kérdezné tőlem valaki, kicsoda az a barátom Debrecenben, kivel a legtöbb közös emlék köt össze, azt felelném: senki más, mint vitéz Roncsik Jenő dr. tűzoltófőparancsnok úr. A tiroli havasokat jártuk ketten sok-sok évvel ezelőtt, fáradtan és lelkesen . . . Hanem hát ez régen volt. . . Azóta megházasodván az én Jenő barátom, komoly családfő lett s még komolyabb tűzoltófőnök. Ráadásul a tűzoltók legelső írója. Egész sereg igen szép tudományos munkát írt, legutóbbi nagy művében éppen a Magyar Tűzoltó-Szövetség hatvan esztendő történetét örökítette meg. Tudom, hogy sokat fáradt vele kevés ráérő idejében és az éjszakai órákban. Hát hiszen szép dolog ez mindenképpen, dehát mégsem ez a munkássága a legnagyobb érdem nemzetünk szemében. Egészen más . . .

Ezt az érdemét Roncsik Jenőnek én érintettem már egy elbeszélésemben, ezúttal azonban a teljes valóságot szeretném papírra vetni. . . Roncsik Jenő mint tiroli császár vadász-önkéntes 1912 októberében egymástán háromszor mentette meg a nemzeti becsületet!

Történt volna, hogy abban az október hónapban mindennap csodálatos verőfényben gyakorlatoztunk Bozenben, a zúgó Talfer partján, mint alig kéthetes

porosfűlűek. Hogy, hogy nem: kiképző főhadnagyunk versenyfutást rendelt el a volt monarchia összes népeinek, nemzeteinek és néptörzseinek fiai között, módfelett kíváncsi lévén rá, hogy a tizenhárom nép, nemzet, illetve néptörzs egyedei közül melyek a legserényebbek, tehát a legkatonásabbak?

Hogy pedig teljes legyen az igazság, háromszor kellett versenyt futni.

Száztizenhét császárvadász-önkéntes horkant fel ugyanegy pillanatban és kapta két bakancsa közé a terepet . . . Egymásután háromszor. S száztizenhét önkéntes közül Roncsik Jenő lett az első. Mind a háromszor. De érezte is abban a pillanatban, hogy egy nemzet gondol rá a távolból, aggodalommal és szeretettel. . .

Magas és karcsú legény volt Roncsik Jenő, de vágatott is, mint egy szarvas. Minden fiú fujt és prüszkölt, ámde reménytelen volt itt összes erőfeszítésük, mert példátlan energia feszült a Roncsik hosszú lábaiban, melyeken ladikbakancsai zúgtak a térben. Meg is mentette a nemzeti becsületet! Bizony, huszonnegyedik esztendeje már ennek . . . Hogy kiváló mestere a tűzoltásnak és hogy nagyszerű szakíró, minden ember tudja róla Debrecenben, de hogy mit tett egykor a nemzetért, ma már alig emlékszik rá vissza valaki az országban . . . Ilyen a magyar!

A harmadik futás után nagy elégtétellel jegyezte meg Ráczy Gyuszi, miközben egyet sodort hollófekete bajszaán:

— Én természetesnek találom az eredményt. Elvégre a világon első a magyar!

Debrecenben református lelkipásztor kedves egy barátom; Baja Miska. Egyben pedig tagtársam a

Petőfi-Társaságban. Mindig jókedvű legény, illetve agglégeny s igaz barát, akire számítani lehet minden időben. Egyetlen csöppnyi gyengéje csupán, hogy verseit így szignálja a lapokban: *Írta Baja Mihály, a Petőfi-Társaság rendes tagja.*

Szintén Debrecenben lakik Kemény János bácsi, a messze földön ismert vendéglős. Vagy mondjuk így: a legnépszerűbb diákvendéglős. Mert kocsmáját és vendéglőjét minden időben sűrűn látogatták a nagyobb debreceni diákok. Valószínűen azért is volt a tüntető rokonszenv János bácsi iránt, mert az öreg példátlan jószívvel hitelezett nekik. Anélkül, hogy bármikor is kérte volna a tartozást. Mondjuk ki férfiasan: János bácsinak valamennyi volt diák le van kötelezve halálosan. Őhöz járogatott el Szabolcska Mihály is debreceni teológus korában. Ha egyébbel nem fizetnek is a diák urak, legalább lefényképeztetik magukat együttesen s a képet ráhagyják azután János bácsira — emlékezésnek okáért. Kemény János bátyánknak ugyanis állandóan az a vezérelve, hogy aki rászorul, annak adni kell. . . Járhat ma már úgy a nyolcvan esztendő körül s diákvacsorák ma sem szűntek meg. Úgy örül a fiúknak, mintha saját gyermekei lennének s kosztolás közben óvatosan figyeli őket, gyarapodnak-e súlyban?

Valahányszor diákjai kerülnek szóba, szeretettel mondogatja János bácsi:

— Hadd egyenek, szegénykék!

Ilyen vendéglős kellene Magyarországon valamennyi diákvárosába legalább egy!

Debrecenben körülbelül az a jelentősége János bácsinak, mint Patakon Dobozy István borbély- és fodrászmesternek. Pista bácsi jószíve annyira megcsik

a hosszúra nőtt hajú diákokon, hogy boltjába hívja be őket az utcáról és sajátkezűleg nyírja meg a rászorulókat. A majdani esetleges törlesztés hiú reményében.

6

Van nékem Debrecenben két olyan pajtásom, akik elválaszthatatlanok egymástól; igaz, hogy munkakörük is egymáshoz fűzi őket. Két komoly tudósról van szó: az egyik Ecsedi István dr., a Déri-Múzeum igazgatója, a másik hűséges famulusa, Sőregi János dr., ugyanannak a múzeumnak az őre.

Soha két ilyen törekvő embert, akik annyira meg tudnák érteni egymást!

Legutóbb akkor találkoztam velük, mikor a Hortobágy legrövidebb éjszakáját, a június 21-re virradó éjszakát virrasztottam át társaságukban a hortobágyi nagycsárdában. Ennek bizony harmadik esztendeje. Úgy Ecsedi Pista, mint Sőregi Jancsi a legnagyobb előzékenységgel jöttek ki hozzám Debrecenből s mutogattak meg és magyaráztak meg mindent a határtalan pusztán.

Ecsedi Pista nagy világjáró is mellesleg. Miután minden pontján bejárta és átkutatta a legmonumentálisabb magyar pusztaságot s tapasztalatait pompás könyvekben írta meg, még legutóbb is minden nyáron külföldi tanulmányútra indult. Egyszerűen fölhúzta több kiló súlyú bakancsait, magára terített egy bekecset vállára lökött egy derék szeredást s jobbmarkában egy furkóssal már indult is hol Bulgáriába vagy a Szentföldre, hol a lappok hazája felé s meg sem állt Karéliáig.

Úti élményeit meg is írta aztán derék könyvekben, amelyek olvasása a legnagyobb élvezetek egyike. Legutóbb a magyar ételek készítése módját ismertette egy remek kötetben . . .

Sőregi Jancsi egészen más és mindenben kiegészítője főnökének. Múzeumi elfoglaltságán kívül ásni szokott, nagy hozzáértéssel. Hol folyóparti cölöpépítményeket hoz felszínre, hol rég feldúlt és hírevesztett hortobágyi templomokat ásat ki s az eredményekről jeles könyvekben számol be aztán, akárcsak Ecsedi. Pedig mást jóstoltak valamikor az én János pajtásomnak . . .

Mert nyolc esztendeig jártunk egy osztályba a pataki kollégiumban. Ma is látom még, amint maturusjelölt korában a fizikateremben ül, a harmadik padban s óra közben suttyomban próbál elsajátítani valamit a tankönyvből, mialatt sűrűn pislogat lefelé. Meglátja ezt Ellend József professzor úr, a mathézis és fizika szörnyűhírű előadója s kivédhetetlen gúnnyal kérdi:

— Mit pislog, Sőregi úr, az ördög hordaná el magát?!

Sőregi Jancsi haptákba pattan:

— A cipőm orrára találtam lenézni, tanár úr, kérem szépen . . .

Ellend tanár úr fáradtan legyint rá:

— Barátom, maga a fizikából próbált puskázni . . . Hát csak puskázzék tovább! De megjövendölhetem, hogy nem lesz magából soha semmi. Inkább ment volna prepának!

Hála Istennek, rosszul jövendölt Ellend tanár úr, valamikor az 1910-ik esztendő áprilisában . . . Mert Sőregi Jancsiból komoly, fiatal tudós lett mára. A Déri-Múzeum túlnyomó részét ő szállította le annakidején Debrecenbe a császárvárosból.

Még egy valakiről mostan!

Debrecenben lakik néhány hónap óta Harságh Pál kenyerespajtásom. Költői neve ez csupán: valódi nevét nem árulhatom el. Hogy miért? Nem tartozik ide ezúttal. Érett férfiú már, hátában a nagy háború vérengző emlékével. Rokonszenves költő és prózaíró, aki a Magyarság hasábjain lépett először a nagyközönség elé. Mint prózaíró *Öreg Vadász* néven. Nemrégiben a nagy-kőrösi Arany János Társaságban szerepelt és pedig nagy sikerrel. Önzetlen jóbarát s nagyszerű egyéniség. Valószínű, hogy a Csokonai Kör is megszólaltatja rövidesen.

Ugyanitt levéltáros s talán az egész Debrecenben a legrátartibb Debrecenre Csobán Bandi. Amikor egy ízben a pataki kollégiumról, Rákóczi-váráról, a diák-városka hagyományairól vitáztam vele, Csobán Bandi türelmetlenül szakított félbe:

— Elhiszem, testvér, elhiszem ... De mit szölsz Debrecenhez?

7

Most pedig elhagyom Debrecen szabad királyi várost és csak Kunhegyesen állok meg. Kunhegyes — óriási kéttornyú református templomán kívül — arról nevezetes a többi között, hogy itt lakik az én régi és derék barátom: Fehér Pál földbirtokos úr.

Barátságunk kezdete régi időkbe nyúlik vissza: még a pataki diákvilágba, aminek megvan bizony harminc esztendeje is, ha nem több. Hiszen harminc esztendeje már idei nyáron lesz annak a vizitelésünknek is, amelyhez Patakon készülödtünk neki és amelynél csak Kunhegyesen állapodtunk meg a Fehér Pali bátyámék

vendéglátó házában. Tudniillik gyalogszerrel, tehát saját talpunkon tettük meg a tetemes távolságot néhai Székely János pajtásommal, ketten. Indultunk Patakról, átkutyagoltunk Szerencsen, Miskolcon, Mezőkövesden, Füzesabonyon és Hevesen s úgy fujtattunk be Kunhegyesre Pali bátyánk látogatására s három napi szíves vendéglátás után újból nekivágtunk Kisújszállásnak, majd Karcagnak s a szörnyű kánikulában érintvén a Hortobágyot, Debrecenen, Nyíregyházán és Vencsellőn át hazaérkeztünk végül. . . Derék vállalkozás volt mindenestre . . .

Bizony, három évtizede múlt ennek is . . . És elmúlt sok minden azóta.

Elmúlt a nagy háború és elmúlt az ifjúságunk . . . Fehér Pál is megszürkült a halántéka körül s kevészavú emberré változott mára. Kastélya széles teraszán szokott elpihenni olykor félpohár borocskánál, egyéb óráiban pedig három tanyáját járja, melyek közül a Kormó a legtakarosabb. A Kormóhoz oda látszanak már a Tisza füzesei s a láthatár legalján ott fekszik lehelleltekén a Mátra. Körös-körül pedig sima a világ, akár az alvó tenger. Ha meglátogatom elvétve, már az állomáson fogad mosolyogva. Mert Fehér Pali bátyám mindig mosolyog, mint az igen jó és igen hívő emberek általában.

Szép az Alföld, nagyon szép ezen a tájon: ellátni a végtelenségig s nagy nyugalom hallgat mindenfelé.

Kunhegyeshez közel lakik egy olyan barátom, akit nem fogok megnevezni s azt sem árulom el, mi a neve annak a tanyának, amelyben lakik az én névtelen barátom s amely nem esik messzire Fegyvernektől. Hogy miért nem nevezem meg? Kiderül később.

Vagy hét esztendővel ezelőtt történt, hogy amikor

egy estén benyitottam a Magyarság szerkesztőségébe, hatalmas becsomagolt sonka várt szerkesztőségi szobámban. (Később én a dolgot megírtam „Panama“ című novellámban, ezúttal azonban a teljes valóságot mondom el.) A nagy sonka mellé levél is volt mellékelve s a levél írója arra kért, hogy fogadjam el tőle a sonkát, mint legmélyebb tisztelete jelképét.

Elfogadtam a sonkát s hamarosan meg is ettük oda-haza. Hanem erre következett csak, ami következett!

Vagy két héttel rá személyszerint mindmáig ismeretlen barátom levelet küldött a címemre. Ennyi volt a levélben:

„Megetted-é már a sonkát?“

Nyomban visszaírtam:

„Meg!“

Másodszor is levelet kaptam tisztelőmtől, de ez a levél már tömve volt. Hogy mivel? Volt abban a borítékban vezércikk, vers, tárcá, hírfejcikk, hozzászólás, riport, közgazdasági eszme-futtatás s még sok egyéb. Nagy tisztelőm felszólított a levelében, hogy — a sonka fejében — a vezércikket, költeményt, tárcát, hírfejcikket, hozzászólást, riportot és közgazdasági eszme-futtatást közöljem a Magyarság legközelebbi vasárnapi számában. A tiszteletdíjat postafordultával várja . . .

Kétségbeestem. De összeszedve magamat valahogyan, visszaírtam keservesen, hogy a beküldött írásművekre csak a felelős szerkesztő dönthet végső fokon... Harmadik levél is jött erre:

„Hát akkor gürcölj tovább, te potya alak?“

Éreztem, hogy halott vagyok erkölcsileg ... De mit tehettem ellene? Igazán semmit. . .

Legfeljebb hallgattam. Nagyon sokáig.

A Tisza balpartján található Tiszaföld vár. Nem közvetlenül a parton, hanem beljebb valamivel. Nos, itt lakik tizenöt keserű trianoni esztendő óta az én keresztkomám: Sikolya Albert igazgató-tanító úr. Tudom jól, hogy minden magyar tanító külön diplomát érdemelne hazafiságból és kötelességteljesítésből, Sikolya Albert azonban még e derék emberek sorában is a legkiválóbbak közé tartozik.

Testvéri barátságunk abból az időből való még, amikor magam ötödik osztályú tanuló voltam a legényei állami elemi iskolában. Berci barátom viszont mint iglói képezdész látogatott le hébe-hóba Legényére, igazgató-tanító bátyjához, aki valóban a legkitűnőbb tanférfiú volt Nagy-Zemplénben. Négy-öt esztendővel előzhetett meg korban az én Berci barátom s ráérő óráinkban az iskolakertben, a templom körüli dombtetőn, a Ronyva keskeny vize táján kóboroltunk avagy lekerültünk a velejtei erdő széléig, miközben ujjongva figyeltem oda azokra a gyönyörű elbeszélésekre, amelyek Berci száján kaptak életet Iglóról, diákjairól s az egész Szepességről.

Mintahazafi volt Sikolya Albert tanító úr minden időben!

Amikor — tizennyolc esztendővel ezelőtt — egy csatagos őszön a hegyek felől ereszkedni kezdtek a csehek, az én kedves komám visszamaradt a megszállás alá kerülő Nagytoronyán és az Új hely-környéki még szabad magyarok különböző megbízatásai révén nagy szolgálatokat tett a nemzeti ügynek. E szolgálatait soha feledni nem szabad! Végül is kellemetlenné vált

a csehek számára s egyszerűen áttették az új határon, melyet a Ronyva-patak szimbolizál arra felé.

Nem maradt azért kenyér nélkül Sikolya Albert. Kapott állást Tiszaföldváron, ahol nagy odaadással, de némileg nyugtalanul szolgálja a hazai tanügyet. Nyugtalanúsága amiatt való, hogy egyelőre nem mehet vissza Nagy toronyára, még látogatóba sem ... De majd visszatér egyszer! Akkor hazamegyünk valamenynyien...

És most nézzünk át kissé Szentes városába!

Ha azt kérdezné tőlem valaki, kit tartok Szentesen a legérdemesebb embernek, gondolkodás nélkül rávágnám: Csallány Gábor barátomat és múzeumigazgatót.

Hogy kicsoda Csallány Gábor?

Ő az a törhetetlen munkaerő, aki jó harminc esztendővel ezelőtt elhatározta, hogy — törik-szakad — meg fogja találni világverő Attila király sírját. S attól kezdve minden kis ráérő idejében ásott, ásott Szentes határában. A nagy hún királyt ugyan nem találta meg harminc esztendő alatt sem, teremtett ellenben egy megcsodálni való múzeumot...

Azaz hogy mégis csak volt némi érintkezése Attilával az én derék Gábor barátomnak. Valami hat héttel ezelőtt.

Mivel nem szokásom meglepetésekkel dolgozni, elárulom jóelőre, hogy néhány jókedvű szentesi fiatalember összesúgott kevéssel ezelőtt s ez összekacsintás eredménye gyanánt egy rozsdás, igen rozsdás tört ástak el Szentes határában, miután a penge egyik oldalára belekarcolta egyikük ezt a szót: „Attila“. Rovásírással persze. Akkor (néhány nap múlva) előkaparták a tört a föld alól s lihegve vitték az öreghez.

— Gábor bátyánk, valami bűn írás van ezen a pengén!

Csallány Gábor rápillantván a rovásírásra, ujjongva kiáltott fel:

— Istenem-Uram, hisz ez Attila neve itten!

Ugyanakkor megfordította a pengét s a túlsó oldalán ezt olvasta megrökönyödve:

„Csallány Gábornak.“

Tudniillik ezt is rávéste a pengére valami pompás humorú fickó. Az egész így hangzott tehát összefüggően:

„Attila — Csallány Gábornak.“

Csallány Gábor mit tehetett volna okosabbat? Összeszedvén magát az első meghökkenés után, megvakarta fülénél a haját s mosolygott. Szentes városa pedig ma is mosolyog.

9.

Elérkeztünk végül Kecskemétre, amelyet úgy tekintek, mint második hazámat. Petőfi óta mondják híres városnak, de sokkal-sokkal előbb tudták már, hogy legjobb a magyarnak Kecskeméten. Egy régi, igen régi vers azt állítja például:

*Gyerünk alá, jó katonák
Az Alföldre, Kecskemétre . . .*

A legrokonszenvesebb város legelső embere ma balásfalvi Kiss Endre dr. polgármester, nemcsakán méltósága révén, hanem lelki jelességeinél fogva is. Helyét már is megjelölték az ország három-négy legnagyobb polgármestere sorában.

Érdemes is reá, hogy a legelső közt emlegessék. Ősi helybeli patrícius-családból való: egyik bátyja a szegedi egyetem tudós professzora, másik bátyja, aki híres bugaci vadász volt, néhány esztendővel ezelőtt hunyt el, akit követett aztán öccse, a duna-tiszaközi ügyvédi kamara elnöke is. Maga a polgármester úr végigverekedte a nagy háború egész hosszát, kemény legény módra, ezredével érintetlen állapotban, gyalogmenetben érkezett meg a magyar határig, a felfordulás hónapjai alatt bujdosni volt kénytelen s a lelketlen idők múlásával — keresztény nemzeti alapon — megalapította napilapját, a ma is virágzó *Kecskeméti Közlöny-t*, mely az ország legpompásabban szerkesztett vidéki lapja.

Kecskemét szeme már akkor is rajta volt a nagytehetségű és puritán szerkesztőn, aki ügyvéd is volt mellesleg.

Kevéssel rá ott ül Katona József székében, mint a város főügyésze s néhány évvel ezelőtt óriási többséggel Kecskemét polgármesterévé választották.

Nagyműveltségű magyar úr, aki szívesen áldoz a jóra még a mai ínséges napokban is. Alig néhány hónapja jelenttette meg a város nagy történetírójának, Hornyik Jánosnak hátrahagyott iratait, pompás kiadásban. Ma mindenki gondja a Kiss Endréé Kecskeméten: hisz a város nagy határát tavaly előbb jég verte végig, utána aszály égette le. Ilyen ínségben látszik meg, ki az ember a talpán . . . Balásfalvi Kiss Endre dr. polgármester úr az! A legjobb barát amellet. . . Keveset szól, ahelyett cselekszik.

Kecskeméti jóembereim közt meg kell emlékeznem mindenekelőtt Szabó Kálmánról, akit inkább Paska

néven szokás nevezni. Kurtáryírt hajú, kerek koponyájú tudós, nem annyira kun, mint inkább jász.

Ő a városi múzeum fáradhatatlan igazgatója, munkatársa egész sereg tudományos folyóiratnak . . . Amikor elsőízben jelentem meg Kecskeméten, kocsisomnak (odavaló magyarnak) rámutattam az állomáshoz közeleső park közepén álló csinos épületre, hogy mi lenne az ottan? (A városi múzeum természetesen.)

Emberem dicsekedve válaszolt:

— Igen híres épület az, kérem, mert abba dolgozik Szabó Kálmán tekintetes úr, aki máskor régi hóttakat ás ki a határba ... De ehhez én nem értek, mert ehhez ész kell, kérem . . .

Valóban tudós férfiú Szabó Kálmán tekintetes igazgató úr, aki csak nemrég adta ki (egyéb tudományos műveit nem számítva!) Kecskemét város remek anekdotáit.

És — bizonyos tekintetben — mégis bizalmatlan vele szemben a bennszülöttek egy töredéke.

Ezek a kecskemétiak a tudós úr háta megett arról suttognak meglapulva, hogy Szabó Kálmánnak ádáz céljai vannak alapjában. Mivel nem kecskeméti, hanem félegyházi születésű, lépten-nyomon azt a mendemondát terjesztik róla, hogy — titokban — Félegyházának szeretne szolgálatot tenni. A félegyháziak megokolatlan hite szerint ugyanis Kecskemét város mai földjeinek egyrészt zivatarosabb századokban — némi suskus révén — Félegyháza határából kanyarította ki magának Kecskemét. Az erről való dokumentumok a kecskeméti levéltárban lennének meg állítólag.

Ez persze nem igaz. Az viszont igaz, hogy tudós Szabó Kálmán barátunkat csak kemény fedezet mellett

szokták beereszteni a kecskeméti levéltárba, búvárokodni azonban nem engedik.

Mert hátha . . . ?

10.

A híres városban lakik s éli békés családi életét Irányi Pista kenyerespajtásom s rajztanár és festőművész. A legrendesebb emberek egyike Csonka-Magyarországon.

Vérben és vasban fogant a barátságunk: az első csaták zivatarában, Tomasov és Komarov vidékén. Tudniillik Pista pajtásom is császárvadász-önkéntes volt azidőtájt. Ma is látom még, mint zászlóaljküldöncöt, amikor az első csata előtt megállapodunk egy rétségen, örülve a pillanatnyi pihenőnek s Pista pajtás hosszú lábaival loholva rohan el a széles mezőn, kezében valami papirost lobogtat az őrnagy úr felé . . . Bizonyára parancs lesz, hogy rohanjunk meg az ellenséget. (Na, tessék!)

Ennek huszonnégy esztendeje lesz idei augusztus hó végén. S visszakerültünk mindketten, a könyörülő Isten segítségével!

Szép és nyugodt életet él Irányi István kis családjával. Évenként egyszer-kétszer szokásunk találkozni hol pesti lakásomon, hol őnála, hol az újhelyi hegyek világában, avagy Patakon. Olyankor megújítjuk a barátságot s felújítjuk kegyetlen emlékeinket, amelyeknél kísértetibbek nincsenek a világon, de szebbek sincsenek.

Irányi Pista barátom legutóbb megfestette részemre a „kegyetlen és nagyerejű“ Esze Tamás bujdosóvezér

ábrázatát. . . Aki ránéz erre a képre, hideg fút el a hátán. A régi fölkelők vörösdolmánya van Esze Tamáson, vörösben lobog oldalt-tántorodó csalmája s szörnyű bajusza a válla fölött hanyatlik el. Érezni az alak külsejéből, hogy az öregnek nincs hová lehajtania a fejét, de azért nem enged a német elleni szörnyű gyűlöletéből...

Kecskeméti illetőségű másik régi barátom: Héjjas Iván is . . . Vele kapcsolatban valamit!

Héjjas Iván elmondta nekem egyízben, mikor a Helvécia nevű szőlőtelepen találkoztunk, hogy katonai pályafutását Albániában kezdte meg igazság szerint, ahonnét Montenegróba mentek át ketten. 1914 elején ugyanis valami hat fiatal osztrák-magyar tiszt ment le a szkippetárok földjére, hogy albán vezényszavakat harsogván, a fegyverfogásban képezzék ki az albán haderőt, amelynek akkor Wied herceg volt ura és parancsolója.

Ámde lehetetlen volt bírni az albán csatárokkal!

Ha ugyanis a tisztek gyakorlatozás közben „tüz“-et vezényeltek, a malisszórok és mirditák mindaddig lövöldöztek, míg csak egyetlen vaktöltény akadt a táskájukban. A lehetetlen helyzetre végül is ráunt Héjjas Iván, egy osztrák katonapajtsával Montenegró földjére ment át, ahol nyomban jelentkezett Nikita király őfelségénél, őfelsége jókedvében volt éppen s mindkettejüket századosokká nevezte ki. Ott helyben.

Szó, ami szó: megörültek a csinos rangnak.

Némi idővel később azonban elhűltek. Tudniillik mivel minden pénzük elfogyott, útiköltséget kértek levélben a szüleiktől. A szülők visszaírtak, hogy az összeget feladták a magyar királyi postán. De a pénz csak nem akart megérkezni a cetinjei postával. Ekkor panaszra mentek Nikita királyhoz, aki az első szavak

után tüstént őrnagyokká nevezte ki mindkettejüket. Azt azonban nem engedte meg a koros szuverén, hogy pénzküldeményről is beszéljenek előtte . . . Héjjas Ivánnak ma is megrögzött hite, hogy a cetinjei postán őfelsége maga szedte föl az obulusokat.

Ugyancsak Héjjas Iván mondta el nekem, hogy 1914-ben, amikor ő maga Montenegroban volt, megállás nélkül csatáztak a montenegróiak egyes törzsei egymás között és egymás ellen. Persze, hadüzenet nélkül. És míg a hegyek közt csattogtak a puskák, a méla öregek ki-kiültek a cetinjei kávéház terraszára és sűrűn szürcsölgetvén a feketekávét, könnyes szemmel emlegették a múltat, amikor még nem volt civilizáció Montenegroban, annál többet lövöldözhetnek ellenben a hegyek között. . .

Szép világ lehetett. . . Kár érte!

11.

Kecskemét városára nem tudok gondolni anélkül, hogy eszembe ne jutna mindannyiszor Sikolya Antal nyugalmazott igazgatótanító úr. Ő volt az oktató- és nevelőmesterem a legényei állami elemi iskolában e század legelső éveiben . . . Ha nagyelvétve találkozunk és megöleljük egymást szeretettel, alig van más mondanivalónk egymás számára, mint a roskatag és elhagyott iskola, melynek udvaráról rég kipusztult az egykori girhes eperfácska. Órákhosszat diskurálunk el olyankor a templomdombról, a Dókus-parkról, a Szentandráska-dombról, tetővonalán a temetővel, a falu jegenyefáiról s a Hecske oldalában táncoló báránycákról. . .

Mindig-mindig egy régebbi világról!

Az iskola valóban árván maradt, mert azóta, hogy bujdosásnak adta fejét a tanító úr, az új iskolában tanítják már a nebulókat cseh betűvetésre és cseh nyelvre. A régi iskolában pedig mind vastagabb por ül le a padokra, az ócska táblára, a vásott és elhasznált földgömbre, a rozzant szekrény tetején s Nagy-Magyarország félig leszakított térképére. Az egykori asztal fölött az ember csak sejti már az I. Ferenc József legfelsőbb hadúr huszártábornagyi formaruhában ábrázolt képmását... Az elmúlásnak dolgozik az idő, egyszer csak nagyot reccsen a mestergerenda s porbaomlik az egész iskolaépület. Elmegyünk mi is egyszer innét s csak a nyoma sem marad meg egykori itt-voltunknak és nagy keserűségünknek . . .

Sikolya Antal tanító úr a hagyományok alapján tanított és nevelt mindnyájunkat. Ha Botond és Kinizsi Pál erejéről, Mátyás nagyságáról, Hunyadi törökverő zsenijéről szólt s kitért utána a mai trotykos nemzedékre, ökölbe roppant a keze. S belefáradván végül a magyar tragédia elemzésébe, könnyes szemmel intett mindnyájunk felé:

— Gyerekek, most pedig fújjunk el egy léleküdítő hazafias dalt!

S a magasból lecsapván az ütenypálcáját, egyszerre kezdtünk rá mind, akár a visító fecskefiókák:

*Járjatok be minden földet,
Mélyet Isten megteremtett,
Nem akadtok bizonyára
A magyar nemzet pírjára . . .*

Már-már kecskeméti bennszülöttnek számít, noha felsőszabolcsi születésű pataki diák volt Gesztelyi-Nagy László, a Dunatiszaközi Mezőgazdasági Kamara derék igazgatója. Szerény és tudós magyar úr, aki gőgös is lehetne elvéve, hiszen ház- és telektulajdonos a híres városban.

Barátságunk apródiák-éveinkbe nyúlik vissza még s már akkor éreztük, hogy Laci pajtásunk viszi valamire. Élesszemű, tehetséges és roppant munkabírási ember, aki — mikor a főgimnázium nyolcadik osztályába jutott fel, mint kiváló tanuló, utódom lett az *Erdélyi Önképzőkör* ifjúsági-elnöki méltóságában. Sajnos, azóta valóságos méltóságos úr lett. . .

Vagy öt évvel ezelőtt együtt utaztunk Miskolctól Pest felé. Egész úton azt fejtegettem Laci pajtás előtt, hogy komolytalan dolog cím és rang után futni s Gesztelyi-Nagy Laci mélyen bókolgatott minden szavamra:

— Aranyigazság, amiket beszélsz, testvér!

Alig négy héttel reá olvastam, hogy Laci pajtás — kormányfőtanácsos lett. . . Hajaj!

Kecskeméti lakos régi bajtársam: Annók F. Szabó János egykori gazdasági százados is, ő azonban nem a városban lakik, legfeljebb téli zimankók idején. Állandó tanyája a bugaci puszta madárvártája, melynek ő a vezetője s személyzete is egyben. A legszabadabb élet a János pajtásom élete: ott él és töpreng a bugaci puszta egy elhagyatott pontján s figyeli a madarak vonulását, hold fogyatkozását, fünek percenését, felhők ballagását, szelek suhogását, szélkiáltóknak repülését s apró bogarak menetelését, valamint árvalányhaj bánkódó lengését.

A legirigyelnivalóbb ember Annók F. Szabó János természet- és madármegfigyelő.

12.

Kiskőrösön is van két jóbarátom: Zoltán János és Tepliczky Aladár dr. Először hárman voltak ugyan, a harmadik azonban, mármint Szmotka István bátyám, alighanem halott lehet mára.

Óróra írtam már valahol egyszer.

Úgy volt, hogy Petőfi születésének százados fordulójára, 1923 Szilveszterének estéjére Kiskőrösre utaztam le a *Magyarság* képviselőjeként. Szmotka István bácsi nyolcvanharminc esztendejét töltötte be akkor s ő lett volna az, aki állítólag látta Petőfit.

— S aztán hol látta, Szmotka bácsi? — érdeklődtem olthatatlan szomjjal.

Szmotka bácsi csavart egyet a fehér félbajuszán:

— Én, kérem? Rákospalotán, mikor a méregtől krákolva indultak Budavára ellen a honvédek. Legelői Görgei fővezér egy nagy lovon, háta megett Petőfi Sándor ugyancsak lovon s egy csomó vers volt a zsebibe, megette pedig a hornyista, aki két pofára fújta a generálmarsot. . . Petőfi igen szomorkodott.

Hát így látta Szmotka István a költőt. Ezt persze ő állította csak!

Petőfi szülő városa járói lévén szó, meg kell emlékezek Zoltán Jánosról, a rendületlen Petőfi-rajongóról. Emiatt a Petőfi-imádata miatt került évekig elhúzódtok polémiákba az ottani főszolgabíróval is. Talán perre is került a dolog (nem emlékszem már pontosan!), annyit

azonban bizonyos, hogy az ügy felkavarta a Petőfi-Társaságot is.

Ez pedig így történt:

Tíz és néhány esztendővel ezelőtt kellett volna leplezni Petőfi álló bronz-szobrát, mivel a Gerendai mester féle 1861-es kőből való mellszobrot erősen ki-kezdte az idő. Petőfi új szobrát a piactér közepén állították fel, ott van ma is, csak soha nem leplezték le. Megesett tudniillik az a véletlenség, hogy a szobor talapzatába nem csupán a Petőfi nevét vésték bele, hanem odavésték azt is: ki volt a helybeli szolgabíró, mikor a szobrot emelték? S ráadásul ugyanolyan nagyságú betűkkel, mint a Petőfi nevét.

Hát ebből kerekedett a baj!

Zoltán János fergeteges támadásokat intézett a sajtóban a főszolgabíró ellen, fölment a Petőfi-Társaságig s nem is leplezték le hivatalosan a szobrot . . . Mert ilyen ember ez a János! Egyéb azonban nem történt.

Ugyanitt lakik másik derék barátom, névszerint: Tepliczky Aladár dr., foglalkozására ügyvédember, de emellett törődik mindennel és fáradoz mindenért. Komoly, munkás magyar.

Tepliczky Aladár a Felvidékről bujdosott le idáig, úgy emlékszem, Érsekújvárra való, melynek macskaköves utcáin járkálhatott valamikor Jávorka hadnagy sarkantyús csizmáiban. Talán éppen abban az időben, hogy Ocskayt kereste halálra . . .

Tepliczky Aladár kenyerespajtásom házában magam is megfordultam nem egyszer és soha nem felejttem el az ott töltött órákat. . . Mert a háza egy darab Felső-Magyarország . . .

Sokat és sokáig beszélgettünk. Éspedig északi szülőföldünkről.

Beszélgettünk a régi udvarházakról, a hallgatag várkastélyokról, a tiszta és fehér országutakról s a magasból lezuhogó patakokról... A Tepliczky pajtással eltöltött vacsorán szóbakerültek az ódon városkák (amelyeket tizennyolc esztendeje nem láttam!), az országhágók, a nagy hegyek az oldalaikon táncoló báránnyakkal, a siránkozó tót tilinkó . . . Külön szó esett a pozsonyi Fehérhegyekről, az egykori tót-kuruc baltásokkal, a Tátráról, amelynek ormai ellátnak helyenkint a Dunáig, a Rákóczi-havasokról és Máramaros világáról, melyet a Magyar Kaukázusnak tartanak . . . Azon az estén hallottuk felzúgni Észak fenyveseit. . . Ezt a zúgást figyelte valamikor Bercsényi Miklós és sírni volt kénytelen miatta. Akkor sem legénye, sem pénze nem volt már az öregnek.

Én teremtöm, haza kéne menni már egyszer!

13

Békésen éh napjait az én Sebők Elek barátom, egyben tekintetes úr. Azaz hogy nem Békésen, hanem szorosan mellette, úgy két kilométerre a város szélétől, óriási gyümölcsös közepén, egy kerti házban.

Azok közé az emberek közé tartozik, akik halálighű és halálig-önfeláldozó barátok minden körülmények között. Mint ügyvéd példátlanul sokat dolgozik, de legalább elmondhatni róla, hogy megéri: van jó felesége, van három szép leánya, van egy derék veje s ráadásul egy tajtékipája. És ha már elfáradt volna a

munkában, kiül házának széles teraszára, ahonnét látni a váradi meg a világosi hegyeket. Megtömi a tajtékot, rágyújt s nagy lelkebékében pipázik aztán . . .

Van-e szebb élet ennél a világon?

Most pedig némi ugrással Szegedre megyek át s ott található barátaim közül mindössze egyet akarok megemlíteni, mert ez az egy tíz másikkal fölér. Iván Miskáról van szó, a Szegedi Új Nemzedék felelős szerkesztőjéről. Kemény legény s harcos magyar! Már azért is közel van a szívemhez, mivel beregi bujdosó, arról a lázadó felvidéki tájról való tehát, amelynek közeléből indultam el valamikor a nagyvilágba, hogy soha ne lássam viszont többé szülőföldem vonagló arcát. Pompás ellenfél, komoly szerkesztő s keménynyakú katolikus. Kívánom neki igaz szívvel, hogy lapjának előfizetői szökjenek föl legalább a háromszorosára . . . Még ebben az esztendőben.

Nagy távolság következik megint, mivel csak Dunaszentgyörgyön fogok megállapodni. Ha nem tévedek, az ottani helvét hitvallású parókia lelkésze, Palcsó László tiszteletes úr, aki régebben, amikor még komoly költőszámba vettek bennünket, egy osztállyal járt előttem a pataki kollégium főgimnáziumi tagozatában s szigorú, de jószívű kritikusom volt. Az ő útmutatásai szerint tettem javításokat „Tiszavidéki hangok“ című legelső regényemen, melyet tizennyolc esztendőskoromban alkottam s amely regényem aztán embertelen fölényvel vitte el a Főgimnáziumi Erdélyi Önképzőkör díját: 6 (azaz hat) koronát.

Palcsó László esztétának készült abban az időben s a diákvároskában ő hirdette elsőnek Ady verhetetlenségét. Volt pedig ez 1908-ban. Abban az esztendőben

úgy járt-kelt Patakon az öreg, mint egy aszkéta s elveiből hajszálnyit engedni nem volt hajlandó, hiába fejtegette Kovácsy Sándor tanár úr valamennyi órán, hogy a költők költője Arany János: utána a semmi következik úgyszólván. Ki hitte volna akkor, hogy Palcsó Laciból olyan komoly lelkipásztor lesz, mint amilyen. Úgy hallom egyebekben, hogy mai hite szerint költő volt Petőfi, regényíró Jókai, a kritikus Gyulai Pál. . . Változnak az idők!

Pécs városára nem tudok gondolni anélkül, hogy eszembe ne jutna Zitás Bertalan honvédszázados tanár úr aki regényben is szerepel már „Csótán Berti“ néven. Azelőtt bohém színész volt: ma kötelességtudó katona. Nagyobb-diák korunkban álmodozva és szerelmes szívvvel bolyongtunk a Taktaköz dinnyeföldjein, közel a Tisza nyárfásaihoz s a madárvilágtól hangos kiöntések szélein . . .

Ma már mindennek vége!

Csak most jut eszembe, hogy Debrecen városánál el találtam felejteni valakit. Elfelejtettem Popov Mihály negyvenhét esztendőes egyetemi hallgatót. Valamikor a doni kozákok tábori esperese volt: ma szegény, igen szegény diák. Egykori nagy hazájától messze, őszinte szívvvel lelkesedik nemzetünkért s komoly terve, hogy nevét is „Magyar“-ra fogja változtatni. Nagyszerűen beszél már árva nyelvünkön s időközben egy-egy tárcaja is meg szokott jelenni a Magyarországon a doni kozákokról, akiről (meg az elsüllyedt cári világról) elnehezült szívvvel szokott mesélgetni nekem szegény Popov Mihály főtisztelendő úr.

Súlyos helyzetére gondolhatnának olykor a debreceniek!

A kéklő Kemenesalján, ahol szőlők, gyümölcsösök, apró falvak, kúriák s hegyestornyú kastélyok váltogatják egymást derűsen, szintén több barátom van, akik közül kettőt akarok megemlíteni ezúttal: az egyik koltai Vidos József, a másik Berzsényi Ádám, a szélesmellű költő oldalági rokona. Mind a ketten nagybirtokosok. A Boszporuson ismerkedtem meg velük abban a pillanatban, amikor hajónk a Fekete-tenger bejárata előtt fordult visszafelé, Isztambulnak. S azóta is a legzavartalanabb maradt ez a barátság. Abból az úri fajtából valók mind a ketten, akik úgy meg tudják becsülni a dolgos kezet, hogy cselédek túlnyomó része a harmadik-negyedik nemzedéken át szolgálja immár a családjukat. Szolgálja pedig hűséggel és ragaszkodással.

Vidos József cs. és kir. kamarás igazság szerint s azonfelül kvietált huszárörnagy. Ha megfordul Pesten, fel-felkeres s olyankor az egyik Üllői-úti vendéglőben szoktunk találkozni Sztankay Oszkár régi sárosi huszárezredes úrral. Csak így érthető, ha a két egykori vitéz huszár olyanképpen beszél egymással, hogy a távolságot mindig aszerint értik: „ügetőben“, avagy „vágóban“ értendő-e? Magam csendben hallgatom őket túlnyomórészt, mialatt a két huszár a békevilág feledhetetlen huszárelétéről beszélget kifogyhatatlanul. S múltván felettünk az idő, mindig halkabban beszél Sztankus bátyánk is, Vidos Józsi is. Pedig kár, nagy kár, hogy örökre elsüllyedtek azok az idők! . . . Igen komoly gazda odahaza az én Vidos Józsi barátom, aki — mint valamennyi őse — alaposan meg szokta fogni a dolog végét. Ezek az ősök pedig sokat hordozták a kardot s verekedtek hala-

lig, valahányszor szólította őket a haza. A Vidos-háznak ezidőszerint Kemenesmihályfa a fészke.

Berzsényi Ádám fiatalabb földesúr még. Ő is szántatja a földet vagy kétezer holdnyi nagyságban, Sömjénben. A ház is, amelyben lakik, talán ugyanaz még, melyben elődje: Dániel úr vélte hallani a Boreas zúgását a Kemenes felett . . . Ádi pajtás beszélt nekem arról a hatalmas egykori cseresnyefáról (ő látta még aprókorában!), amelynek árnyékában szerezte Dániel nagybátyja a romlásnak indult hajdan erős magyart ostorozó versezetet . . . Igen, igen haragos lehetett akkoriban az öregúr . . .

Azt hiszem, Zalaegerszegen pénzügyigazgató, vagy másodigazgató Barth Ernő testvér. Valamikor egy osztállyal járt felettem az ősi kollégiumban Patakon s akkoriban nagy vetélytársam volt sztenográfiából. (Azóta kijöhettünk kissé a gyakorlatból.) Pedáns, nagyon pedáns fiatalember volt diákkorában is, aki ha megmarkolt egyszer valamit, meg is valósította minden körülmények között. Sajnos, ma egyoldalú kissé a foglalkozása . . . Néhány évvel ezelőtt, amikor utoljára találkoztam vele, kifejttem, hogy az örökös adószedegetés mellett nem lehet boldog a magyar. Merőben más lenne a helyzet, ha a pénzügyigazgatóságok vezetői oly értelmű nyomást igyekeznének gyakorolni a szakminiszterre, hogy veressen aprópénzt minden magyar számára. Legalább egy szakajtóval.

Ha Kőszegen fordulok meg családi ügyek intézése közben, sohasem mulasztom el, hogy meg ne látogassam Kincs István ottani apátplébánost, a derék író s a nagy-lelkű magyart. Azt hiszem, nyugodt lélekkel állapíthatom meg róla, hogyha Kőszeg ma magyar lelkű város,

az ő érdeme az mindenekfelett és mindenekelőtt. Nyakas ember is tud lenni Pista bácsi, de legalább igaza van! Igen jó, igen megértő ember . . . Egy tételéből pedig nem enged soha: a királyhűségből.

Hú társa mindenben Solymoss Vendel, az ottani bencésgimnázium igazgatója és a rendház főnöke. Nevét sokan fogják ismerni: hisz néhány esztendővel ezelőtt még ő volt a fiatal király magyar nevelője. Megilletődik a szava s halkabbra fogja a beszédet, valahányszor a bujdosó királyra gondol. Pedig nincsen nap, hogy ne járna az eszében.

Barátom Solymoss Vendel főtisztelendő úr, barátaim összes rendtársai, akiknek dicséretére kevés és erőtlen minden szó. Régi, nagyon régi épület a rendházuk, régiek Kőszegen az utcák s ha éjjel nesz hallatszik a százas vár felől, akaratlanul hiszi az ember, hogy Jurisics Miklós és legényei csapdossák kobakon ma is a falakon felfelé igyekvő janicsárokat . . .

15.

Zircen én soha nem jártam, de azt mondják, szemnek kedves hely s környéke elragadó. Itt lakik diákkori kenyerespajtásom: becskeházi Becske Zoltán, aki bankigazgató is a többi között. Egyszóval soha sincsen hijjával az aprópénznek. Nagy madarász volt az én Zoltán barátom már pataki gimnazista idejében is. Mert, mint minden valamire való diák, inkább kedvelte a természet szabad ölet, mint a tankönyveket s mégis átment a matúrán s talpig-ember lett belőle. Sőt meg is házasodott, annak rendje szerint. . . Tőle hallottam elsőíz-

ben hogy Kálmán bátyja, ez a legideálisabb magyar férfiú s ezidőszerint műszaki főtanácsos a székesfővárosnál, olyan sportember volt egészen fiatal éveiben, hogy 1906 körül reggeltől esti nyolc óráig Budapesttől Sátoraljaújhelyig hajtott el egyszerű biciklijén, ami — az országút kanyarulatait tekintve — megvan bizony közel háromszáz kilométer. Útközben mindössze egyszer dőlt le keveset az árok szélére, valami girhes vadkörtefácska árnyékába. Ez a rekordteljesítmény bravúr volt mindenképpen, különösen az akkori országutakon s az akkori gépeken.

Budajenőn, egy ugrásnyira a fővárostól, lakik egyik egyetemi társam: Nádffői Tamás községi orvos. Egy-magában él szép házában s egyelőre nem akar házasodni, pedig többször is megbíztattam már, hogy kezére járok a menyasszonyszerzésnél. Az Üllői-úti Diákotthonban tanyáztunk valamikor, az 1911 -ik esztendőben. Tamás pajtás a Sárosiak Szekciójának volt egyik vezető és hangadó tagja. Egyszerűbb diákok lettek volna ők is, miként a többi diákotthonbeli egyetemi hallgató, ámde a sárosiak, ha eleganciáról volt szó egyszer, annyi fényelgést tudtak előteremteni (különösen diákbálok alkalmával), hogy szédült ekkora glancból minden jámbor polgárlélek. Ma rég feleséges emberek persze, máiakiket a nagy háború után életben tartott meg közülök az Isten. Mint például Nádffői Tamást is . . . Pedig többször akart már jánynézőbe indulni, de teméntelen elfoglaltsága miatt nem ért rá eddig.

Mint tapasztalhatták a türelmes olvasók, Kisvárdán kezdtem meg ezt a rovatomat s széles kanyarodét írván le a haza területén, elérkeztem végül a haza fő- és székvárosához. Budapestet azonban inkább elkerü-

löm: csak vidéki barátaim neveit szeretném itt megörökíteni szerényen. Mégis van egy ember, akivel kivételt teszek. Ez az ember Ajtay József dr., a kiváló volt közigazgatási bíró, egykor nagyszerű főosztályvezető a minisztériumban s a Magyarságnak alapítása óta mindenki előtt a legrokonszenvesebb s igen megbecsült főmunkatársa.

Ajtay József bátyám sokszor, igen sokszor meghatrendíthetetlen és okos optimizmusával. Ma, amikor úgyszólván minden magyar fülig temetkezett saját gondjaiba, Ajtay Józsefet szerencsétlen hazája sorsa nem hagyja nyugodni mindenekelőtt, ő ama kevesek közé tartozik, aki esti lefekvésnél elmondogatja a Magyar Hiszekegyet. Amilyen nagy felkészültségű tudós, éppannyira nemes lélek. Neheztelni nem tud senkire, igaz, hogy nincsenek is ellenségei. Ha mégis — kivételesen! — felbőszül valamelyik politikusunk ellen, azt írja róla vezércikkben: „bizarr alak“!

Mert ilyen galambszíve van Józsi bátyánknak . . .

VALAMIT MAGAMRÓL ...*

I.

Amikor a *Magyar Falu* hasábjain keresztül először szólok közvetlenül a magyar falu népéhez, megvallom, megindultság üt szíven. Úgy vagyok vele, mint a vándor, aki — bottal a kezében — fiatalon ment el hazulról s amikor újból visszavetődik a szülői házba, itt-ott fehér szálak csillognak már a hajában. Magam is a falu népéből indultam el egyszer és most, amikor a faluhoz értem vissza megint, negyvenkét esztendő van a hátam megett.

Mert a népből származom, a legmélyebbről jöttem föl s mindig büszke voltam reá, hogy egyszerű és nagyon szegény emberek voltak a szüleim. Úgy vágtam neki az életnek árván, elhagyottan, húsz krajcárkával a zsebemben s két karommal, meg az Isten segítségével törtem magamnak utat ebben a sokszor részvétlen világban s ennek a mi mindnyájunk Istenének hálát mondok estén-kint, hogy megtartott a mai napig.

Nagy a meghiúsításom, mikor szemben állok most a sokak által kihasznált s még többek által becsapott magyar néppel, mert én igazán érdek nélkül, önzetlenül s nagy rokonérzéssel szólok hozzá, hogy elmondjak neki

* Ez az önéletrajzi vázlat egy néplapban jelent meg először.

egyet-mást. Részint szórakoztatásul, részint okulás céljából. Már ami az eszembe jut éppen.

Ma, amikor ezeket a sorokat vetem papirosra, negyvenkét esztendő elmúltam s legrégebb emlékeim visszanyúlnak harmadfélesztendő koromig. A felvégen laktunk akkor, ugyanabban a faluban, ahol születtem. Ez a falu cseh területen fekszik ma, azon a részen körülbelül, ahol az öt nevezetes folyónak: az Ungnak, Laborénak, Latorcának, Ondavának és Tapolynak összefolyásából keletkezik a Bodrog. Ott áll ez a falu, északdéli irányban elnyúló alacsony dombháton ma is, amikor huszonkét esztendeje nem láttam körülbelül. Felső végében elől a római katolikus, mögötte a református templomtoronnyal, miközben messzire, igen messzire néznek el a tájon. Mintha örködnének fölötte.

Mert a táj elmondhatatlanul szép!

Észak felől a Vihorlát-Gutin és a Beszkidek lánc szegi be a láthatárt, nyugati irányból odáig látszanak a kassai hegyek, délnyugat felől az újhelyi Sátorhegyek kúpjai merengenek a falum felé, messzi keletről a munkácsi hegyvonulat kéklik, délről viszont a Nagy Magyar Alföld szélesedik kelettől nyugatig. Az a vidék ez, amelyre — a munkácsi hegyek alól jövet — először ereszkedett alá Árpád a vezértársaival.

Ehhez a faluhoz kötnek első emlékeim, amelyek — említettem már az imént — visszanyúlnak két és fél éves életkoromig. A felvégi kis házban éltem ekkor, ez a két-három első emlékem azonban már csak úgy hat reám manapság, mint valami régi-régi álmkép, mely igen-igen kifakult annyi idő alatt. De az egyszerű emberekre, akik megfordultak akkoriban a házunk körül,

ma is emlékszem még és emlékezni fogok mindig, amíg csak életemből tart.

Azazhogy nem is voltak olyan hétköznapi emberek, mert — különösen bámész gyermekszemmel nézve őket — óriásoknak számítottak akkor előttem. Úgy alakjaikra, mint cselekedeteikre.

Ott volt mindenekelőtt zsellérapám vőtársa, a szörnyű erejű Vajda György, aki Cseb faluban lakott volna, ha otthon lett volna. Csakhogy legtöbbször nem igen tartózkodott odahaza. Tudniillik számadókanász volt és mint ilyen, valahol a vihorláti erdők alatt táborozott leginkább, ahol is több kondának volt a főszámadója. Olyan erő rejtezkedett a karjaiban, hogy ketté tudta repeszteni az ezüst egyforintost s ha recsegtetni kezdte egyszer a fogait, mindenki menekült a házból s úgy hányta magára a keresztet. . . Nem volt rossz ember pedig, csak olyankor rázta az indulat, ha előzően némi italt szedegetett magába. Huszonöt esztendeje múlt már, hogy utoljára láttam Vajda György bátyámat, de csak az elmúlt hónapban üzentetett nekem egy közös atyánkfiával, hogy az én viselt dolgaimról is hall elvéte, büszke reám, egyebekben pedig jó egészséget kíván. Persze még ma is ő a főszámadó.

Pedig alighanem belépett már hetvenedik esztendejébe.

Gyakori vendég volt a házunkban édesanyám öccse is, névszerint Balogh János, aki apja mesterségét folytatta, tudniillik ácsmesternek készült, összes rokonaim közt ezt a nagybátyámat szerettem legjobban. Mert mindig jókedvű volt, mindig dalolgatott és soha-soha, az élet legmostohább körülményei között sem esett kétségbe . . . Később, amikor dolgai rosszra fordultak

idehaza, Amerikába vándorolt ki. Három esztendővel ezelőtt véletlenül megtudtam a címét, elmondhatatlan örömmel írtam neki Pennszilvániába, miután hírét sem hallottam harminc esztendeig. Levelemre azonban, melyet ajánlva adtam föl, mindmáig nem jött válasz. Meg kellett értenem ebből, hogy az én Balogh János bátyám, akinek meséit örömtől remegve hallgattam valamikor, aligha van már életben. Talán a bánya ölte meg Pennszilvániában. Mert ha élne, bizonyosan írt volna vissza.

Hogy múlik minden, Teremtőm-Uram! Ha ma. negyvenkét esztendős koromban, széttekintek magam körül, alig van már valaki ezen a világon azok közül, akik valamikor annyi féltő aggodalommal vettek közre és oltalmaztak.

Hanem Szopkó Mihály itt van még!

Szopkó Mihály bátyám édesanyám második fiatalabb hűgának a férje s úgy tudom, ma is meg van jó egészségben. Szolgástorban tengődik szegény, de azért ritkán hallotta panaszkodni valaki. A zúgolódással szemben megvédi őt mindenkor egészséges bölcsesége. Az a nézete tudniillik, hogyha van igazság egyáltalán (már pedig lenni kell valahol!), akkor ez a földi élet bagót számít csak: a túlvilágon kezdődik majd az egyenlőség . . . Azaz, hogy dehogy is egyenlőség! Odaát majd az urak fognak szántani, vetni meg trágyát hordani (elsősorban a grófok meg a bérlők persze!), a szegény ember pedig hasát fogja süttetni a napon. S portorikó szivart fog szívni mindennap. Ez vékony vigasztalás ugyan, ámde Szopkó Mihály szentséges hittel hisz benne mind a mai napig. Pedig lehet már így felül a hatvanon.

És emlékszem-emlékszem anyai nagyapámra is . . . Harminchét-harmincnyolc esztendőnek messzeségéből látom őt szálfá alakjával, amint szelíd szóval igyekszik csillapítani a zúgolódókat. Mert tiszta életű, bibliás ember volt mindig, foglalkozása szerint híres ács Középzemplénben. Később azonban belefáradt ebbe a mesteriségébe s első gazdának állt be az egyik Andrassy grófhhoz, a hardicsi molyván. A „molyva“ szó nálunk ligetes dombrészen elfekvő tanyát, vagy majorságot jelent. A hardicsi molyva az Ondava vízének balpartján található ma is, alig két kődobásnyira a folyótól.

II

Ha ma, annyi-annyi esztendő után visszagondolok első gyermekkoromra, amikor csak alig kezdett ébredezni még az értelmem, egy különös körülmény jut az eszembe mindig. És ez a különös emlék szinte a földig sújt le, annyira vigasztalhatatlan leszek tőle.

Három-négy éves koromban alig akadt nap, hogy különösen tavaszi, nyári és őszi délutánokon, ha egyes-egyedül játszadoztam házunk apró udvarán, föl ne figyeltem volna valami nótára. Ha más-más volt is minden alkalommal e dal, egy dologban egyezett: hogy véghetetlen fájdalom és véghetetlen szomorúság volt valamennyiben. Egyszer az édesanyám ajkán csendült föl e dal, miközben ő maga bánkódva örölt lakásunk pitvarrészében a kézimalmon, máskor valamelyik magános menyecske fűjta az utca felén gubbasztó házacskában, akinek esztendőkkel előbb Amerikába vándorolt ki a férje és a fiatalasszony reagondolván most az amerikai bányában

sínylódó urára, könnyekig facsarodott el a szíve, máskor a szántóföldek irányából szállt felém a dal, mely tele volt földig sújtó szomorúsággal: a búsongó nótával bizonyára valamelyik urasági béres akart könnyíteni nyomasztó kedvén . . . Ma is hallom még ezeket a dalokat, melyek a szegénység zokszavai voltak májakkor is, de amelyeket soha senki nem hallott meg a nagy urak közül ... És valahányszor felém zsonganak e dalok a véghetetlen messzeségből, újra éreznem kell, hogy a magyar szegénységnek senki pártfogója e világon.

De ugyan ki törődött valaha ezzel a magyar néppel?

(Csak melleleg vetem ide, hogy vagy két esztendővel ezelőtt, amikor egy nagyobb történelmi regényemhez készülődtem, szükségem lett volna egy olyan könyvre, amely arról szól, milyen is volt a szegény magyar nép élete ezer év óta? Azt szerettem volna tudni a többi között, mint élt ez a szegénység például kétszázötven esztendővel ezelőtt, milyen viskóban lakott, mi volt akkor egy olyan ember napi munkája, aki ma egy földművesnek felelne meg? És így tovább! Ilyen könyvet azonban seholsem találtam, hiába kutattam az összes könyvesboltokban. Erre legkiválóbb történetíróinkhoz fordultam felvilágosításért, ámde itt is eredmény nélkül. Történetíróink ugyan beszéltek előttem a régi dolgokról általában, de amikor részleteket szerettem volna tudni, pl., hogy milyen anyagból készült egy kétszázötven évvel ezelőtt élt magyar szántóvetőnek a pipája, kitérő válaszokat adtak . . . Mindez pedig amelletts bizonyít, hogy minálunk évszázadok óta csak a nagyurak viselt dolgainak megírásából állt a történet-

írás, magával a néppel azonban senki soha komolyan nem törődött.)

E rövid kitérő után visszatérek mondanivalóim eredeti fonalára.

Apai nagyszüleimet én már nem ismertem. Több-ízben hallottam az apámtól, hogy apja (az én nagyapám) különös módon múlt ki a világból. Van már bizony hatvanhét esztendeje, amikor egy alkalommal beborozott fejjel tartott hazafelé gyalogszerrel valamelyik felsőbodrogközi faluból, ahol is lakodalomban mulatott s visszatérőben a megáradt Latorcán kellett volna átkelnie. Ámde szélvihar volt éppen, nagy habot hányt a folyó s a révész figyelmeztette is idejében a nagyapámat, hogy várjon inkább türelemmel, semmint a vizén próbálkozzon át az istenkísértő időben. Maga a révész semmi pénzért sem vállalkozott volna reá, hogy neki-vágjon a Latorcának. Apai nagyapám erre, aki haragtól fortyogó, indulatos és gyorskezü, mindenképpel pedig önféjű ember volt, szó nélkül beugrott egy keskeny és ingadozó csónakba s evezni kezdett a túlsó partnak az ítéletidőben ... A révésznek valami dolga akadt félpillanatra s amire ismét nagyapám után nézett volna, a csónak felborulva táncolt már a habokon, nagyapám kalapja ott forgott egy örvényben, őmaga azonban nem volt sehol. . .

Azontúl nem is látta senki e világban.

Mennyire más volt ezzel szemben anyai nagyapám!

Ez a másik nagyapám, amint érintettem már előbb, igen híres ács volt Zemplén vármegye középső tájain s el lehet mondani valóban, hogy Szalóktól Isztáncsig és Berettőtől Petrikig az ő szekercéje alól kerültek ki a

legszebb háztetők . . . Magas ember volt, nagy sárga bajusszal s mivel igen komolyan vette az életet, úgyszólván soha senki nem látta mosolyogni, még kevésbbé nevetni. Egyetlen könyve a Biblia volt, amelyet állandóan olvasott, különösen a hosszú téli esték alatt. De nem csupán olvasta a Bibliát, hanem tettei és dolgai is olyanok voltak, hogy őróla nyugodtan el lehetett mondani: igazán a Biblia szellemében élt és cselekedett mindenkor . . . Később, hogy elmúlt már ötven éves és közeledni kezdett a hatvan felé, felhagyott szép és tiszta mesterségével és mert igen-igen értelmes eszű volt, elsögazdának szegődött el az egyik közeli nagybirtokra, a hardicsi molyvára. Ott is becsülte és ragaszkodott hozzá mindenki: a tisztartó csak úgy, mint az alája rendelt uradalmi cselédség.

Ez azonban természetes is volt.

Mert anyai nagyapám igaz ember maradt ebben az új állásában is: fölfelé nem hízelgett soha, lefelé pedig pártját fogta minden alkalommal a szegénységnek. Ami őt magát illette, alázatos lélekkel nyugodott meg minden időben Isten akaratában. Hogy mennyire hívő ember volt, egy esetre ma is emlékszem még. pedig van már annak harminckét esztendeje.

Falusi iskolásgyerek voltam még, mikor egyízben több hétig tartózkodtam szerető és csendes házában. Egy alkalommal alacsony dombtetőn álldogált az öreg, az uradalmi földeken, esteledett már, pillanatra levette fejéről a kalapot és úgy nézett végig a tájon, amelyen béresek és igások a kora őszi szántást végezték. Az egyik bokorból botocskát vágtam magamnak s azzal a botocskával a földet kezdtem ütögetni. Az öreg észrevette s szelíd szóval szóló reám:

— Ne bántsod a földet, fiam! Mert a föld kenyeret ad nekünk, a kenyér pedig Istentől van . . .

Ott lakott esztendőig a hardicsi molyván, annak is legszélső házában, mely mellett ritkás erdő kezdődött már. A legkisebb szélre úgy kezdett zengeni az erdő, hogy szebb volt az minden mennyei orgonánál. . . Harminc esztendeje múlt ezen az őszön, hogy valami borotvakarcolás következtében vérmérgezést kapott az öreg s Isten végzésében megnyugodva távozott el innét a másvilágra. Harminc esztendő után még mindig látom őt képzeletben s még mindig hallom a hardicsi erdő szálfáinak zúgását.

III.

A falunak, amelyről eddig beszéltem, neve: Málca. Itt születtem 1890 december 22-én, egy felvégi kis házban. Apámtól hallottam apró legénykekoromban nem egyszer, hogy soha nem hallott kegyetlen tél ereszkedett alá a Beszkidekről akkor s már november végén olyan volt a hideg és a hó, hogy a farkasok falkákban csatapultak a falvak alatt, sőt ijesztő éhségükben betörtek magukba a falvakba is. Ennek az elbírhatatlan télnek az lett a következménye, hogy teméntelen embert faltak föl az ordasok.

1895 január legelső napjaiban a körülbelül húsz kilométerre fekvő Legényére költöztünk át, ahová szolgálatba szegődött el az apám, miután ráunt a bizonytalan zsellérségre.

Erre a költözkedésre magam is emlékszem, mint négyesztendős legényke. Jóska öcsém másfél esztendős volt abban az időben.

Nagy tél dühöngött akkor is. Két szekeret küldtek elibénk s azonkívül még egy harmadikkal is csatlakozott hozzánk valaki. Apám vőtársa, Vajda György lehetett talán, hogy segítsen nekünk a védekezésben, ha farkasok találnának megrohanni az Ondava hídja körül, hol a Nagyerdő maradványa rémítgette még akkor is az embe-
reket. Különösen téli alkonyatok táján.

Szörnyű rengeteg volt száz-kétszáz esztendővel azelőtt a Nagyerdő! Ennek azonban csak az emléke kísértgetett már abban az időben, mikor négyéveske lehettem.

Sokszor hallottam anyai nagyapámtól, hogy valamikor — két vármegye földjén — negyven kilométerre nyúlt ki a Nagyerdő s voltak idők, amikor háromszáz konda is tanyázott benne. De nemcsak pásztoroknak nyújtott menedéket a Nagyerdő, hanem bujdosó magyaroknak, szökött katonáknak is, akik a németek üldözése elől rejtegették itten szánandó életüket. S jó hely volt a Nagyerdő! Mert aki annak mélyébe vette be magát egyszer, sem német, sem pandúr nem talált reá többé . . . Ez az egy holtbizonyos volt.

Abban az időben azonban, 1895 január havának leg-
elején, amikor Málcáról Legényére kellett átköltöz-
nünk, már inkább csak fenyegető híre élt a Nagyerdő-
nek . . . Ma is emlékszem, hogy mielőtt nekivágtunk
volna az útnak, előzően nagy családi tanácskozás volt
nálunk: elinduljunk-e a zúgó hidegben? Mert ezúttal
igazán nem lehetett tudni: nem találkozunk-e far-
kasokkal útközben? A tanácskozáson résztvett anyai
nagyapám, aztán — úgy emlékszem — Vajda György,
aki kanász-főszámadó volt már akkor is az északi nagy
hegyek alatt, azonfelül Hovanyecz koma, vagy negyven-

holdas gazda, aki a keresztapám volt s ráadásul az a két igásemler, aki értünk jött.

Végül is úgy döntöttek, hogy nekivágunk. Elvégre a fürgeteg eltarthat hetekig: addig csakugyan nem lehetett várunk.

Ma is látom még, amint a középső szekérre pakolják fel Jóska öcsémet, párnák közé. Egy dunnát alája terítették előzően, egy másikat pedig rájaborítottak, hogy az orra hegye sem látszott ki. Melléje aztán engemet, ugyanúgy. Apám hajtotta a középső szekeret (úgy rémlik legalább) s édesanyám melléje kapaszkodott föl az ülésbe. Édesanyám ködmönben volt, fülíg bugyolálva, as apámon guba.

Mert hófúvás volt a világ!

Zúgott-zengett a falu, de azért megindultak velünk a szekerek. Hosszú, nagyon hosszú ideig zörögtünk már (nekünk hosszabbnak tetszett félnapnál is talán!), mialatt mi ketten egymást átölelve tartottuk s lehelletemmel melengettem az öcsém apró ujjait. Egyszer arra eszméltünk föl, hogy sokáig, igen sokáig állunk s a szekerek körül mintha apámék tanácskoztak volna, ingerülten vitatkozva. Esztendőekkel később tudtam meg csak a szüleimtől, hogy az Ondava hídja előtt rostokoltunk akkor s mivel a hídnak félig ledőlt egyik karfája, azon veszekedtek, ne merészkedjenek-e rá az Ondava jegére? Egyesek attól féltek ugyanis, hogy a jég be találhat szakadni a roskadásig megrakott szekerek alatt, de akkor türelmetlenül kiáltott föl az egyik igás:

— Majd én nekimegyek! Bagó az egész!

Mi ketten a dunnák alatt fülelgettünk azonközben.

A régi-régi emlékektől szívensújtva, meghatottságotog el ma is, valahányszor visszagondolok reá, hogy

másfélèves apró öcsém azalatt szakadatlanul azt sutogta a fülemben:

— Janci, itt vannat máj a fajtaszot?

Mert mindenáron látni szerette volna, mint rohanak meg bennünket a toportyánok, mialatt apánk kezében szekercével csapkodja szét e förtelmes dúvadak koponyáit.

A dunnák alól fülelgettünk ketten a hosszas álldogálásra, amikor hallottuk, hogy az egyik szekér csörömpölve indult meg lefelé a magas gátról. Pillanattal reá nagy reccsenés hallatszott, ugyanakkor pedig a zengő szélén át is elhatott hozzánk édesanyánk kétségbeesett jajveszékelése:

— Jézusom Máriám, csak most az egyszer segíts!

Mire a dunyha alól ki mertem volna dugni az orromat, ijesztő' kép tárult elém ... Az első szekér alatt beszakadt az Ondava jege, szerencsére egészen közel a parthoz. Nagyobb baj volt ennél, hogy a szekér tetejéről legördült a savanyúkáposztás hordó, nagy léket vágott ki az Ondava jéghátából s a hordó ott forgott most a háborgó vizén, mialatt sok-sok káposzta szakadt ki belőle s hánykolódott a habokon . . . Édesanyám a folyó szőlén táncolt kétségbeesésében, a gubakesztyűs tenyereit csapkodta össze, mialatt köröskörül fehérben kavargott minden s a partmenti apró fűzfák földig hajoltak le a szél korbácsütései alatt.

Apám, Vajda György nagybátyám meg a két ígás a lék szélén topogott tehetetlenül, mivel nem tudták elérni a káposztáshordót. Egyszer csak káromkodva kiáltott föl az apám:

— Először a káposztát kell megmenteni, az istenfáját! A lovakat kihúzni ráérünk azután is!

Ugyanakkor másodszer is feljajgatott az édesanyám:

— Jézus Mária, Szent József!

És míg fülzengető orkánban sikoltzott a világ, annyit láttam még, hogy apám, aki nem a jégbeszakadt lovakkal, hanem a savanyúkáposztával törődött mindenekfölött (igaz is, hogy élt-halt a töltöttkáposztáért!), — láttam még, hogy apám váratlanul a tajtékzó lékbe ugrik bele, gubástul. És mialatt körülbelül kötésig ért neki a víz, a guba alja táncolni kezdett a habokon, szélesen kiterülve, őmaga veresre mart képpel s erőlködve és káromkodva kapta meg két kézzel a hordót s igyekezett kiemelni a lékből, miközben felülről a többiek próbáltak segíteni neki.

Hogy mi történt azután, nem emlékszem többre, mert fejemet ijedten kaptam be a dunna alá s azontúl csak az édesanyám jajveszékélését hallottam, amint kétségbeesetten csapkodta össze bőrkesztyűs tenyereit. Azalatt egyre azt ismételtette:

— Jézus Mária, Szent József!

Szívfájdító emlékem nekem ez a költözködés és azóta is, valahányszor szegény családokat látok, amelyek — mint béresek vagy igások — egyik uraságtól másik urasághoz költöznek át ócska ingóságaikkal, mindig ama kegyetlen tél jut az eszembe. S olyankor magambaszállok egy meghatódott pillanatra.

Mert jó lelkek ezek a földhözragadt emberek és ha valaki csak egy kis szeretettel hajlik le hozzájuk, sokszoros hálával fizetnek a jóságért. Nem egyszer megfigyeltem, hogy — különösen újesztendő táján — föl-fölcsendülnek a búcsúzkodó dalok a cselédlakások és majorságok körül a költözködni készülő egyszerű cseléd-

emberek szájáról. Ezek a bús dalok tele vannak nehéz fájdalommal.

Egy ilyen árva dalocska ma is visszacseng még a fülembé, úgy harminc esztendőnek messzeségéből:

*Udvarom, udvarom, kerek kis udvarom,
Nem seper már többet az én gyenge karom,
Sepertem eleget, seperje már más is . . .
Öleltem a babám, ölelje már más is.*

Egyéb ilyen dalaikban az uraságtól búcsúznak el keservesen s megköszönik a gazdájuknak, hogy enni adott nekik. Hiszen igaz, hogy azért a betevő falatért megdolgoztak tízszeresen, de a válás fájdalmában csak a hálára gondolnak ezek a hányódó szegények, akik talán ezer esztendő óta tengődnek már így Magyarország földjén . . .

... Az Ondavából ezalatt kiemelték apámék a hordókáposztát, úgyszintén kivezették a félig beszakadt lovakat s kevéssel reá lépést haladtunk át a veszedelmes nagyerdei hídon. Úgy negyedóra múlva a Binyó-csárda előtt álltak meg a szekerek. Elhagyottan gubbaszt ez a csárda a Bodzásújlaknak kinyúló országút szélén . . . Teremtett lélek nem volt benne ama szörnyű téli napon, kivéven a csaplár-zsidót, aki a szakállába temetkezve, álmosan bóbiskolt a kuckóban. Szerencsére meleg volt odabent, apám levetkezett, a boglyakemencén megszárogatta ruháit, miközben egy kis meleget kértek. Attól fogva élénken diskuráltak s még sűrűbben pálinkáztak. Két óra múlva továbbzörögünk aztán az ítélet-időben.

A hóviharban így törtük magunkat előre — Bodzás-

újlakon, Barancson és Velejtén, át — egészen Legényéig. Mégis jó volt, hogy neki mertünk vágni az útnak, mert a havas orkán továbbtombolt azután is. Valami két hétig.

Az a kis ház, amelyben Legényén telepedtünk le, a falu közepetáján feküdt, szeinközt a katolikus haranglábbal. Legénye az én tulajdonképpeni falum, mert idekötnék küzködő gyermekemlékeim s itt jártam az elemi iskolának mind az öt osztályát. Innét kerültem el a nagyvilágba s ma is keserű sóhajtozással vágyódom vissza nékem felejthetetlen házacskaí közé . . .

IV.

Azok az első hetek, melyek az új faluban való megtelepedésünkre következtek el ma már szétfolynak az emlékezetemben. Azt azonban tudom, hogy legelső látogatónk az öreg Alexovics Józsi bácsi volt, testi-lelki barátja anyai nagyapámnak.

Alakja azért él oly élesen előttem, mert — úgy szóbeszéd során — tőle hallottam először ezt a szót: „Königgrätz“ . . . Sok-sok esztendővel azután, amikor én már a pataki kollégiumban voltam diák, tudtam meg csak Alexovics Józsi bácsitól, hogy ott volt a königgrätzi csatában, az 1866-ik esztendő egy kánikulai napján. Az osztrákok és magyarok verekedtek ott a poroszokkal, ámde a poroszok úgy szétszórták őket, mint szél a polyvát. . .

Józsi bácsi előadását órákig el tudtam volna hallgatni, oly csodálatosan szép volt az!

Ómega csak hídács volt az ütközetben és míg oda-

elől csúnyán csépték egymást, Józsi bácsi éppen valami hadihídat javíthatott a szekércéjével. Mivelhogy ezt adták neki parancsba . . . Forgatta a szekercét Józsi bácsi nagy serénységgel, mikor váratlanul úgy fordult a hadiszerecnse, hogy a poroszok épp annak a hídnak nyomták neki az osztrákokat és magyarokat, akik is fejvesztve kezdtek özönlenni, egyenesen a hídon keresztül. Alexovics Józsi bácsi csak akkor kapott fejhez, amikor egy előretört porosz dzsidás hasbasúrta a dzsidájával. Sebesülését eleinte nem vette észre, mindössze olyan érzése volt, hogy mintha valaki megbökte volna a jobb félhasát.

Hanem erre már szedni kezdte a lábait ő is. És csak Trencsén táján álltak meg először, amikor már ketten fújattak mindössze az egész hadseregből, valamelyik falujabeli kenyerespajtásával együtt.

Valahol Trencsén alatt megálltak tehát!

És csak ekkor vette észre magát Alexovics József: hogy valami meleg folydogál a hasa környékéről s ilyen meleggel van tele a katonacsizmája is. Nyomban lehúzta a csizmát s letolta magáról a nadrágot, de elszörnyedve látta ekkor, hogy merő vér az egész alsóteste, hasának azon a részén pedig, ahol az a betyár porosz döfte meg, a belei kezdenek kibújni. Nem okoskodtak sokat, hanem tüstént Trencsénbe gyalogoltak be, ahol is az orvos összevarrta az Alexovics József hasán tártongó lyukat, úgy illett volna ezekután, hogy Józsi bácsi ágyba feküdjék le vagy nyolc napra. Ezt azonban nem tehetette, mert akkorára elérték a várost az utánuk özönlött osztrák és magyar hadak s vad menekülésük közben mind azt kiáltozták tátott szájjal:

— Gyün a német! Gyün a német!

Erre Alexovits József is trappolni kezdett az alig-bevarrt hasával, meg a falujabeli katonapajtasával. De míg a hadsereg többi része Győr városának futott, mert a fővezér ezt a helyet jelölte ki új gyülekezési pont gyanánt, ők ketten Zemplén vármegyének vették a direkcíót, miközben szakadt róluk a verejték s lihegtek, mint a kutyák. Csak a szomszédos megyének, Abaújnak közepén álltak meg először, hogy lepihenjenek keveset. Ott helyben el is aludtak egy krumplitáblán s ahogy új erőt szedtek volna magukba, nekivágtak ismét, ezúttal már csöndesebb menetben és nem is állapodtak meg, csak Legénye községben, ahová másnap estére érkeztek meg. Nem is jelentkeztek többé a hadseregbe: várhatta őket I. Ferenc József!

Diákkoromban ezt a nevezetes hadiélményét sokszor mesélte el nekem Alexovics Józsi bácsi. Hogy valóban ott legénykedett valamikor ő is a königgrázi mezőn, azt mindenki tudta, de már a belek hirtelen össze varrásán s a friss varrással való további menekülésen suttyomban mosolygott mindenki. Ne vitatkozzunk azonban a régi dolgokon! Ki tudná megmondani annyi évtized után, mi volt a valóság a régi világban s mennyi volt benne a költészet? Hiszen még arról sincs fogalmunk, mi megyén végbe körülöttünk manapság a földön? . . . Ahelyett kívánjunk inkább békés nyugalmat a túlvilágon Alexovics Józsefnek, ahová valami kilenc-tíz esztendővel ezelőtt tért meg az öreg, késő vénségében. Azóta a legényei temetődombon fekszik ő is és hallgat, hallgat rejtelmesen.

. . . Itt, Legényén kezdtem fölcseperedni elemi iskolás legénykévé. Hanem addig harmadfél esztendőnek kellett elmúlnia még.

Különös falu ez a Legénye. Azok közül a falvak közül való, amelyek ma már csak a Felvidéken fordulnak elő. De ott is elvétve csupán.

Valamikor, úgy nyolcvan esztendőnek előtte, még kizáróan hétszilvafás nemesekből tevődött össze a lakosság, eltekintve néhány szolgalegénytől, akik szlovákok vagy kisoroszok, tehát római, illetve görög-katolikusok voltak. Mert e hétszilvafás nemesek közt nem akadt más, mint református.

Nyolcvan esztendő óta azonban óriási változás ment végbe.

A kálvinisták annyira büszkék, sőt gögősek voltak bocskoros-nemesi voltukra, hogy a szentnek sem akartak dolgozni! Ahelyett egész nap a házuk tornácában üldögéltek s egész nap pipáztak. Változatnak okáért olykor kiálltak a kapujuk elé, a hidacskára s ott is pipáztak, kissé eltartván jobbkezüikkel a pipának szárát, miközben oda-odakiálltattak az udvaron lődörgő egyetlen szál szolgalegényüknek:

— Ne lopd a napot, te, mert tüstént a füled közé csapok! . . . Akkor oszt mehatsz!

Nyolcvan esztendő alatt végleg összeolvadt ilyenformán a néhány hold földcskéjük, amihez tetemesen hozzájárultak a római katolikus szlovákok és a görög-katolikus kisoroszok is.

Nyolcvan esztendő folyamán ugyanis ezek a római-és görögkatolikusok észrevétlenül szivárogtak be a faluba és miután semmiféle vállalkozástól sem riadtak vissza, Isten megsegítette őket. Egyesek gazdasági cselédnek álltak be, mások a vasútra álltak ki dolgozni, ismét mások követ fejtettek a bányában, a közeli velejtei erdő szélében, legtöbben azonban fölkerelkedtek össze-

kuporgatott, avagy kölcsönbekért útiköltségükön s nem álltak meg Amerikáig. Ott megszedvén magukat, néhány év múlva visszafelé szállingóztak s jó pénzért hol itt, hol ott csíptek el pár holdacskát a kurtanemesek földjeiből. Amikor — tizenöt esztendővel ezelőtt — bekövetkezett a nagy változás, a nemesek már a falu népének felére zsugorodtak le (vagyonban még inkább!), ámde urak lóvén, még ma sem igen szeretnek dolgozni. Ahelyett pipáznak.

Legénye falu dombon nyúlik el észak-déli irányban, egyetlen utca mentén úgyszólván, Újhelytől alig nyolc kilométernyire. A kilátás elmondhatatlanul szép mindenfelé. Köröskörül — hol közelebről, hol távolabbról — hegyvonulatok, erdőségek szegik be a láthatárt, nyugat felé a Ronyva völgye (ez a patak ma az országhatár), déli irányban pedig messzire belátni a Bodroγκöz lapos mélyébe.

Mielőtt iskolába írtak volna be, ezeken a dombokon és a Ronyva táján csatangoltam sokat Jóska öcsémmel, közben pedig kiskanásznak csaptam föl s két malackánkat őriztem a falu déli vége fölötti Hecske nevű dombon. Általában csöndes, gondolkodó legényke voltam s kis ködmönömön heverészve a Hecskén, órákig merültem el a természetbe avagy merengő vággyal néztem el Újhely tornyai felé, melyek ezüstszínű fényben látszottak a messzeségből s leírhatatlan érzések közt vágytam el a nagyvilágba. Félnapig el tudtam nézni a pacsirtákat, amint függőleges vonalban emelkedtek föl-föl, a mennyboltnak. Nyári és őszeleji estéken pedig, mialatt édesanyánk a tehenet ment el megfejni, apánk viszont még nem tért haza, házunk tornácán kuporodtam össze Jóska öcsémmel. És míg Jóska — fejét az

ölembe hajtva — elaludt, én rajongva néztem a radványi és pálházi hegyek irányába, amelyek oldalában pásztortüzek csillogtak lankadatlanul. És ha késni talált volna édesanyánk, remegni kezdtem. Mert tudtam, hogy mihelyt aludni térnek a falubeliek, a nagykút tájékán, meg a kertek alatt temetői kísértetek kezdtek settengeni lábujjhegyen.

Kísértet járással, hiedelmekkel, babonákkal volt tele az ottani egyszerű népek világa. A kísértetekben — megvallom félénken — még ma is hiszek valamit . . . Csaknem úgy, mint kislegény koromban.

Apámtól tudom, hogy apja (az én nagyapám) egy éjfélkor a halállal ment öltre a málcái alvégen s iszonyú verekedésben pocskolták össze egymást kegyetlenül. . . Abban az időben nagyobb kiöntések voltak még a Ronyva két partján s e kiöntések fölött lidércfények táncoltak késő estéken, amelyeket bolyongó másvilági indzselléreknek tartott a nép. Ezek a mérnökök ugyanis, amikor vagy nyolcvan esztendővel ezelőtt a nagy földosztást rendelte el parancsba Kossuth Lajos, összejártszottak a nagyurakkal s a szegény embereket kisémmizték mindenből. De meg is lett a büntetésük! Haláluk után azzal sújtotta őket az Isten, hogy — kis lámpással a kezükben — örökké a Ronyva kiöntései között bolyongjanak éjszakánként. Alexovics Józsi bácsi egy éjszakán össze is akaszkodott egy ilyen indzsellérral. Mert amikor azt követelte volna a vízimérnöktől, hogy világítson neki a szekér alá (tudniillik ki talált esni a tengelyből az egyik végszög), az indzsellér úgy rúgta farba Józsi bácsit, hogy a szekér alá esett . . . Szopkó Mihály bátyámmal, apám vótársával, megesett viszont, hogy amikor egyszer — nagygyakorlatról hazafelé tartva —

a bánóci állomásról gyalogszerrel igyekezett volna Málca irányába (oldalán tarisznyával), a holdvilágos éjszakában olyan fene-kutya állta el az útját, hogy Falkustól Berettőig ért el . . . Mennyi ez távolságra? Legalább harmadfél kilométer! . . . Hogy azután e döglesztő helyzetből mimódon sikerült kimenekülnie Szopkó Mihálynak, arra már nem emlékszem.

Életemnek eme korszakában legforróbb álmom egy pár kis bocskor, egy karikás, meg egy apró kanásztülök lett volna. Annyit esdekeltém érte az édesanyámnak, hogy végül is a kis bocskort, a karikást, meg az apró kanásztülköt megvette az újhelyi bazárban. Nem tette könnyű szívvel, mert pénzt kellett kiadni érte, a pénznek pedig — mióta csak az eszemet tudtam — mindig nagy szükében volt kis családunk. Ahogy aztán meglett volna a sárga bocskorka, a karikás, meg a pirinyó tülök, kanásznak csaptam föl, mint ahogy följebb érintettem is már. Attólfogva két malacunkat őriztem a Hecske nevű dombon.

De szép élet volt az, Istenem!

Azaz, hogy szép lett volna, ha odahaza nem fordultak volna elő — és pedig elég sűrűn — családi patvarok. Dehát előfordultak s most, amikor kitárom magamat mindenki előtt, elmondhatom minden szépítgetés nélkül, hogy az akkori zivatarok okozója az apám volt s szegény édesanyám szenvedett miattuk szakadatlanul. Mert szilaj ember volt az apám és sehogy sem bírt magával, meg a vérével, Isten nyugassza meg! Ezért sokat, nagyon sokat sírdogált odahaza az édesanyám s ráadásul ha fortyogó indulatba jött az öreg, rosszul bánt szegénnyel.

Valahányszor anyám jut eszembe, mindig könnyes

lesz a szemem. Harmincötödik esztendejében hagyott itt bennünket örökre a négy tehetetlen s nálam fiatalabb testvérkémmel együtt.

Szép, nagyon szép asszony volt édesanyám!

Fehér arcát ma is látom s gazdátlan dalocskáit ma is hallom még. Sokat nélkülözött, de sűrűn nótázgatott, azért dúdolgatva, mikor azt hitte, hogy senkisésem hallja. Senki más nem ismerte ezeket a búsongó kis dalokat, miután maga csinálgatta őket, rögtönzött dallamokra... Mindenáron azon volt szegény, hogy református papnak tanuljak ki. Nem egyszer színezgette magában a jövőt: hogy én majd lelkipásztor leszek, talán esperes is, öreg korára magamhoz veszem őt s bizonyára kap nálam egy szobácskát, ahol meghúzhatja magát tehetetlen napjaira. Én ugyan nem lettem pap s ő is fiatalon hagyott itt bennünket. Huszonkilenc esztendeje már . . .

V.

Elkövetkezett az 1897-ik esztendő, amelynek szeptemberében meg kellett volna kezdenem a falusi népiskolát. De — akkori eszemmel — kétségbeesve tiltakoztam még a föltevés ellen is, hogy nyár végével beírassanak. Iskolát járt nagyobb fiúk azzal rémítettek ugyanis, hogy a tanító úr kökénybokorból vágott pálcával náspácolja az iskolásfiúkat. Emlékszem, hogy Dudás Jancsi egy alkalommal három nadrágot húzott magára, miután komoly kilátása volt rá, hogy aznap deresre húzza a tanító úr. Így érthető aztán, ha végeláthatatlan ellenkezéseim voltak édesanyámmal s egy augusztusi alkonyatkor könnyes szemmel álltam eléje:

— Édesanyám, ne írassanak be! Megtanulok én magamtól is olvasni. . .

— De hát mi van veled, kisfiam? — csitítgatott az anyám.

A választ négyesztendős Józsi öcsém adta meg, aki a pitvarban játszadozott akkor is:

— Melt az iszkolába mindig velnek!

Már-már beteg lettem, annyira félttem a tanítótól. Kiderült persze hamarosan, hogy semmi, de semmi okom sem volt erre a rémüldözésre.

Az 1897-ik esztendő szeptember havának első napján kézenfogva vitt föl édesapám a dombonálló iskolába. Tanítóm Lipcsey Károly volt, aki — valami harmadfél esztendővel reá — Szatmárnémetibe költözött át. Azóta nem láttam. Él-e még? Nem tudom. Ha életben tartotta mindmáig az Isten, román területen lehet csöndes nyugdíjban s járhat már úgy a hetvenedik esztendeje felé . . . Teremtőm, ha láthatnám egyszer még!

Lipcsey Károly egy évig tanított csak, mert betegeskedvén kissé, a másik esztendőben egy csinos és fiatal tanítónő helyettesítette. Kubáskó Malvinnak hívták s Munkácsra való volt. őt sem láttam azóta. Több ízben érdeklődtem utána s annyit sikerült megtudnom mindössze, hogy 1918 végén elhagyta Munkácsot s most az ország valamelyik zugában taníthat. Mert tanítania kell még.

Közbevetve megemlítem, hogy mindjárt az első esztendőben a legjobb tanulók közé vertem föl magamat s év végén, a záróvizsgán, nagy kitüntetés ért. Dókus Ernő falunkbeli földesúr (ma a zsinat és konvent nyugalombavonult világi elnöke) elnökölt a református templomban megtartott vizsgán s mikor a jutalmak ki-

osztásáról volt szó, hozzám egész kis beszédet intézett s egy forintot adott. Igen meghatott a dicséret (édesanyám csöndesen könnyeztetett a közönség sorában), de még jobban megörültem az egyforintosnak.

Megemlítem ugyanitt, hogy Legényén mindig felűnő volt a hosszúéletű emberek száma. Talán azért is, mivel szabadon és domboldalban fekszik a falu, ki van téve a szelek járásának s emiatt állandóan éles a levegője. Nemes Pikor György úr például, mint régi írásokban írva található, 1814-ben a 111-ik, azaz egyszáz-tizenegyedik esztendejében járt. Dókus Ernő beszélt nekem, hogy amikor ő 1880-ban kastélyt és birtokot vásárolt Legényén s állandó lakásra oda költözött ki, két igen öreg embert talált a faluban. Az egyik a vén Soltész volt (ez a família ősrégi Legényén), a másik a vén Sebeők. Akkoriban mind a kettő betöltötte immár százharmadik esztendejét. Dókus Ernő először a vén Soltészt szólította meg:

— Mondja csak, Soltész uram, mi magyarázata lehet a maga hosszú életének?

Soltész bácsi nyomban kész volt a válasszal:

— Az a magyarázata, nagyságos uram, hogy mindig keveset ettem és soha pálinkát nem ittam!

Kevéssel reá a vén Sebeőkkel találkozott Dókus Ernő. Őt is megszólította:

— Mondja csak, Sebeők uram, mi magyarázata lehet a maga hosszú életének?

Sebeők bácsi szintén nem késett a válasszal:

— Az a magyarázata, nagyságos uram, hogy mindig teleettem magamat s nem volt olyan nap, amikor meg ne ittam volna legalább egy itce pálinkát!

Hozzátette még, hogyha történetesen egy liter

pálinkához jutott néha, az egész litert egymaga itta meg. Egy hajtásra lehetőleg.

. . . Ott hagytam el, hogy másodelemista koromban a fiatal Kubáskó Malvin volt a tanítónóm, ő azonban egy esztendő után Munkácsra ment vissza, ugyanakkor elköltözött Lipcsey Károly is. Ezzel egyidőben Sikolya Antal lett a tanítómesterem, aki Tárcaírói jött Legényére.

Sikolya Antal talán legkiválóbb tanítója volt Zemplén vármegyének s őt tekintem ma is tulajdonképeni mesteremnek. A harmadik, negyedik és ötödik osztályt már az ő keze alatt jártam végig, mindvégig mint a legjobb tanuló. Szüleim — az ötödik osztály után — az ő tanácsára és sürgetésére vittek be a pataki kollégiumba, a tanító úr viszont, akit később igazgatói címmel tüntettek ki, atyai jóbarátom maradt mindvégig. Valahányszor találkozunk, a régi szeretettel szoktuk megölelni egymást. . . Vallástanra Kádár János bátyánk, Legénye volt jóemlékezetű református lelkipásztora oktatgatott. Ma is magam előtt látom még, amint az első osztályban — a legelső hittanórán — kérdést intézett hozzánk, tévelygő nebulókhöz, hogy ki tudja a Miatyánkot? Nyomban feltartottam a mutatóujjamat, amire János bácsi intett nekem, inkább úgy a szemöldökével:

— Hadd hallom!

Én belefogtam:

— Az Atyának és Fiúnak és Szentlélek-Istennek nevében, Ámen! Miatyánk, ki a mennyekben ...

Tudniillik keresztet vetettem magamra. Abban a pillanatban megbotránkozva és fájdalmasan kiáltott fel János bácsi:

— Megállj, megállj, Embernek Fia! Avagy a bálványimádók szertartásait követed-é? Hiszen így el-kárhozol és pokloknak kénköves tüzeire vettettel!

Megijedtem és sírni kezdtem keservesen. Édesanyám ugyanis római katolikus volt, ő tanított imádkozni s természetesen katolikus szertartás szerint. Hát ez volt a hiba! De én azt még nem tudtam akkor . . .

Azok az esztendők, melyek a legényei elemi iskolában mentek el fölöttem, feledhetetlenek maradnak reám nézve halálomig. Ma is hallom a hazafias dalocskát, amelyet — Sikolya Antal bátyánk vezényletére — két hangra viszünk föl, a mestergerendáig. Lelkesen viszszük, mialatt odakint őszi hidegben dideregnek már a fák meg a bokrok levelei:

*Ezer esztendeje annak,
Hogy a magyarok itt laknak . . .*

Harmincegy éve már ennek . . .

VI.

E század első hetében, 1901 január 2-án újból költöznünk kellett és pedig a Legényével szomszédos Csörgő községbe, egy faluvégi házba. Ott állt ez a ház elhagyottan, kísértet járó hírben. „Régi ház az országútnál“ címen regényt is írtam róla.

Ez a költözködésünk is hóviharban ment végbe. Szerencsére azonban a távolság alig volt jó három kilométer.

De ha elmentünk is lakni Legényéről, iskolába azért

csak odajártam az öcsémmel, meg egy Sebők Miska nevű pajtásunkkal együtt. Jártunk ugyanúgy madárdaltól hangos májusban, mint kegyetlen havazások idején. Szépek, nagyon szépek voltak ezek a mi alig háromnegyedórás gyalogsétáink, különösen tavaszidőben és hamar-őszön. Ilyenkor daloltunk hármásban, avagy hazafias költeményeket szavaltunk harsányan Ebből az időből mindössze egyetlen nyurga legényről akarok megemlékezni, aki valahonnét az Alsó-Bodrogközből került el hozzánk, Közép-Zemplénbe és aki mindig magyaros szabású ruhában járt, s fényesrevikszolt csizmában.

Foglalkozása szerint hetes lett volna a bárói kertben s Miska bácsinak hívták. Másik nevét ma már nem tudom. Szabad idejében, különösen vasárnap délutánonként szeretett elkószálgatni a falu fölötti erdők szélén, avagy a Ronyva-patak füzesei táján, amelyekhez kettős nyárfasor között vitt az út. Ilyen alkalmakkor szívesen vitt magával engem is, én pedig repeső szívvel tartottam vele, mert kalandjait napokig el tudtam volna hallgatni. Azaz, hogy: állítólagos kalandjait.

Egy ilyen vasárnap délutánon — gyengülő verőfényű nyárutó volt éppen — a falu fölötti magaslaton heverésztünk ketten, ahonnét nagyon messzire lehetett ellátni. Miska bácsi, miközben a fogai közt babrálgatott egy szalmaszállal, egyszer csak azt kérdezte tőlem:

— Hát azt hallottad-i mán, öcsém, hogy evett meg a miskolci baka egy egész bornyút?

— Nem hallottam, Miska bácsi — válaszoltam szívszorongva. Mert gondoltam tüstént, hogy alighanem rendkívüli dolgot készül elmondani megint Miska bácsi.

Úgy is lett!

Miska bácsi eldobván ugyanis a szalmaszálat, felült a gyepen s így kezdte akkor:

— Hallgass hát ide, öcsém!

Először rágyújtott egy dráma-cigarettára s miután néhány mély szívást füstölt rajta, belefogott:

— El fogom mondani neked. Nem máma történt, van már bizony tizenegy esztendeje is annak. Te akkor születhetél, öcsém . . .

Megtudtam ilyenformán, hogy a kilencvenes években szolgált a miskolci 65-ös bakáknál egy regruta, aki — bármennyi porciót adtak is neki a századszakácsok — állandóan gyomorbántalmakról panaszkodott, mivel állandóan éhes volt. Nos, volt ennek a katonának egy kapitánya, aki bizonyos alkalomból kifolyóan fogadott egy másik kapitánnyal, hogy van neki egy olyan bakája, aki egész bornyút tud megenni egyfolytában. Persze nem élő, hanem sült állapotában.

Állt tehát a fogadás!

A kitzüött estén a 65-ös gyalogost, akiről szó van, beültették egyik miskolci vendéglő egy félreeső zugába (a Koronába valószínűen!), mialatt az ezred tisztjei nem messze tőle hosszú-hosszú asztalnál foglaltak helyet, hogy tanúi legyenek a világraszóló évésnek.

Mert félóra múlva enni kezdett a baka.

Előzően tudniillik leöltek egy négyhetes borjút s még a négy lábát meg a fejét is feldolgozták, hogy ne menjen veszendőbe. A pincérek egymásután hordozták föl a különféle fogásokat: a karajt, a vesést, a lapockát, sültet, pörköltöt, kirántott húst s egyéb pecsenyét . . . A baka nyugodtan evett, minden szembe-tűnőbb lelki felindulás nélkül.

Evett a baka . . .

Így evett esti félkilenctől hajnali három óráig, mialatt az ezred tisztjei visszafojtott lélekzettel nézték a bendőhasú bundást, avagy düledt szemmel meredtek rá. Hajnali három óra körül, mikor az utolsó fogást hozta a pincér, szólásra jelentkezett a bakancsos. Kapitánya intett neki, hogy beszélhet, mire a rekruta vigyázz állásba csapta össze a bakancsa két sarkát:

— Százados úrnak alázatosan jelentem, az a kérdésem volna, mikor gyön mán az a bornyú?

Tudniillik abban a hitben volt az istenadta, hogy amit addig evett hat és fél órán keresztül, mindaz csak előételnek számít. . . De itt már olyan harsogásban tört ki az ezred tisztikara, hogy rengtek a falak. A kapitány megnyerte a száz forintot s bakancsosának is adott belőle valami tízet. . .

. . . Ahogy idáig ért volna az elbeszélésben Miska bácsi, kissé maga elé szomorkodott, utána pedig megvakarászta a haját, a nyakánál:

— A baka jól járt, mert tíz forintja vót, hozzá meg alaposan be is evett. Egész életembe sajnálni fogom, hogy nem láthattam azt az evést!

Sokat, igen sokat kószálgattam Miska bácsival a határban, úgy harminckét esztendővel ezelőtt. Mi lett vele azóta, él-e még, nem tudom. Harminckét esztendő alatt még a hírért sem hallottam egyszer sem.

Azalatt pedig észrevétlenül elkövetkezett az az időpont, amikor vizsgáznom kellett volna az elemi iskolai ötödik osztályból. Utána még egy nagyszünetidő jött s akkor szüleimnek be kellett volna íratniuk engem a pataki kollégiumba ... Ha igaz!

Mert előttünk állt a nagy kérdés: miből? Igen

sok pénz kellett volna hozzá, hogy pataki diák lehessenek a valóságban. 1902 szeptemberében kellett volna bevinniök szüleimnek Patakra, de már tavasztól kezdve tartottak a nevezetes családi tanácskozások . . . Istennem, miből?

Sok, nagyon sok pénz kellett volna!

Abban az időben, 1902 őszén hatvan forint volt az egész évi konviktusi díj, amelynek első felét a beiratkozásnál kellett volna lefizetni. Ehhez jöttek a tankönyvek árai, aztán a félesztendei tandíj s a lakás ára — két hónapra előre! — öt forint. Szörnyű összeg volt az akkori helyzetünkben.

De mégis előkerült a pénz.

Apám-anyám minden erejét megfeszítette, kölcsön is kértek hozzá jószomszédtól, komától s 1902 szeptemberének elsején elindultam apámmal Patakra, hogy tájékozódjunk a végleges összeg nagysága felől, amelyet le kell majd fizetnünk . . . Ügy volt, hogy délutánra visszajövünk és csak szeptember 4-ikére visz be majd véglegesen édesanyám.

A kocsi előállt s miután beültem volna kissé elszorult szívvel, apám a lovak közé vágott s megindultunk a szeptemberi verőfényben.

Sátoraljaújhelyen túl, mely alig volt hat kilométerre Csörgőtől, kitarult elénk a Hegyalja és a Bodroglak széles világa s a kettőnek ölelkezési pontján, a Bodrog két szélén kibukkant Sárospatak. Hej, dobbant a szívem! A messzeségből úgy látszott, mintha a katolikus és református templomtorony szembefordulva nézett volna egymásra, oldalt észrevettem a Rákóczi-vár bástyáit (negyedik bástyája századok óta csorba!) s ugyanakkor a négyszázados kollégium pala-

teteje is fölcsillant a napban. Apám elmagyarázta aközben, hogy van azon a kollégiumon két emelet, a két emeleten száz ablak is talán és csaknem minden ablakból egy-egy véndiák lógatja ki a pipáját, miközben gondtalanul pöfékel a méteres száron. De ugyanakkor megtudtam egyebet is az apámtól: hogy a kollégiumban van legalább negyven tanár, legtöbbször nagy szakálla nőtt a sok tudománytól s annyira okosak, hogy köztilók szokták megválasztani a püspököt is. A végén felkiáltott az apám:

— A nagy Ég tudná, honnét veszik azt a temérdek eszüket!

Zörgött velünk a kocsi s mind közelebb ért hozzánk a diákváros. És ahogy bezörögtünk volna az Üjhely felől besikló országúton, egyenest a kollégiumnak mentünk neki... A torkomba vert föl a szívem! Szószertint úgy volt, amint az apám mondta előre: a kollégium előtt öreg diákok pipáztak avagy beszélgettek fesztelesen, az apró és tanácstalan diákokat viszont, akiknek mendur volt a neve, szüleik vezették kézenfogva, hogy lefizetvén a tápintézeti díjat, tandíjat és könyvek árát, beírassák Őket a gimnáziumi igazgató úrnál. . . Százszáz diáktól zsibongott a város s én az apámmal egész nap bódult fejjel jártam a főiskola folyosóit, a könyvesboltot, a kollégiumkert utacskáit, a széles főutcát meg a szűk sikátorokat. Ahogy délutánra hajlott volna aztán, apám újból befogta a lovakat, miközben egy szívszakasztót sóhajtott:

— Igazán megáll az eszem, honnét vegyük azt a veszett-sok pénzt?

S megrántotta a gyeplőt, hogy ne is álljunk meg, csak odahaza.

E század elején valóságos kis köztársaság volt Patak falain belül az ottani diákélet világa.

Szeptember negyedikén — hátán a batyummal — mégis csak bevitt az édesanyám. Újhelytől gyalogosan vágunk neki a tizenkét kilométeres útnak, hogy megtakarítsunk valamit a sok-sok kiadáson. Ámde hiábavaló volt minden ilyes erőlködésünk, mert amire mindent kifizetett volna az édesanyám, lakást bérelt volna ki részemre a Vitkay-udvar három diákszobája közül a középsőben s végül, miután sajátmagának tíz krajcárt tartott volna fenn az Újhelyig szóló harmadik osztályú vasúti jegyre, minden megmaradt pénzt nekem adta át. Húsz krajcár volt ez összesen s úgy tekintem ezt a húsz krajcárt ma is, mint szüleim örökségemet. Attól fogva ugyanis saját erőmből törtem magamat fölfelé s próbáltam kapaszkodni a két vékony karommal. S Isten velem volt minden lépésemben!

Abban az időben nagy volt a diákélet Patakon s ebben a diákéletben teljesen elvesztem kicsinyke búmmal, mint porszem a forgatagban.

A kollégium folyosóin koros diákok jöttek-mentek magyar ruhában, csizmásan meg a hosszú pipaszárukkal s tekintélyük oly nagy volt az apró diákok, mendikán-sok vagy mendurok előtt, akár a tiszteletreméltó tanár uraknak. Abban az időben szájról-szájra adták még a hagyományokat s az öreg diákok sokat, igen sokat meséltek a fiataloknak a diákelődök százados szenvedéseiről és ama rég porrávált tanítványokról, akik nagy hírt-nevet szereztek az Alma Maternek, a mindnyájunkat nevelő Édesanyánknak, mikor már kimentek az

életbe. Már az első hetekben tudtuk, hogy a főiskola diákja volt II. Rákóczi György, hogy itt tanult Kazinczy Ferenc, aki nélkül ma talán nem is volna magyar nyelv és hogy itt volt kiváló tanítvány Tompa Mihály, a virágok nevezetes költője. És annyi sokan még! De csak akkor gyúltak ki a szemek, amikor Kossuth Lajosról esett szó, akinek emléke ma is szentség a magyar nép előtt, mert ő volt az, aki a jobbagység kezéről leszedte az ezeréves láncokat. Ezért hívja őt ma is édesapjának a nép.

Ilyen hagyományoktól környezve s ilyen zajgó diákvilágban észrevétlenül pataki diákká lettem magam is számtalan mendurtársammal együtt, akik szinte egytől-egyig faluról jöttek be, mint magam is.

A Vitkay-udvarban laktam, melynek utcafelőli részében borbélyműhely állt s áll ez a borbélyműhely ma is, pontosan harmincegy esztendőnek múlásával. Itt laktam három éven keresztül, az első esztendőben két nagyobb diákkal, a két Thuróczy-testvérral, akik közül az idősebbet, a hatodgimnazista Béni urat kötelességem volt kiszolgálni mindenben. Szívesen tettem, mivel tudtam, hogy Béni úr is így szolgálta ki idősebb lakótársát, amikor ő maga is mendur volt még. Mert ez a rend és a tekintély alapja! Eleinte sok sírdogálás és keserűség közt vágyakoztam apám-anyám és kis testvéreim után, később azonban beletörődtem az új életbe s minden erőmmel a tanulásnak feküdtem neki. Mert megígérték a tanár urak, hogyha jó lesz az évközi bizonyítványom, elengedik a második félévi tandíjamat s a konviktusba sem kell majd fizetni semmit. . . Tanultam hát, vacsora után pedig össze-összejöttünk mendurok néhányan, valamelyik gárdában (a diáktanyákat

nevezték így) s csöndes bánattal beszélgettünk el ott-hagyott falunkról.

Mert falum és az egyszerű emberek emléke elkísért ide is. Diáktársaim túlnyomó többsége szintén magamhoz hasonló vagyontalan fiúkból került ki, azért is mondták Patakot a szegények iskolájának minden időben. S hogy miből éltek ezek a szegény diákok? Rég elporhadt gazdag jóltevők hagyományaiból, akik életük végén reagondolván a kollégiumra, nagy alapítványokat tettek ottan. Magam például nyolc esztendőn át a Pálóczi Horváth Mária-féle alapítványból éltem a tápintézetben.

Mert kitűnő tanuló voltam s amikor „tisztá jeles“ első évközi bizonyítványomat meglátta az édesanyám, sírni kezdett csöndesen.

Így érkezett el a karácsonyi szünidő, amikor is legációba mentem a falunkbeli tisztartó teológusfiával, ő volt a legátus és prédikált a híveknek, én voltam a szublegátus és — az egyházfi társaságában — házról-házra járva verset mondtam, amiért egy-két krajcárt kaptam mindenütt református atyánkfiaitól. Ma is emlékszem még a karácsonyi versike két első sorára:

*Ma nyílt meg az égnek ragyogó kebele,
Megszületett Jézus, üdvünk fejedelme . . .*

Első legációm színhelye a következő öt falu volt: Garany, Szürnyeg, Imreg, Bodzásújlak, Jesztreb az Ondava folyó mentén. Harminc esztendeje múlt már ennek is legutóbbi karácsonykor, de emlékszem azért, hogy öt forint és ötven krajcár volt a tiszta jövedel-

mem, ami nagy segítséget jelentett nekem akkor. Utána sokszor voltam még szublegátus, majd — nagyobb koromban — legátus, de egyetlen ünnepem emléke nem maradt meg bennem oly élesen, mint ez a legelső, amikor — kampós bottal a kezemben — térdig hóban mendegéltem egyik faluból a másik felé. Kicsi ember voltam, de szükség volt a nagy botra, kutyák ellen való védekezésül szükség esetében.

A második osztályt jártam s a félévi bizonyítványt osztották ki éppen, amikor — az 1904 január 28-ikáról 29-ére forduló éjszakán — meghalt az édesanyám, sok bánatot és feneketlen gyászt hagyva maga után a földön.

Ebben a félévi szünetben éppen kikaptam a színjeles bizonyítványt, amikor úgy délután két óra körül, sürgős levelezőlapot kaptam az apámtól. Szövegére ma is emlékszem, hisz ez volt éltetemnek legnagyobb szerencsétlensége:

„Fijam, gyér haza, mer meg Hótt az anyáttok!“

Keserves sírásra fakadtam s könnyeim arcomra fagytak a januári hidegben. Az első vonattal elindultam Újhelyig, Újhelyben aztán, mivel sokára ment volna csak tovább a vonat, fölkapaszkodtam egy falunkbeli szekérre. Szomszédunké, Hornyák Andris bácsié volt a szekér, őmaga kedvetlen ember egész életében, ezúttal azonban jószívvel vitt el hazáig. Mert tudta, hogy árva vagyok.

Hideg és ködös alkonyat borult már a falura, amire benyitottam volna a félig földbesüllyedt, magános útmenti házba, amelyben akkortájt laktunk . . .

Édesanyám kiterítve feküdt a koporsóban s négy asszony siratta hangos jajveszékeléssel: anyai nagy-

anyám, névszerint özv. Balogh Györgyné, édesanyám két húga, nevezetesen: Vajda Györgyné és Szopkó Mihályné (Szopkó Miska bácsi maga nem jöhetett sok dolga és nyakábaszakadt gondjai következtében) s végül apám idősebb nővére, özv. Mátyás Mihályné. Siratásuk kihallatszott az országútig.

Január 30-án délután temettük édesanyámat. Ahogy elhantolták volna a szegényes csörgői temetőben, öten maradtunk utána gyerekek: rajtam kívül Jóska öcsém, aztán Mariska és Juliska húgom (e kisebbik nővérkém tizenegyedik esztendejében hunyt el), s végül Miska öcsém, aki másfélesztendő volt akkor mindössze s hitványka külseje miatt nem sok időt jósoltunk neki ebben az életben. Nem lett igazuk a jóslásoknak! Mert Miska öcsém ma is él örmezőn, mint géplakatos és noha dugótermetű csak, olyan embertelen erő van a két vállában, hogy egy hathetes borjút játszva emel föl a félkarjával.

A temetés után néhány nappal anyai nagyanyám Málcára indult vissza, szekéren vivén magával négy testvérkémet is a farkasordító időben, apám azzal maradt vissza Csörgőn, hogy majd csak elteng valahogy az életben, magam pedig Patakra mentem vissza. Könnyes arccal és temételen gond között.

És hogy mit csináltam attól fogva?

Apró gondjaim közt küzködtem tovább. De nem sokáig! Mert a tekintetes tanári kar most még inkább gondolt reám, mint azelőtt. És noha másodosztályos gimnazista voltam mindössze, a professzor urak tanítványokat szereztek a részemre, hogy így is keressek valamit. Nagyrészt gyengébb előmenetelű osztálytársaim közül oktattam ezt vagy azt a jobbmódú fiút

s kaptam érte havi három-négy koronát, ami igen nagy összeg volt elhagyatottságom ama napjaiban. Ebben az időben kezdtem tanulni a gyorsírást is s néhány esztendővel reá — ha szabad ezt a szerénytelen kifejezést használnom — országoshírű gyorsíró vált belőlem.

Igyekvő tanuló voltam mindenképen s azonfelül nagy természetkedvelő már ebben a gyermekkoromban is. Ha némi ráérő időm akadt, egy-két pajtásom társaságában örömet csatangoltam a kollégiumi városka csodálatos környékében. Bekószáltuk ilyenkor a Megyert, a Királyhegyet, melynek tetejéről be lehetett látni az egész Bodroghözt s látni lehetett le, a tokaji hegyig kitérő tájat, ezt a magyar paradicsomot; szívesen elandalogtam a Széldombon, amelyen akkor állt még a szárnyatlan szélmalom s meg-megálltam az Akasztódomb tetején vagy a Pityergődombon. Ezt az utóbbi alacsony emelkedőt, mely a város déli végében található, azért nevezték így, mert szeptember elején a kollégiumban visszamaradó kisdíákok eddig kísérték ki hazainduló szüleiket s ahogy aztán a domb lábánál búcsúzniok kellett apjoktól-anyjoktól, keserves pityergésbe kezdtek.

Természetimádatommal lehetne magyarázni, hogy az 1906. esztendő nyarán, amikor utána voltam már a negyedik osztály vizsgáinak, egy Székely János nevű osztálytársammal nagy turista útra indultam a Magyar-Alföldre. Ennek a háromhetes kirándulásnak nevezetes következményei lettek aztán, amint azt annak rendje szerint el fogom mondani.

VIII.

Először tehát a turista-útról lesz szó . . .

Petőfi után annyi rajongással gondoltunk mindenkor a Nagy-Alföldre, hogy 1906 nyarán Székely János pajtásommal fölkerelkedtünk ketten Patakról, körülnézendők kissé a haza alföldi tájain. Útirányunk ez volt: Bodrogkeresztúr— Szerencs — Miskolc — Mezőkövesd—Füzesabony — Heves — Kunhegyes — Kisújszállás Karcag—Nádudvar—Haj dűszoboszló — Debrecen—Téglás —Nyíregyháza—Vencsellő—Sárospat ak. Jó három hétig tartott az út s mindenfelé nagyon szívesen láttak bennünket. Sok élményben, kalandban volt részünk s elszörnyedtem, amikor Karcag és Nádudvar között lihegtünk előre a szédült forróságban és sehol-sehol nem láttam egyetlen fát. Csak félig kiégett földet láttam és csak messze-messze előttünk gubbasztott egy magános csárda az út mentében.

Egy esztendővel ez után a kirándulásunk után, 1907 szeptemberében a Magyar Turista-Egyesület országos pályázatot hirdetett útleírásra, középiskolai tanulók részére. Nekiültem hát s megírtam pályamunkámat ezen a címen: „Gyalog az Alföldön, vagy 400 kilométer az apostolok lovain“. Négyszáz kilométert ugyan nem tettünk meg, de hát így szebben hangzott. . . A kéziratot aztán Budapestre küldtem föl, a turista-egyesület címére.

Volt pedig ez 1907 október havának vége táján s azóta számítom írói pályámat. Ennek ma, 1932-ben, éppen harminc esztendeje . . . Pályamunkám tudniillik megnyerte az első díjat, ezt azonban csak a következő

év márciusában tudtuk meg. Mert akkor hirdették ki az eredményt.

Először a napilapok írták meg a dolgot s a diák- városkában gárdáról-gárdára vágatott a hír, hogy az első díjat vittem el Pesten. Egyszerre ünnepelt diák lettem. De csak akkor ujjongtam fel igazán, mikor az egyik diákújság három számon keresztül közölte az útleírást! . . . Azóta megírtam közel harminc könyvet s azóta nagyon kicsiny és nagyon szerény emberré váltam. Akkor azonban, hogy első írásom jelent meg nyomtatásban, Mikszáth Kálmánnak is elnéztem volna a feje fölött... Teremtőm-Uram, huszonöt éve már!

Aközben a nagy diákok közé kezdtem felnőni észrevétlenül.

A nyarakat vagy odahaza töltöttem apámnál, aki ekkorra másodszor is megházasodott s a Vihorlát alatti Nagymihályban lakott, avagy egyik-másik osztálytársam hívott meg szülei házához. Szívesen, nagyon szívesen fogadtak mindenütt. A diákság jól ösmert s mindenfelé szétvitte a híremet. . . Ekkor már, mint gyorsíró, egyre-másra nyertem el az első díjakat az országos versenyeken s azonfelül költő is voltam . . . Tudniillik verseket írtam, amelyek — mai szemmel nézve — gyatra versikék bizony, akkor azonban lelkesedtem sajátmagamért s meg voltam győződve, hogy senki más úgy nem ír, mint én.

Aközben — hatodosztályos koromban — legátus lettem s most már én vittem magammal mendikánst, aki házról-házra járva mondogatta az ünnepi verset, mialatt magam a templomban prédikáltam, basszusba nyomva le a hangot. (Mert minálunk, reformátusoknál még ma is így hirdetik az Igét a korosabb tiszteletes

urak.) E legációk alkalmával sok vidéken megfordultam, sok tapasztalatot szereztem, sok emberrel ismerkedtem össze s minden ünnepen boldogtalan-szerelmes lettem a papkisasszonyba. Ennek következménye újabb vers-sorozat lett természetszerűen. A verselére különben fölötte sarkallt az a körülmény is, hogy akkor kültagja voltam már a főgimnáziumi Erdélyi-Önképzőkörnek, mely a heted- és nyolcadosztályosok irodalmi testülete volt. Hetedikes koromban főjegyzője lettem a Körnek, a reákövetkező évben pedig ifjúsági-elnökké választottak meg egyhangúlag. Ugyanakkor ifjúsági elnöke voltam a Főgimnáziumi Gyorsírókörnek is, szintén egyhangú választással... E kettős elnöki szerepkör mellett bizony alig maradt időm tanulásra. Az Erdélyi-Önképzőkörben sok díjat vittem el s nyolcadikos koromban egy regényemmel lettem első. „Tiszavidéki hangok“ volt a címe s hat koronát nyertem vele. Első versem viszont, amellyel feltűntem az Önképzőkörben s amely fölé a „Bujdosó kuruc keserve“ címet írtam oda, így kezdődött:

*Sűrű ködbe borult a Beszkidek orma,
Nem hallik már többé: lóra kuruc, lóra! . . .*

Így jött el az érettségi vizsga napja, amelyen Jakab Ödön volt a kormánybiztosunk. Színjeles lett az érettségi bizonyítványom . . .

És most előttem állt a kérdés: hova?

Szándékom az volt, hogy minden körülmények között Pestre megyek föl, jogásznak az egyetemre Marasztaltak pedig, de mennyire! Érettségi vizsgám délutánján maga Dókus Ernő, az egyházkerület fő-

gondnoka (ma konventi és zsinati elnök) vett elő négy-szemközt s a lelkemre beszélt jóindulattal és szeretettel, hogy maradjak Patakon. Minden szavára ez volt a válaszom:

— Mégis Pestre megyek föl, méltóságos uram!
Volt pedig ekkor 1910 június 16-ika.

És itt pontot teszek egyelőre.

Azzal kezdtem, hogy a népből származom, a leg-mélyből jöttem föl s mindig büszke voltam rá, hogy nagyon egyszerű és nagyon szegény emberek voltak a szüleim. Falum képe elkísért mindmáig s el fog kísérni halálomig. S a falu népére, amelyet annyian kihasznál-nak ma is lelkiismeretlenül és amelynek jóhiszeműségé-vel annyian élnek vissza, mély részvétellel és szánalom-mal gondolok vissza mindig.

Mert önző célok nélkül szeretem ezt a népet, amelynek világában bölcsőmet ringatta régen az anyám.

E nép körében kezdtem növekedni falusi iskolás legénykévé, a nép fiai közt tanultam a pataki kollé-giumban s később is a magyar nép közé vert vissza sorsom.

Emlékeimet addig vittem mindössze, mikor búcsút mondtam a pataki főiskolának, az én második anyám-nak s joghallgatónak készülődtem el Pestre.
Ide is elkísért a falu!

Hisz jogásztársaim szinte egytől-egyig vidéki fiúk-ból kerültek ki s ha az első esztendőök szörnyű nélkülö-zései közt már-már összeestünk volna, mindig elhagyott

falunk után keseregtünk vissza. Később még ijesztőbb idők következtek el mindnyájunkra.

Két esztendővel az érettségi vizsga után katonának indultam el Dél-Tirolba császárvadásznak, a felhőszagató havasok világába, hogy leszolgáljam egy évi önkéntesi időmet. Ez volt életem legszigorúbb és legszebb esztendeje: az utolsó teljes békebeli katonaesztendő. Naggyakorlatunk is a legutolsó volt Ausztria-Magyarország életében: valami negyedfélhétig egzecíroztunk olyan magasságokban, hogy a felhők fölött jártunk túlnyomórészt... I. Ferenc József uralkodott akkor! Tíz hónappal a szabadulásom után Tirolban voltam megint, hogy meginduljunk a muszka háborúba: a reménytelenségbe és a halálba.

És itt újra találkoztam a faluval.

Mert a magyar katonafiúk legnagyobb része falusi legényekből telt ki s attól fogva velük éltem ismét, hősi és nyomorult hónapokon át. Láttam legénykedő kedvüket, amikor ellenség lábától még nem érintett muszka országrészeken törtek előre; láttam halhatatlan viaskodásaikat az első nagy csatákon, amikor minden csata után lángokban lobogtak a délorosz falvak, erdők, kazlak és majorságok s köztük voltam, amikor ezerével haltak rakásba és nem kérdezték soha: miért? És megsirattam őket keservesen. Senki úgy verekedni nem tud, mint a magyar legény, de meghalni sem képes senki annyira zokszó nélkül. S minden harcunk és minden pusztulásunk cél nélkül való bitangsor volt minden időben.

És most a végére jutottam.

Valaki ellenem vethetné esetleg, hogy túlságosan megszépülve látom a falut. Ez azonban érthető, tehát

megbocsátható nálam. Ma, 1933 január havában, mikor e soraimat írom, tizennegyedik esztendeje nem jártam odahaza. És messzire, igen messzire esik tőlem a falum: vasúti mérés szerint kétszáznyolcvan kilométerre. Ha pedig időbeli és térbeli távolságon át nézünk vissza emberekre és dolgokra, megszépülve látjuk őket. Nincs megejtőbb szépség a messzeség romantikájánál!

Ott hagytam el tehát, hogy az érettségi vizsgám napján hiába marasztaltak Patakon, nem hallgattam az atyai jótanácsra. Alig harmadfél hónappal reá, egy derengőegű augusztusvégi estén, elindultam az újhelyi állomásról, hogy kiverekedjem magamnak a jövőt. Némi túlzással azt mondhatnám, hogy még ma is verekszem azért a jobb jövőért. . . Elindultam hát Zemplén vármegye földjéről. . .

1910 augusztus 31-ikének éjszakája volt ekkor.

(1933)

KOMÁROMI JÁNOS EMLÉKEZETE

Komáromi János egy egyszerű néplapban „*Valamit magamról*” címmel megírta a maga életrajzát pataki diákkorának végéig. Ez a leghivatottabb megírótól származó és legköltőibb életrajza. Komáromi annyira hangulataiban élt, hogy kívülről nézett életrajza nem is igen fontos az ő belső életének rajzához képest. Ennek megírására pedig ő maga volt leghivatottabb, mint ahogy a versben író lírai költők is maguk adnak legigazabb életrajzot e verseikben. Meglehetősen teljesnek is mondható Komárominak ez az életrajza, mert az ő életének legfontosabb és a későbbiek is magában foglaló korszaka: a születésétől pataki diákkorának befejeztéig terjedő ideje. E húsz év alatt gyűjtötte magába lelkének és életének jóformán egész tartalmát. Ami később történt vele és amit később írt, az mind az ő gyermekkori és diákkori életéből ered. Mindhalálig is az a nagy félénkszemű legényei komoly kisfiú maradt, meg az a kedvesen tréfálkozó arany-szívű pataki diák, aki a „*Valamit Magamról*” írásából ránktekint.

Mégse búcsúzhatunk el tőle a pataki érettségi után, vagy amikor augusztus utolsó napján Budapestre indul. Kívánjuk kísérni a megszeretett kedves barátot, amíg csak vele maradhatunk. Ezért megkísérelünk bár egy rövid és az övéhez képest inkább csak kívülről nézett rajzot adni további életéről. Aki e rajzolatot elvállalta, vele élt évek hosszú során át a szerkesztőségi szobájában, meg azon kívül is, a barát-

ságában . . . Bizonyára szabad ezt a nagyot jelentő szót is mondani, hiszen Komáromi fősvénykedés nélkül sok embert, tartózkodás nélkül megajándékozott barátságával. Melegszívű ember és gyermetegül tiszta s közvetlen lelkű barát volt. Azokon kívül is, akiket *Barátaim 1936-ban* című írásában felsorol, nagyon sok barátja volt és senki ellenségéről nem tudunk. Igyekszünk mégis arra, hogy a baráti szív mellett az igazságnak felelős életrajzíró szemével tekintsünk végig életének folytatódó történetén.

A pataki diák Pesten

Komáromi meglehetősen vidékinek érezte magát, ahogy Pestre készülődött. Vonzotta a Patakhöz és Újhelyhez képest annyira fölényesen ragyogó főváros, meg el is fogódott, ezt az elfogódást azonban igyekezett önérzetes elfogulatlanság mögé rejteni.

Volt már némi összeköttetése Pestre. *Kovács* Alajos, a gyorsírók vezére és lapszerkesztője jól emlékezett a pályadíjnyertes pataki diákra, mások mellett ő is segített útját egyengetni a lapokhoz. Akkortájt a Budapesti Hírlap, az egész magyar köznyelvben immár a *Béhá* jelentette a magyar hírlapírás Parnasszusának tetejét. És Komárominak már 1911 őszén sikerül bejutnia a Béhához, Rákosi Jenő elé, Kádár Lehel szobájába. Mikor aztán első vakációjában Patakra látogatva fölkeresi volt diáktársait és tanárait: azok úgy tekintenek a Béhá munkatársára, mint a Parnasszus csúcsára följutott hősré. Jankónak azonban fontosabb volt mielőbb elsurranni Legényére és a már akkor áhítatos

diákszerellel imádott Soltész Irénkének, a későbbi Icus feleségnek, nehezen fékezett büszkeséggel kitárni, hogy: a Béhá rendes munkatársa vagyok! Persze Icus, a falu régi nemesi földesurának dédelgetett leánykája nem volt annyira tájékozott ott Legényén a Béhá szó aranyvaluta értéke felől és Jankó elképedve látta, hogy Icus elámulás és elragadtatás nélkül veszi egyszerűen tudomásul a nagy győzelem hírét.

No az első pesti idők addig még elég szűkös viszonyok közt teltek Jankó számára. Kedvezményes menzabédekkel, diákszobácskákban sokadmagával összezúfolva. Hiszen Pestre minden vidéki középiskola felküld egy-két helyi-nagyság jelesérettet, meg önkép-zőköri elnököt, itt bizony a sok ifjú titán között nehezebb feltűnni és fókát ejteni.

Kovács Alajos segítségével mégis bejut *Sághy* professzorhoz, volt egyetemi rektorhoz magántitkárnak. *Sághy* agglegény életet élt akkor és jegyzeteit diktál-gatta Komárominak. Takarékos, de jószívű volt az öreg, kis fizetést, de sok jótanácsot adott gyorsíró-diákjának, méltányolta ügyességét és pontosságát.

Mint a Béhának 1911 ősztől belső munkatársa, most már bátrabban föl merhetett lépni Icus édesapja előtt, kivált hogy Icussal már ez év áprilisa óta meg volt egyezkedve. Komáromi a félnék szerelmesekben, a lány kérés nagyszerű izgalmától rettegő vidéki if jak-ban meglehetősen magát rajzolgatta meg, elképzeltető hát roppant nekihuzakodása, amikor elébe mert állani Soltész Miklós uram és felesége (egyben távoli unoka-testvére), Soltész Irma úrasszony elé Irén nevű leányuk kezének megkérése végett. A dolog nem is járt olyan nagy ég és föld rengésével: az após barátsággal fogadta,

csak kissé fiatalította a legényt és várakozási időt rendelt, amíg a leendő ifjú férj állása szilárdnak és kellő anyagi alapúnak bizonyul. Hát ez csak 1913 karácsonyan következhetett be. Hanem addig még sok mindeknek kellett előbb megtörténnie.

A császárvadász önkéntes

Komáromi János elérte 21. esztendejét és így katonasor alá kellett állania. Szülőföldje Ungvárhoz tartozott, ott állt sor alá. Be is vették „ohne Gebrechen“. Tudta, hogy nem soká halaszthatja egyévi önkéntesi szolgálatát, ezért még 1911 őszén elment Legényére a jogi alapvizsgái anyagból készülni. Képzeltető, hogy ott az Icus közvetlen közelében a tanulásból nem lett semmi. Következő évre pedig be kellett vonulnia. Hogy a pataki diáknak szinte megtanulhatatlan német nyelvben megerősítse iskolabeli tudományát: a tiroli 2. császárvadász ezredet választotta csapattestéül. Ez az ezred Bozenben állomásozott, vadregényes gyönyörű vidékű városkában, a zúgó Talfer folyó partján. Komáromi nem egyedüli magyar fiú volt az önkéntesek között, voltak ott jónéhányan, meg is örökítette őket elbeszéléseiben és életképeiben. Valamennyien a német nyelv megtanulása végett kérték magukat császárvadásznak Bozenbe. Dicséretére legyen mondva Komárominak, hogy a német nyelvet igen folyamatos és jó ki-ejtéssel megtanulta. Ezredében nagyon megkedvelték kitűnő diákos jókedve miatt, később is a társaságok egyik központja, sőt a háború után az ezredbeli bajtársak egyik büszkesége lett. Nehéz volt a majdnem

csupa alföldi magyar fiúknak a havas hegyek szikláit mászni, de vetélkedve állták a fáradalmat, magyar büszkeségből. Ha csüggedtek, föl villanyozta őket Komáromi csüggedéstelen jókedve.

Az önkéntesi szolgálat 1912 október 1-től egy év volt; hazatérve most már nem lehetett akadály a eljegyzésnek. A Bénánál olyan biztos alapokon nyugodott Komáromi állása, hogy fizetését katonai szolgálata alatt is rendesen megkapta, ami a vékonypénzű önkéntesársak előtt tekintélyét is meglehetősen emelte.

Karácsony első napján tehát megtartották az eljegyzést. Az ifjú vőlegény ettől kezdve a lap vasúti jegyével vasárnapjait Legényén töltötte, Kassán át utazva látogatóba, első osztályon, aminek híre járta egész Zemplénben, főleg pedig Legényén és Patakon. Komáromi nem is erőlködött vele, hogy ezt a hallatlan tekintélyét tagadja. így várták az esküvőnek gyorsan közeledő napját. Komáromi egyhavi szabadságát a laptól eltette tartalékba, *akkorra . . .*

De akkor...

A háború

Akkortájt minden szerelmi történetnek ez volt a fordulata. Akkor eldőrdült Princip pisztolya, stb. Komárominak egyhavi szabadságát is szórul-szóra el-lőtte. Akkor még csak alig néhány hónapja, hogy le-szerelt, s ahogy a szerajevói merénylet megtörtént, neki azon nyomban be kellett vonulnia. Azt hitte, Ungvárra fogják behívni, de Brixenbe kapta a bevonulási parancsot, mert a tiroli hadtestet azon nyomban

mozgósították. Egy heti zűrzavar és lázas készülődés után augusztus 12-én indulnak a 2. császárvadászok Brixenből, először azt hiszik, hogy nyugati harcterre. De a vonat indulásakor Komáromit az a megörvendezett éri, hogy a vonat kelet felé indul velük, Budapesten és Sátoraljaújhelyen át. Újhelyen csomó ismerőssel találkozik, távolról látja Legényét. Ahogy Galíciában kocsiból szállnak, nemsokára már megkapják a tűzkeresztséget: egy kis látszólagos előnyomulás után szeptember 4-étől megkezdődik a hátrálás. A ravaruszkai négynapos ide-oda hullámzó harcot leszámítva folyton hátrálnak, majd özönlenek vissza, végül menekülés az egész. Komáromi már 4-én elszakad ezredétől, az ungvári 11-es honvédek ezrede sodorja magába, együtt hömpölyögnek vissza 15-ére Przemyslbe, onnan egynapi lihegő pihenés után hátrálnak tovább nyugat felé, egy hétig tartó csatározások közben. November elsején utcai harcok Nizskowban, 11-én már Bochnia és Wielicska tájain, 21-én hevenyészett állásokban tartják kissé magukat Maszkownál, Krakótól északra valami tíz kilométernyire. Harmadnapon ellentámadást próbálnak, túl is jutnak az első orosz lőállásokon, de utána pár lépéssel megtorpan és visszaözönlük a támadásuk és Komáromi János önkéntes három géppuskagolyótól találva elterül a maszkowi szántáson. Combján találták a lövedékek, főideget is átütöttek, igen sok vért vesztett, úgy feküdt vagy két óráig a hideg földön. Akkor mégis csak vissza kellett indulnia valahogy, mert az elvérézés várt rá különben. Két kezével és állával vonszolva magát, egy óráig tartó nyomorúságos vergődés után vissza tudott jutni a háromszáz méternyire fekvő saját állásokig. Másnap már a krakói helyőrségi kórház-

ban van, pár nap múlva pedig a bécsi Rudolfiner Hausban berendezett kórházban. Megváltás a tiszta nyugalmas ágy a majdnem három hónapi embertelen fáradság, pizok és felőrlő izgalmak után.

A főhadiszállás sajtóosztályán

Komáromi János e súlyos megsebesülésével a maga részéről befejezte a háborúnak rácső nehezebb részét. Ettől kezdve sora a háborúban az üdülés, barátoknak és boldog menyasszonyának örvendezése, sőt ünnepeztetés.

Lapja, mely eddig is pontosan folyósította minden hónapban a fizetését, kijárja számára, hogy üdülésre Budapesten, az Egyetemek Kórház Egyletének Üllői-úti üdülőjében helyezték el. Itt már egymást érik a látogatók az újságírói kar hőségének az ágyánál. A *Béha* részéről Kádár Lehel siet nagy interjút venni ki belőle:

— Fiatal barátom, mondja, hány ellenséget lőtt le Ön?

— Biz én nem tudom, lőttem-e le . . . céloztam meg lőttem, telhetőleg . . .

— Micsodaaa? Csak ennyi? — húzta föl szigorúan a szemöldökét Kádár Lehel. — Nos, feleljen most arra, hogy mit érezett Ön a roham alatt?

— Bizony féltem ... — mosolygott Komáromi szerényen.

— Hallatlan! — háborodott föl a fölmentett Kádár Lehel. — De ilyen magatartás! . . .

És mivel látta, hogy Komáromival nem tud

eléggé zöldágra jutni, hazament és megírta egész tárca terjedelemben, Komáromit nem is említve, *A Roham Lélektaná-t*. Komáromi mulatott rajta legjobban.

Mikor valamennyire fölépül és hasznát vehetik, beosztják a bécsi hadügyminisztérium sajtó osztályára magyarnyelvű előadónak. A lap gépies munkáin kívül előírásos elbeszéléseket is kell itt írogatnia a hadrakelt sereg közhangulatának emelése végett. Komáromi bőségesen kiaknázza ennek a furcsa világnak humorát, ahogyan a monarchia valamennyi nemzetiségének nyelven a híres „Strefflört“ szerkesztik.

Hadi tekintélye tetőpontján, tizenhat tavaszán szabadságot kér, hazamegy Legényére és május 25-én megtartják a várakozással s szenvedéssel is annyira megérdemelt esküvőt. Még aznap útrakelnek a fiatalok Bécsbe, ott a Mariahilferstrassen nagynehezen szobát sikerül bérelniük. Az egész sajtóosztály gyönyörködik a kedves fiatal pár boldogságában, tizenhét nyelven ünneplik őket. Akkor már megjelent Komárominak „*Mit búsulsz kenyeres?*“ című elbeszéléses kötete, a tiszti társaság csak úgy hívja őket: Kenyeres és Kenyeresné.

A Bénának sikerül Komáromit, mint harcvoalbeli szolgálatra alkalmatlanná váltat tartósan szabadságotatni, Komáromi János mehet Pestre, felesége pedig — mivel Budapesten semmiképen se lehet lakást találni — mehet Legényére. Egy évig élnek így, csak nagynehezen találkozgatva, míg tizennyolc júliusában elhalálozván a magyar gyorsírás kitűnő nesztora, Nagy Sándor, az ő tiszt viselőtelepi Szabóky-utcai kertes lakását kibérelhetik és összeköltözhetnek.

Íme minden megvolna már a boldogsághoz . . . ha ezenközben az egész ég feketére nem borult volna egész Magyarország fölött.

Trianoni határok

Tisza István bejelentette a háború elvesztését, a további küzdelem már céltalan vérpazarlásnak látszott, Pesten fokozódott az inség, kétségbeesés és elégedetlenség. Komáromiak ugyan nem igen érezték a háború élelmezési bajait, a gondos após Legényéről mindig ellátta a kis családot mindenféle konyhára és kamrába valóval és Icus a leggondosabb gazdasszony volt. De aztán Legényét is elzárta a trianoni határ. Besettenkedő csehek szállták meg Legényét is; Soltészt, a makacs magyar földesurat ezerféleképen gyötörni kezdik, mozgásában is korlátozzák. Lefogják sorra a többi ismerősöket, rokonokat is. Jankó soha többé nem térhetett vissza szülőföldjére. El-ellátogatott Újhelyre Balogh Gyula rendőrkapitány vőtársához, a felsőregmeci határban kigyalogolva az új határig, hányszor el-elnézett sajnó szívvel Legénye felé, amíg könnybe borult a szeme. Mindenkit biztatott, hogy: visszatérünk, még én is megérem, — de maga nem bízott már benne.

Közben sűrűn jelentek meg írásai és népszerűsége gyorsan nőtt. A közönség szerette írásművészetében a közvetlen, természetes hangot. A régi, fenségeskedő hősnőnél közelebb érezte magához Komáromi egyszerű és természetes szavú alakjait, a görögtűzbe merült régi megrajzolású kurucoknál a Komáromi nyomort-viselő, békétlen, de elpusztíthatatlan humorú kuruc-utódait. A Béhában 1914 július 23-án jelent meg első tárcája

Koczák indulása címmel, azóta a legkedveltebb elbeszélés-írók közé emelkedett. A kommün idejében Csajthayval együtt a Magyarországhoz volt kénytelen átmenni, majd a kommün bukása után megalakult a keresztény sajtó és Komáromi az *Új Nemzedék* szerkesztőségi tagja lett. Mikor pedig az *Új Nemzedék*-ből kivált és 1920 december 15-én megalakult a *Magyarság*, ennek munkatársa lett és maradt mindvégig. Bensőséges, családias szellemű barátság fűzte a szerkesztőségnek jóformán minden tagjához.

A kommün napjaiban, tizenkilenc augusztus 19-én megszületik első gyermeke, Ágneske, vigasztaló derű számára a magyar égbolt nagy sötétségében. Most már érette is kell dolgozni. És Komáromi, a legönfeladózóbb s leggyöngédebb férj és apa, hihetetlen szorgalommal dolgozik. Egész délelőttjeit íróasztalánál tölti, sűrűn és rendszerint javítás nélküli könnyedséggel rója egymás után apróbetűs kézirat-oldalait. (Egy-egy két-százötven oldalas kötete kéziratban 60—70 negyedrév oldalnyi.) A hírnevét egyszerre megalapító Mit Búsulsz Kenyeres után egymásután jelentek meg: *Csanak András Bécsben* (1916), *Tilinkó* (1917) elbeszélés-kötetei és *Elment a nyár* (1919) című első regénye. Ezeket követik még 1928-ban *Szegénylegények* és *Rongyos gárda* című novellás kötetei. Huszonegyben március 12-én a Petőfi Társaság tagjai közé választja, ő lett a legfiatalabb petőfista.

Apósa ekkor arra gondol, hogy házat vesz a fiataloknak valahol Budán. De a Petőfi Társaság fölkéri Komáromit a Bajza-utcai Petőfi Ház gondnokságának vállalására és huszonkettő decemberében beköltöznek a Petőfi Házba.

Ágneske és Jánoska

Életüknek legnyugalmasabb korszaka kezdődik itt a csöndes kertes villában, a Városligettel szomszédos pesti művész-negyedben. Sűrű egymásutánban jelennek meg regényei és elbeszéléses kötetei: *Jegenyék a szélben*, *Esze Tamás*, *A régi szerető*, *Zúg a fenyves*, *Vidróczky*, *Hé kozákok*, *Pataki diákok*, *Az idegen leány*. Zúg a fenyves című regényét németre kezdik fordítani, ez a regénye *Teri* címmel jelent meg Berlinben 1929-ben egyszerre tizenötezer példányban, a következő évben pedig a *Hé Kosaken!* jelent meg húszezerben.

A munkán kívül családi élete, a cseperedő Ágneske és az 1923 július 10-én született Jánoska tölti be. Valójában inkább gyermektársa ennek a két gyermeknek. A büntetést mindig Icusnak kell foganatosítani, Jankó mindössze azt vállalta, hogyha a büntetés után anyuka kiment, odabújt a szepegő kicsikékhez és vigasztalgatta őket. Ágira is, de Jánoskára is módfelett büszke, minden társaságban alig várja az alkalmat, hogy róluk beszélhessen. Már el van osztva, hogy ezentúl csak egy János van a háznál, akit néha Jánoskának is becéznek, ő maga pedig már csak Jankó.

A Magyarság lap, meg a Terület védő Liga is a trianoni béke ellen és a maga eszmevilágának terjesztésére országos körutakat tesz művész meg író tagjaival. Ezeknek a vidéki kirándulásoknak mindig egyik fénypontja Komárominak egy-egy elbeszélése, amelyet maga olvas föl. Eleinte a kuruc elbeszélések járják, de aztán a közönség mindinkább a humoros elbeszéléseit követeli. Komáromi az egyik központja az ilyen előadások utáni

társasvacsoráknak is az ő mindig jóságos derűjével. Ötletekben, jámbor csínyekben kifogyhatatlan. Minden vígjátéknál mulattatóbb volt például, ahogy egyszer a Magyarország kiadóhivatali főnökével, Schramm Edével bőkezű gavallérságban versenyt rendezett. A vacsora utáni szerény poharazás közben Schramm éjfél tájban elaludott a székén, Komáromi erre a körülülőök lélekzet-visszafojtott gaudiumára kicsórta Schramm pénztárcáját, aztán fölébresztette őt:

— Ne aludj, Eduárd!

— Egy pillanatra se aludtam! — erősítgette Schramm.

— Nem? Jól van, akkor hát idenézz, versenyezzünk, tudsz-e te ilyen gavallér lenni?! Pincér, pezsgőt!

Schramm beugrott a versenybe, kétannyi pezsgőt rendelt. Komáromi — a Schramméból — háromannyit, Schramm újra túllicitálta, bár verejtékező homlokkal, így folyt a verseny jósoká; végül Komáromi az önmagával vitézül versengő Schrammnak odaadta a kiürült pénztárcáját, ettől aztán elmúlt a Schramm homloka verejtékezése.

Persze Jankót is meg-megtréfálgatták. Megijesztették Icusnak állítólagos nagy haragjával, majd Komáromi-tárcát íratnak egy ál-Magyarország példányba, tele Jánoskáról való fellengős dicsekvésekkel. Jankó ilyenkor szelíden hátbavágta a tréfacsinálót, de nehezteni sohase tudott senkire.

Ő lett a középpontja a pataki diákok szövetségi életének, ha Patakra utazott, lehetőleg minden hónapban; volt tanárai, diáktársai és más tisztelői vetekedtek, hogy melyiknél szálljon vendégül, őt bízták meg a pataki diákélet anekdotáinak összegyűjtésével és

Pataki diákok című kötetét jóformán minden volt pataki diák megvette magának. Ugyancsak őrá bízták aztán *A nagy háború anekdotái* összegyűjtését, amelynek legtöbb darabját ő maga szolgáltatta a kötetbe. (1925. Révai kiadás.)

A munka láza

Makkegészséges volt, akárcsak a kedélye. Erejét fönntartotta teljesen fegyelmezett, mértékletes életmódja is. Nem szeretett fönnmarni, éjfél előtt még a legkedvesebb társaságból is elbúcsúzott. (Csak nem igen engedték.) Nem is tartott magánál soha pénzt, legföljebb filléreket, hogy egy pohár sör se kísértse meg, vagy inkább el ne ragadja legfőbb kedvtelése: a könyvvásárlás. Mert ha egyszer könyvesboltba szabadult, rendszerint két-három könyvvel jött ki. Kivált az utazási könyveket, a nagy felfedezők írásait kedvelte. Jókora folyószámlája gyűlt a könyvkereskedésben, míg aztán Icus lefékezte. Több könyvet vett, mint amennyit el tudott olvasni. Sokat költött könyvkötésre is. Több mint kétezer kötetes jól válogatott könyvtára gyűlt össze.

Rendszeretetének ápolására 1920-ban elhatározta, hogy ezentúl, mint gondos családfő, rendes naplót fog vezetni. Vezette is megbetegedéséig, akkor abbahagyta hét esztendőre, de a havi bevételeit sohase mulasztotta el legpontosabban bejegyezni. Legtöbb följegyzése persze a gyerekekről szól, följegyzi apró ötleteiket, kedves mondásaikat. Naplójának első mondata: Ágneske leányom megszületett! Mikor fölszaladtam hozzá

a Bakáts-téri klinikára, úgy nézett rám a csöppség, mintha sohase látott volna.

A kiadások vezetése viszont Icusra háramlott, szerencsére, mert Jankó igazában nem értett a pénzhez. Nem volt érzéke hozzá, szinte félt tőle. Icus egyszer, Jankó nagy restelkedésére elárulta, hogy Jankó a postán csomagot akart föladni és drágállotta a postadíjat, hát megpróbált alkudni a postással. Egyszer meg egy könnyebbpénzű barátjától nagy fontoskodással húsz fillért kért kölcsön.

— Mi az ördögért kérsz tőle pizslicsár húsz fillért?
— kérdezte aztán egy másik barátja.

— Csak azért, mert én azt a húsz fillért sohasem fogom megadni, hanem mindig restellkedni fogok miatta és nem kérhetek tőle többé kölcsön.

Túlság volt, ahogyan munkába fogta magát. Naplójába följegyzi, hogy később idegfeszültségének fokozására munka közben megiszik délelőttönként háromszor egy-egy kupica kisüstönfőttet, majd háromszor egy-egy deci bort. (A pátriájából bőven gondoskodtak többről is.) Nem volt sok ennyi szesz, de sok volt a munkaerő túlfeszítőse. Huszonkettő júliusában már azt jegyzi föl, hogy feje mind gyakrabban kízóan fáj, ilyenkor kénytelen a munkát abbahagyni és az orvos tanácsára nagy sétákat tenni. Így lesz a turista-társaságoknak is egyik központi és sajtóbeli embere. A Petőfi Ház leltári munkáinak vezetése is terheli, végül kénytelen leköszönni a Petőfi Ház gondnokságáról és Vass József miniszter baráti támogatásával a Ráday-utcai állami segítséssel épült bérházak egyikébe költözik.

A betegség láza

Új lakásában sem kerülhette el se a munka lázát, se a betegségét.

Még 1925 februáriusában történt, hogy Komáromi súlyos lefolyású influenzán esett át. A betegség agykéreggyulladásal szövődött egybe. Ezt látási zavarok vezették be, majd napokig tartó súlyos alvás a Korányi - klinikán, ahol kezelték. A gondos ápolás talprasegítette, de akik Komáromit közéről ismerték, szorongva tapasztalták, hogy a régi egészsége, rugalmas életvidámsága nincs meg többé. A Mállott agykéreggyulladás lassan érő következményeként mozgatóidegei mind nehezebben működtek és ez a nehézkesség mindegyre tovább terjedett. Eleinte csak járása lett lassúbb, szava kevesebb és mosolya ritkább. Mintha valami titkolt megdöbbenéssel egyre inkább befelé figyelt volna, ahová az orvosok se láttak. Az erő érzete gyöngült meg benne valahol mélyen az öntudat küszöbe alatt. Mélázó, emlékeihez forduló lett. Naplója elnémul, majd mikor évek múltán újramegírja, csupa évfordulókról, visszatérő régi emlékekről ír rövid följegyzéseket, vagy sóvárogva jegyzi föl a tavaszok késését, majd a fény és meleg múlását. Az orvos diétát rendel neki, öt éven át folytatja. Korlátozza, majd tiltja a dohányzását. Engedelmeskedik. A legengedelmesebb, legszelídebb beteg.

Az irodalomtörténetíró és esztéta följegyezheti, hogy Komáromi János e megbetegedése utáni időkből újabb élmény-anyagot nem merít, csupa régi emlékeiből, gyermekkorának, családjának, diákéletének és katonaméltóságának anyagából ír. Múzsája méginkább hátra tekintő.

Éppen nem lehet mondani, hogy művészi termésének színvonala ekkortól hanyatlott volna. Sőt a szorongató magábatekintés, a múlt hívásai, a jövő aggodalmainak súlya még mélyebbé és gondosabbá érlelik íróművészetét. Betegsége után írja legkitünőbb, legművészeibb regényeit és elbeszéléseit, mint: *Az idegen leány* (1926), *Szülőföldem szép határa* (1928), sőt legmagasabb művészi színvonalú regényét, *Régi ház az országútnál* címűt 1928-ban írja és adja ki. De magában se bízik már eléggé, kételkedni kezd e regénye magasztaló bírálatainak értékében. Néhány csapás is lesújt rá: édesapja huszonhat tavaszán, apósa őszén elhunyt; háborúban eltűnt, szeretett sógora hazatértnek reménységei szétfoszlanak. Fejfájásai is egyre sűrűbbek, kízóbbak. Nyarait szerető barátok meghívására vagy rokonoknál vidéken tölti, Kunhegyesen, Miskolcon, Kecskeméten, Újhelyen, de fáradtan érkezik vissza. Kedvét szegi az is, hogy *Element a nyár* című regényéből a Nemzeti Színház számára írott vígjátéka és ennek újabb átdolgozása nem sikerült. Dóczy Jenő barátja kifejtette neki, hogy művészetének szervezeti alapjai szerint se a diákkorában írogatott líra, se a dráma nem lehet tulajdona. Komáromi elhitte neki, de rosszul esett belátnia és kedvetlenül égette el vígjátéka kéziratát.

Még fel-felragyogott lelkében az életöröm, amikor huszonnyolc április 17-én a Kisfaludy Társaság tagjai közé választja, majd mikor Icussal ugyanez évben kéthetes kiránduló úton fölkeresi Bozent és azokat a tájakat, ahol feledhetetlen önkéntesi időit töltötte. De utána mind nyomottabb kedély állapotba esik vissza. Bozeni útján már nem akar a vasúti kocsi ablaka mellé

ülni, fokozódó tériszonya van, vérnyomása aggasztóan növekszik, vérérelmeszesedés gyanúja aggasztják. Elmarad a vacsorautáni társaságokból, a petőfisták kedvelt összejövételeiről.

Még egy szép, teljes megindultsággal betöltő élményt ajándékoz neki az 1933. esztendő: október 22-től november 2-ig tartó népes társas zárandoklaton fölkeresi Istambulban és Rodostóban azokat a helyeket, amelyeket megszentelt Rákóczinak bujdosó élete és Mikesé, a méllázó írónak, kiről egyik legmegindítóbb hangulat-regényét, a *Zágon felé* címűt írta. Valami fájdalmas boldogsággal járta át egész lelkét ez az ölekezés annak a Mikesnek emlékével, aki az egész magyar irodalomból legrokonabbja Komáromi Jánosnak.

A nyugtalanak tapasztalt Ráday-utcából harmincnégy őszen a csendes budai Schwartz-utcába költöznek. A dolgozószoba ablakai itt az idilli csöndességű Kékgyólyó-utca nyílnak. Jankó mind ritkábban jár be a szerkesztőségbe. Elnézik neki, sok pihenésre van szüksége. De mind megdöbbenetben néznek össze mögötte, látva egyre nehezkesebb járását, mind merevebb feje-tartását. Később már beszélő szerveire is áterjed a fokozódó mozdulatlanság, arca és tekintete is merevebb lesz. Naplójában a régi finom apró betűk mind nehezkesebbek, olvashatatlanabbak lesznek. Most már szívesebben ír az írógépén, sot csak diktál. Látszik rajta, hogy súlyos döbbenetet visel magában; harminchét tavaszán és nyarán kétszer is bevonul a Herczog-klinikára, majd a zsidókórházba. Mindhiába; az idegek fokozatos bénulása áterjed végül a belső szervekre is, szívre és tüdőre. Közvetlen haláloknak, október hetedikén, az orvos agytrombóvizist állapít meg.

Nehéz volt tőle búcsúzni. Mikor a Kerepesi-temetőben a fővárosi díszsírhelybe temette a család és sok-sok barát: mindannyi szemnek könnyeiből lehetett látni, mennyire szerették korán elvesztett Komáromi Jánost. Szomorkás őszi verőfénybe tették ki a halottasház elé a koporsót, aranszegélyű felhők úsztak fölötté az égen magasan északra és a gyászbaldakin fekete zászlórúdjára rátapadt egy ökörményál-foszlány, az is arra lebegett, lebegett észak felé, de nem tudott elszakadni innen.

Komáromi helye a magyar irodalomban

Azok az irodalomtörténészek, akik kész beosztott mércékkel közelednek Komáromi alakjához, hogy föl-mérjék, meg lesznek akadva vele. Zavarban lesznek, hogy vájjon a háború előtt már kimerült késői realizmus impresszionista vagy neoimpresszionista irányának végére állítsák-e alakját megkésett Mikszáth- és Krúdy-epigonnak, avagy a háború utáni új klasszicizmust felváltani készülő romantikus új-népies irány előfutárjának osszák-e be?

Mindegy Komárominak és mindegy az irodalomnak. Komáromi valóban rokona Mikszáthnak és Krúdynak, e szerencsére szintén nem túlművelt igazi költőnek, de csak azért rokona, mert rokon a talajuk: az enyhe szláv savakkal átitatott felvidéki magyar föld, a szelíd lankás tájak, kuruc hagyományok. Van rokonság a vérségükben és vérmérsékletükben, testi életük józan egészségében, de egyébként Komáromiban soha semmiféle hatást vagy izmust nem fog sikerülni meg-

állapítaniuk. Teljesen ösztöníró, de tökéletes tájékoztató biztos ösztönökkel, ezt mutatja az is, hogy sohase dolgozott előzetesen kiagyalt tervekkel, hanem habozás és javítás nélkül fogalmazva írt. A való életből ismert alakjait nézte és engedte maga előtt elindulni, beszélni és cselekedni: neki magának is állandó meglepetés volt minden mozdulatuk és szavuk, maga gyönyörködött legjobban váratlan fordulataikon. Sok könyve volt és sokat olvasott, de a papiros-világnak soha semmi nyoma se lett írásaiban . . . Hanem a magyar kisdíákok ezrei, mielőtt még a tanárok esztétikai mércéi érintették volna őket: már teleszívják magukat Esze Tamás harci tüzével, csillogó szemmel olvassák a régi kurucok meg a mai pataki diákok életét, eltelnek Mikes és bujdosótársai őszi magyar borújával: magyarabbak és embe-rebbek lesznek e művészettel táplálkozva. Komáromi úgy beszél velük, mint kortársuk és Komárominak mindig lesznek kortársai, nemcsak a diákfiúk és a félénk falusi szerelmesek között, hanem minden korúak között és minden korban, akármennyire nem találnák helyét az irodalomtörténeti korszakok elméletének írói. Áldott élet az, amely halhatatlanul nyitva áll számára: élet az ifjú szívekben.

A szülőföld felé

Komáromi János töredékes napló jegyzeteinek ez az utolsó bejegyzése halála előtt másfél évvel, 1936 március 22-éről:

A megszállt Zemplénben nem voltam már tizenhetedik esztendeje. Azóta annyian, de any-

nyian haltak meg odaát: még a temetésükön sem lehettem jelen . . .

Vájjon fogom-e látni még egyszer a szülőföldemet?

Bizony nehéz volt bárkinek is könnyek égetése nélkül olvasni ezt a végső sóhajtást. Mert úgy láttuk mindnyájan, hogy nem fogja látni sohasem a szülőföldjét.

És most, hogy Komáromi János utolsó könyvei a sokszorosítás csodatevő mestersége révén útnak erednek: íme szakadozni kezd előttük a régi, emberi tudatlanságból és gonoszságból feltorlaszolt sorompó. Komáromi János könyvei haza fognak menni Legényére, Málcára és tovább is mindenüvé, ahol rokonlelkű magyar olvasói laknak.

Ha egészen közönséges halandó ember lett volna, most úgy látszanék róla, hogy nem érhetette meg legfájóbb vágyakozása teljesülését: nem térhetett vissza szülőföldjére. De mert lényének legfőbb része a költő mivolta: e halhatatlan része által íme el nem késve, szemünk láttára el fogja érni, hogy elmehet haza mindenüvé, odaadhatja szeretett szülőföldjének is a maga gyermeki szívének ajándékát. És ott is minden tájakon magyar lelkek fognak szépülni és magyarabbá igazulni általa.

Bodor Aladár

TARTALOM

	Oldal
Levelek egy barátomhoz	5
Útmentén.....	91
Barátaim — 193tí-ban	133
Valamit magamról.....	173

Komáromi János emlékezete

Írta: Bodor Aladár	217
--------------------------	-----